

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSLÂM
DÜNYASININ
YÜKSELİŞ VE
ÇÖKÜŞLERİ

i y i k i k i t a p l a r v a r . . .

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2018

timas.com.tr

İSLÂM DÜNYASININ YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞLERİ

Roger Garaudy

TİMAŞ YAYINLARI | 4511
Roger Garaudy Kimliği | 7

KAPAK TASARIMI
Kerem Miralem

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları

2. BASKI
Haziran 2018, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2864-1

9 786050 828641

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
 timasyayin grubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Çınar Matbaacılık
Yüzünl Mah. Matbaacılar Cad.
No:34 Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 12683

YAYIN HAKLARI

© Fransızca adı *Grandeur et Décadences de l'Islam* olan bu eser yazarın mirasçılarının mütercime verdiği özel izinle Türkçeye çevrilmiştir. Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İSLÂM DÜNYASININ YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞLERİ

Roger Garaudy

Çeviren: Cemal Aydın

ROGER GARAUDY

Roger Garaudy (Roje Garodi), 17 Temmuz 1913'te Marsilya'da doğdu ve 13 Haziran 2012'de Paris'te vefat etti. 1952 yılında Sorbonne Üniversitesi'nden felsefe, 1954 yılında da SSCB Bilimler Akademisi'nden bilim dalında doktor unvanını aldı. Bir ara Marksist İnceleme ve Araştırmalar Merkezi müdürlüğünde bulundu.

Fransız Parlamentosu'nda millervekili, Meclis Başkan Yardımcısı ve Senatör olarak görev yaptı.

Kitapları, konferansları ve bildirileriyle bütün dünyaca tanındı. Yönetiminde bulunduğu sadece Fransız Komünist Partisi'nin değil, Fransa'nın da dünya çapında sözcüsü oldu.

Stalin, Fidel Castro, Picasso, Aragon, Jean-Paul Sartre (Jan Pol Sartr), Claude Lévi-Strauss (Klod Levi Straus), Gaston Bachelard (Gaston Başlar), François Mauriac (Fransuva Moryak), Maurice Béjart (Moris Bejar) gibi pek çok ünlü devlet adamı, bilgin ve sanatçıyla görüşüp tanıştı.

Tek başına da kalsa her zaman doğruyu haykırdı. Don Kişot'u kendine rehber edindi. Partisinin körü körüne Rusya'yı desteklemesini tenkit ettiği için ihraç edildi.

Üniversite profesörlüğünden emekliye ayrıldıktan sonra telif çalışmalarına daha bir hız verdi. Her biri dünya çapında yankılar uyandıran 60'ı aşkın eser, on binlerce makale ve tebliğ yayınladı, binlerce konferans verdi.

Bütün ömrünü insanlığın huzur, mutluluk ve barış içinde yaşaması için ne yapılması gerektiği konusunda fikirler üreterek geçirdi.

İslâm'ı seçip Filistin halkının haklarını İsrail'e karşı savunmaya başladıktan sonra, pek çoğu İsrail taraflısı sermayenin elinde olan Batı basın-yayın organları ve büyük yayınevleri kendisini bir anda unuttu. Eskiden peşinden koşan Avrupa ve Amerika medyası onu tam bir sükût ambargosuna tâbi tuttu.

Bazıları gerçek anlamda şaheser olan kitaplarıyla Garaudy, hâlâ bütün dünyada eserleri okunan ve kendisine hayran olunan büyük bir düşünürdür.

İçindekiler

ESER HAKKINDA	7
GİRİŞ	11
1. İSLÂM NEDİR?	15
DİNİ BİR UYANIŞ	17
SOSYAL BİR DEVRİM.....	31
BİR KÜLTÜR DEVRİMİ.....	51
2. İSLÂM DÜNYASININ ÇÖKÜŞLERİ	67
İSLÂM DÜNYASININ İLK ÇÖKÜŞÜ	77
İSLÂM DÜNYASININ İKİNCİ ÇÖKÜŞÜ	89
İSLÂM DÜNYASININ ÜÇÜNCÜ ÇÖKÜŞÜ	97
3. YAŞAYAN İSLÂM.....	103
KUR'ÂN'IN TARİH İÇİNDE OKUNUŞU.....	121
KUR'ÂN'IN MİSALLERİNİN ve SEMBOLLERİNİN OKUNUŞU	143
4. İSLÂM GELECEĞİMİZDE YERİNİ NASIL ALABİLİR?.....	155
ŞERİATİ UYGULAMAK NE DEMEKTİR?	157
KUR'ÂN'DAKİ ŞERİAT, BÜTÜN DİNLERİN VE BİLGELİKLERİN ORTAK "YOLU"DUR.....	159
"İSLÂM'IN PETROLLE KARARTILMASI"	165
BÜTÜN YOBAZLIKLARA KARŞI ZORUNLU İKİ DÖNÜŞÜM	173
İSLÂM İLE HAKİKİ BİR DİYALOĞUN ÖNCÜLERİ...	179
SONUÇ.....	185

ESER HAKKINDA

Bu eser, Roger Garaudy'nin İslâm dünyasını uyandırmak için attığı son çığlıktır. Bundan sonraki eserleri, Batı'nın iç yüzünü gözler önüne seren eserlerdir.

Bu eser Garaudy'nin gerçekten de “son çığlığı”dır. O yüzden daha önceki eserlerinde Müslümanlara yönelik uyarılarını bu kitapta özetlemiş ve bu konudaki son sözünü bu eserde söylemiştir.

İslâm'ın uyanışı veya bir İslâm rönesansı için, daha önce “İslâm'ın Vâdettikleri”, “Geleceğimizde İslâm Var”, “Endülüste İslâm”, “20. Yüzyılın Biyografisi”, “Yobazlıklar” ve “İslâm ve İnsanlığın Geleceği” gibi eserlerinde az çok dile getirdiği uyarılarına, bu eserde son şeklini vermiştir.

Garaudy bu kitabında şu çığlığı atıyor: Ey Müslümanlar, ey İslâm âlimleri, ey İslâm hukukçuları! İslâm, ilk yüzyıllarında bütün dünyaya bir güneş gibi doğmuştu! Parıltısıyla gözleri kamaştırmıştı! Atlas okyanusundan Çin denizine, İspanya ve Portekiz'den Hindistan, Malezya ve Endonezya'ya kadar şimşek hızıyla yayılmıştı. İnsanlar pervaneler gibi, hani

o gece kelebeklerinin ışığa koşuşu var ya aynen onun gibi İslâm'a koşmuştu!

Şimdilerde ise İslâm dünyasının hâli, alevi sönmüş, kül yığınınına dönmüş bir ocağı andırıyor!

Dünün o yükselişleri nedendi? Bugünün bu çöküşleri neden?

Ey Müslümanlar, sizler berrak ve dupduru suyuyla gürül gürül akan bir İslâm ırmağının önünü kapattınız! Onu durgun, akıntısız ve giderek suyu bulanıp kokuşmuş küçük bir göle çevirdiniz!

O ırmağı yeniden coşturmazsanız, o nehri yeniden akıtmazsanız, bütün insanlığın vebali sizin üzerinizde olacaktır!

Bu eserde Garaudy, Batılılara ve bütün dünya insanlığına da şöyle haykırıyor: Siz ey Batılılar ve Batı'yı körü körüne taklit eden ülkeler! Batı'nın dini, artık pazara bol miktarda mal sürüp habire kazanmaktan ibarettir! Batı'nın dini, resmî ve gerçek dini, artık "piyasa tektanrıcılığı", yani "para dini"dir! Yararlı yararsız, hatta silahlar gibi zararlı her bir şeyi üretip onları pazarlamak için elinden gelen her türlü kurnazlığı deneyen Batı, kendisiyle birlikte bütün insanlığı toplu bir intihara sürüklüyor! Çünkü Allah'ı dışlayan hiçbir topluluk ayakta kalmaz! Tarih boyunca da kalmamıştır!

Gelin ey Müslüman olmayan Batılılar ve dünya insanlığı, İslâm'la tanışın! İlle de Müslüman olmak için değil, İslâm'ın sizleri dünyevîlikten kurtaracak ve insancılaştıracak prensiplerini tanımanız için tanışın bu dinle! Bu din, size dünyaya tapınırcasına bağlanmamanın insanî yanını öğretecektir. Kendi dünyanızı güzelleştirip refah içinde yaşayayım derken, yeryüzündeki güçsüzleri ezip mahvetmek canavarlığınızdan sizi kurtaracaktır!

Roger Garaudy “fenâ fi’l-insanlık” diyebileceğimiz bir mertebeye ermişti. Yani kendi varlığını bütün insanlığın kurtuluşu içinde eritmesini bilmiş bir insanlık dervişiydi.

Ömrünü insanlığın mutluluk ve refahına adanmış olan Garaudy’nin davası ve vasiyeti şu idi:

“Allah bir ise, bütün dünya insanlığı da aynı Tek Allah’ın kulları olduğuna göre, insanlık da birdir! Allah’ın birliğini tasdik eden insan, insanlığın birliğini de içine sindirmeli ve insan kardeşlerinin huzur ve refahı için elinden geleni yapmalıdır! Bu görevi en iyi yerine getirebilecek olanlarsa, Müslümanlardır. Çünkü onlar Allah’ın son vahyine sahip olma gibi bir ayrıcalığa sahipler. Bu ayrıcalık onlara büyük de bir yükümlülük getirmektedir. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen, bütün Müslümanlar sorumludur, vebal altındadır!”

Bu çıgılıklara, bu haykırışlara ve bu çağrılara cevap verecek milyonların olduğundan eminiz.

Cemal Aydın

Sultanahmet, 17 Aralık 2016

Not: Bu kitap daha önce *Yaşayan İslâm* adıyla yayımlandı. Fakat o çeviride yazarın demek istediği tam verilemediği ve çok sayıda anlam kayması olduğu için yeni baştan tercüme ettik. Eseri de yazarın koyduğu orijinal adıyla yayımladık, çev.

GİRİŞ

İslâm tehdit mi,
yoksa
geleceğe yönelik umut mu?

Bu kitap bir İslâm tarihi değildir. Bu kitap, İslâm'ın ve özellikle de onun birtakım tahrif ve çarpıtmalarının siyâsî hayatta ve kitle iletişim araçlarında büyük yer tuttuğu şu sırada, İslâm'ın önceki yükselişinin, sonraki çöküşlerinin ve de günümüzde görülen belirsizlik, uyuşmazlık ve anlaşmazlıklarının sebepleri hakkında soğukkanlı bir yargıya varılması için bazı bilgiler verme girişiminden başka bir şey değildir.

Yirminci yüzyılın bu sonunda İslâm sosyolojik açıdan insanlığın beşte birini temsil ettiği gerçeğini unutmayalım.

Bizi yirminci yüzyıldan ayıracak şu birkaç sene¹ içinde, şayet dünyanın bir kısmı emperyalist bir birliği dayatmaya yeltenecek olursa, küresel çapta bir intihar hiç de ihtimal dışı değildir. Çünkü bugün gezegenimizin tabiî kaynaklarının yüzde 80'i yeryüzü sakinlerinin yüzde 20'si tarafından tüketiliyor ve kontrol altında tutuluyor. Dünyanın bu bölünmüşlüğü, her yıl yetersiz beslenme veya açlık yüzünden 40 milyon ölüme yol açıyor (UNICEF bu rakamın 15,5

1 Bu eser 1996 yılında, yani yirmi birinci yüzyıla dört yıl kala yayımlandı, çev.

milyonunun çocuk olduğunu belirtiyor). Bu demektir ki, en ayrıcalıklı kesimlerin “büyüme modeli”, en yoksun kesimlere her iki günde bir Hiroşima’da ölenlere denk sayıda ölüme mal oluyor.

Bu dengesizlik giderek derinleşiyor.

Bir çıkış yolu, insanlığın hayatta kalmasını, hatta dünyanın yeniden dirilişini sağlayabilecek tek çare kalıyor. O da ortadaki şu apaçık haksızlığı gidermektir: Sömürgecilik sonrası dönemde gerçekleştirilen bölünme ve paylaşım yüzünden dünya ülkelerinin beşte üçü dış borcunu ödeyemez durumda kaldığı müddetçe, bizim açlık, işsizlik ve göç gibi en hayati sorunlarımızın hiçbirisi çözümlenemez!

Her insanın kendisinde taşıdığı bütün zenginlikleri tam anlamıyla sergileyebileceği her türlü ekonomik ve manevi imkânlarla sahip olabilmesi için, emperyalist bir birliğin öldürücü girişimlerinin önünü kesmek gayesiyle, ahenkli bir birliği, yani sadece Batı’nın değil de, her medeniyetin eşit fırsatlarla iktisat, kültür ve (Allah’a iman ile insana inancı birbirinden ayırmadan) iman sahasında kendi katkısını yapabileceği bir düzeni, vaktinde kurup gerçekleştirebilecek miyiz?

Bu ise, burada da bölünme kabul etmeksizin, hem ekonomilerin *dönüşümünü* (yeniden yapılandırılmasını) hem de herkesin bütünle bir olma bilincine ermesi için bilinçlerin *değişimini* zorunlu kılar.

Kimilerinin açlığı, kimilerinin de işsizliği yüzünden ya hep birlikte kaybedecek ya da hep birlikte kurtulacağız.

Meseleye bu evrensel açıdan bakıldığında, İslâm kendisinde tehditler mi taşıyor, yoksa umutlar mı?

Maksadımız, bu soru üzerinde düşünme yolları açmak ve seçme imkânlarını sunmaktır.

1

İSLÂM NEDİR?

İslâm, Hz. Muhammed'in
peygamberliğiyle
birlikte ortaya çıkmış
yeni bir din değildir

DİNÎ BİR UYANIŞ

İslâm Peygamberleri
Hz. İbrahim, Hz. İsa

İslâm, Hz. Muhammed'in anlatıp açıklamasıyla ortaya çıkmış yeni bir din değildir.

Allah da, sadece Müslümanlara özgü, özel bir Tanrı değildir. Allah, "Dieu (Diyö)/Tanrı", Tek Allah'ı ifade eden kelimenin harfiyen tercümesidir. Nitekim anadili Arapça olan bir Hristiyan, ettiği duada ve yaptığı ayinde Tanrı'ya yakarırken (Müslümanlar gibi) "Allah" lafzını kullanır.

İslâm demek, kişinin kendi rızası ve hür iradesi ile Tek Allah'a boyun eğmesi/teslim olması demektir. Bu tür boyun eğiş veya teslim oluş, vahye dayalı bütün ilâhî dinlerin ortak paydasıdır. Allah'ın "*ruhundan insana üflediği*" (Hicr, 15/29), ilk insan olan Hz. Âdem'den beri gönderilen bütün ilâhî buyrukların, yani Musevîliğin de, Hristiyanlığın da, İslâm'ın da özü budur.

Kur'ân, en açık bir şekilde, İslâm'ı işte böyle tarif eder.

Yüce Allah, Hz. Muhammed'e şöyle demesini emreder:

*Ben peygamberlerin ilki
(bir türedi) değilim.*

Ahkâf, 46/9

Allah, ona sık sık hatırlatır:

*Biz senden önce de
peygamberler gönderdik.*

Yunus, 10/47; Hicr, 15/10; Nahl, 16/43;
Rum, 30/47; Mü'min, 40/78

Kur'ân, (Âl-i İmran, 3/144), açıkça vurgular:

*Muhammed de
ancak bir peygamberdir.
Ondan önce
nice peygamberler gelip geçti.*

Onların hepsi de aynı Allah'ın elçileriydiler.

Allah, Peygamberler aracılığıyla iletilen ilâhî buyrukların devamlılığına –ki Kur'ân, buna “Allah'ın sünneti”, O'nun “Gelenegi/Kanunu” adını verir–, dikkat çekerek Hz. Muhammed'e birçok defa şu emri verir:

*Senden önce kendilerine peygamber
gönderdiklerimize sor!*

Zuhrûf, 43/45.

(Ayrıca bkz. Yunus, 10/94;

Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7)

Hiz. İbrahim, bizim küçük ahlâk kurallarımızın ve küçük insanî mantıklarımızın ötesine taşarak, Allah'ın iradesine şartsız boyun eğişiyle inananların babası ve imamı (örnek rehberi) olmuştur (Bakara, 2/124). Kur'ân, “Sizin dininiz, der (Hac, 22/78) *babanız İbrahim'in dinidir*”. Hiz. İbrahim'in de aralarından

da bulunduğu halkı meleklerin ziyaretinden bahsedilirken, bu yüce Peygamber “Müslüman”, yani “Allah’a teslim olmuş kişi” olarak tanıtılır, Zâriyât, 51/36.

Hız. İsa, Kur’ân’da Allah’ın Oğlu olarak kabul edilmesine karşılık, peygamberler arasında üstün bir yere sahiptir. Çünkü Hız. Muhammed dâhil, hiçbir peygamber bir Bâkire’den dünyaya gelmemiştir. Allah, Kur’ân’da Hız. Meryem hakkında (Enbiya, 21/91) buyurur:

*İrzını koruyan Meryem’i de hatırla!
Biz ona ruhumuzdan üfledik.
Onu da, oğlunu da
âlemlere bir mucize kıldık.*

Hız. İsa ile ilgili olarak da şöyle denilir:

*Biz ona içinde
hidayet ve nur bulunan
İncil’i verdik.*

Mâide, 5/46

Bir önceki ayetin (Enbiya, 21/91) ardından gelen ayette de şu hatırlatma yapılır:

*İşte sizin ümmetiniz,
bir tek ümmettir.*

(Benzer bir ifade şu ayette de tekrarlanır,
Mü’minûn, 23/52)

Kur’ân, söz konusu bu ümmeti sadece Hız. Muhammed’in ümmeti olarak görme iddiasındaki her türlü yorumu reddeder ve o evrensel ümmeti şöyle tanıtır:

*Deyin ki,
biz Allah'a ve bize indirilene,
İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a,
Yakub'a ve Esbât'a indirilene,
Musa'ya ve İsa'ya ve (diğer)
peygamberlere Rableri tarafından
verilene iman ettik!
Onlardan hiçbirini diğerinden
farklı tutmayız!
Biz ancak Allah'a boyun eğen
Müslümanlarız!*

Bakara, 2/136; Âl-i İmrân, 3/84; Nisâ, 4/163

Allah, Kur'ân'da Yahudilerin peygamberlerine ve Hıristiyanların İsa'sına Müslümanların saygı göstermelerini emreder (Nisa, 4/152; Bakara, 2/136, 285; Âl-i İmrân, 3/84).

Yüce Peygamber Hz. Muhammed, işte bu gerçek ve temel dini bütün insanlara hatırlatmak üzere gelmiştir:

*Sen yüzünü, Allah'ı birleyici
olarak doğruca dine çevir!
Hakka yönelerek kendini
Allah'ın insanlara yaratılıştaki
verdiği dine ver!
Allah'ın yaratışında değişme yoktur.
İşte dosdoğru din budur!
Ama insanların çoğu bilmezler.*

Rum, 30/30

Kur'ân'da Hz. İsa'dan, bizzat Hz. Muhammed'den bile daha dikkate değer bir şekilde bahsedilir. Her şeyden önce

Hız. İsa'nın o olağanüstü, mucizevî doğumuna dikkat çekilerek, Hız. Meryem'in bâkire olduğı belirtilir (Âl-i İmrân, 3/47).

Nitekim şöyle denilir:

*Meryemoğlu İsa Mesih,
sadece Allah'ın peygamberidir.
Meryem'e ulaştırdığı kelimesi
ve O'ndan bir ruhtur.*

Nisa, 4/171

Öleceğı sırada da:

*Ey İsa,
elbette seni ölüme yollayacağım!
Seni kendime yükselteceğim.*

Âl-i İmrân, 3/55

Yukarıdaki ifade iki kere daha tekrarlanır: Nisa, 4/158 ve Mâide, 5/117.

Böylece Kur'an'da Hız. İsa'ya üç özel unvan verilir ki, bu sıfatlar başka hiçbir kimseye, Hız. Muhammed'e bile verilmemiştir:

Hız. İsa Kur'an'da "Mesih", "Allah'ın kelimesi" ve "Allah'ın ruhu" denilir.

Tasavvufta Hız. İsa, insanın ve Allah'ın özdeşliğinin remzidir. Bir'in ve Bütün'ün, yanı sıra da onların birliğinin ifadesi olan aşkın açıklayıcısıdır.

Sûfilere göre, Hız. İsa'nın kendilerine de mâl ettikleri ana mesajı, en ulvî şekliyle aşktır: Her varlık gibi Allah'tan gelen ve Allah'a dönen aşk...

Şebüsterî (ö. 1320), *Gülşen-i Râz* eserinde, Hız. İsa'nın suretinde "fenâ" (sûfinin "ben"inin, benliğinin silinip yok

edilmesi) ile “keşf”i (iç aydınlanmasını) birbirine bağlayarak şöyle der:

“Hıristiyanlığın gayesi bizi ‘nefs’imizden ve şeriatın şekilci uygulamasından kurtarmaktır.

Hız. İsa bu hakikati kendi hayatında apaçık hâle getirdi...

Aşağılık ‘nefsinizi’ arındırıp temizlerseniz, Rabbin ilâhî ve saf varlığını keşfedebilirsiniz...

Kim ‘nefsinden’ soyunup kurtulursa, melekleşir ve Allah’ın Ruhu Hız. İsa gibi dördüncü kat semaya yükselir.²”

Buharî, Müslim ve Ebu Dâvud’da yer alan bir hadise göre Hız. Muhammed şöyle buyurur:

*Peygamberler kardeşler,
aynı kökendirler.*

Anneleri farklıdır.

Dinleri ise birdir.

Kendisine en yakın olduğum peygamber

Meryemoğlu İsa’dır,

çünkü ikimizin arasında

hiçbir peygamber yoktur.

Hız. İsa’nın Kur’ân’da söz konusu edilmesi, İslâm ile Hıristiyanlığın derin manevi birliğinin kaynağını oluşturur. Bu manevi birlik özellikle büyük Müslüman sûfilerde görülür. Onlar çoğu zaman yazdıkları uzun kasidelerde İslâm’ın derûnî ve aşk boyutlarını dile getirirler.

Bu aşk anlayışı kaynağını, İslâm’ın bakış açısının ana fikrini oluşturan “Tevhid”den alır. “Tevhid”, insanın “*ancak*

2 Michel Hayek’in şu kitabından: *İslâm’ın Mesihî*, s. 234.

*Allah sayesinde var olduğu ve ancak Allah sayesinde hareket ettiği*³ bilincine ermesidir. Bu bilinçleniş ise, Hıristiyanlık'ta da olduğu gibi, kendimizde, bütün yeri Allah'a, Bir'e ve Bütün'e bırakmak için "küçük ben"den, benliğimizden sıyrılmayı gerektirir.

Hıristiyan mistisizmi ile Müslüman sûfliği arındaki o derin birliğin temeli işte budur. Bu birliktelik (üç asırlık bir zaman farkıyla) İbn Arabî ile Saint Jean de la Croix (Aziz Jan dö La Kruva) arasında manevi kardeşlikte doruk noktasına ulaşacaktır⁴.

İbn Arabî'ye göre Yaradan'ın yaptığı, bir sevgi/aşk işi olduğu için, Allah aşkı, aşkın bütün şekillerinin sınırlamalarını kaldırıp onlara tam anlamını verir. Bu aşkta, maddi aşk da, manevi aşk da dışlanmaz. Biri ve diğeri simgelerdir, daha yüce bir aşkın anlarıdır. Her varlık "Allah'ın bir ayeti"dir, bir "tecelli"dir. Biz bilincinde olmasak bile arzu, peşi sıra da aşk, bizi ona, yani Allah'taki kaynağına götürür.

Her hakiki aşk, Allah aşkıdır.

İbn Arabî'nin aşk şiirlerinde, özellikle de onun *Arzuların Tercümanı/Tercümânü'l-Eşvâk*'ında sevilen kadın, ruhun ilâhî iradeyle birleşip bütünleşmesinin ön belirtisidir. *İlâhî Komedya*'nın ana konusu açısından Béatrice (Beatris) de Dante için aynı şeyi ifade eder. Zaten Dante *İlâhî Komedya*'sında, İbn Arabî tarafından yorumlanan Hz. Muhammed'in "Mirac"ını anlatan eserden ilham almıştır.

3 Adı geçen eser, s. 262.

4 Rahip Miguel Asin Palacios'un şu kitabına bakınız: *Hıristiyanlaşmış İslâm*, Tredaniel Yayınları, Paris, 1982.

Sûfî Hallâc için, Louis Massignon'un *Hallâc'ın Çilesi* (Gallimard Yayınları 1975) ve Henri Corbin'in eserine, bilhassa da *İran İslâm'ı* (Gallimard Yayınları 1972) adlı dört ciltlik kitabına bakınız.

İbn Arabî'ye göre Allah aşkı, her türlü ceza korkusu ve her çeşit mükâfat ümidinin ötesinde olan bir aşktır. Nitekim şiirlerinden birinde şöyle der:

*Aşkın hiçbir cezayla lekelenemez Yârabbi!
Mükâfatlarla da o artıp yücelmez Yârabbi!
Yârabbi o aşkıdır beni yaratıp var eden,
O aşkın hareketidir durmadan yenilenen.*

Bundan üç asır sonra İbn Arabî'nin eserini, manevi bir kardeşin eseri olarak bilen Saint Jean de la Croix (Aziz Jan dö La Kruva)'da ve Sainte Thérèse d'Avila (Azize Terez d'Avila)'da aynı duyguları buluruz.

Hız. İsa'ya adadığı bir şiirinde Azize Terez şöyle seslenir:

*Cennetin ve cehennemın olmasaydı bile,
Rabbim severdim ben seni yürekten yine.
Sevmek seni hem vazifem hem saadetim.
Yakarsam dahi bahşetme bana hiçbir şey,
Yeterlidir bu aşkım, gerekmez başka şey.*

Bu aşk edebî ifadesini sadece şairlerde, özellikle de sûfilerde değil, İbn Arabî'ye bu yolu açan şu iki önemli eserde bulmuştuk: İbn Davud'un (868'de İsfahan'da doğmuştur) *Çiçek Kitabı* ve Kurtubalı İbn Hazm'ın (994 - 1064) *Güvercin Gerdanlığı*.

Oksitanya⁵ saz şairlerindeki, aynı zamanda da Dante'nin ve onun *Aşkın Sadıkları Tarikatı* eserindeki aşk anlayışı, aşkı bu tarzda anlama ve yaşamanın yansımalarıdır.

Bu aynı birliğin, "Tevhid'in" bakış açısı, sanat, şiir, tasavvuf ve aşk gibi bütün alanlarda ifade edilip dışa vurulur.

5 Güney Fransa, Andorra, İtalya ve İspanya'daki tarihi ve etnik havza, çev.

Beşerî aşkla ilâhî aşk arasında kopukluğun olmadığı bu aşk yansıtılır bütün o alanlarda.

Büyük sûfî Rûzbihân-ı Şîrâzî, *Aşk Erenlerinin Yasemini* eserinde şöyle yazıyordu:

“İlâhî aşkın sırrı, beşerî aşkın kitabından hareketle çözülür.”

İbn Arabî aynı sürekliliğe, aynı birlikteliğe dikkat çeker. İbn Arabî'ye göre üç tür aşk vardır:

a.*Maddi aşk*, kişinin kendi arzularını tatmine yarayan aşk.

b.*Manevi aşk*, âşığa sevgilisinin niyet ve arzusundan başka bir şey bırakmayan, yani sevgilisi kendisinden ne istiyorsa sadece onu yapan, dolayısıyla da sevgiliyi memnun etmekten başka bir şeyle meşgul olmayan aşk.

c.*İlâhî aşk*, aşkın bütün şekillerine onlardan sınırlamaları kaldırarak tam ve gerçek anlamını veren aşk. Bu aşkta ne maddi aşk dışlanır ne de manevi aşk. Biri ve diğeri remizlerdir, daha yüce bir aşkın anlarıdır. Her yaratık “Allah’ın bir işareti/ayeti”, bir “tecellisi”dir ve biz farkında olmasak da, arzudur, sonra bizi ona, yani kaynağına ve gayesini Allah’ta bulmaya götüren aşktır.

Bu noktada da İbn Arabî'yi uzun bir Arap geleneğinin temsilcisi olarak görürüz. Aşkın en üstün şekli, “Uzrî” aşkıdır. İsmi, Yemenli bir kabile, “Benû Uzrî” (Bâkire’nin Oğulları) kabilesinden alır. Bu kabilenin aşk anlayışı Hz. Peygamber’in şu hadisini yâd ettirir:

*Âşık olan, aşkını susturan,
namusunu koruyan ve bu aşktan
ölen kimse, şehit olarak ölür.*

Stendhal *Aşk Hakkında* adlı incelemesinde o kabileyle ilgili olarak şöyle der:

“Gerçek aşkın modelini ve vatanını, bedevi Arap’ın siyahımtırak çadırının altında arayıp bulmak gerek.”

Aynı aşk ve imanın ilhamıyla sanatlar Endülüs’te olağanüstü bir gelişme gösterdi:

–Kurtubalı İbn Zeydûn (1003-1070) veya İşbiliye’nin (Sevilla’nın) şair kralı el-Mutemid ile şiir;

–Üçüncü Abdurrahman (822-852) zamanında Kurtuba’da, Bağdat’tan gelmiş müzisyen Ziryâb (karakuş) ile mûsikî.

–Pers ve Bizans müziklerinin sevgiyle kaynaşmalarından, Endülüs havalarından ve daha sonra da Çingene müziğinin katkısından *Flamenko* doğacaktır.

–Kurtuba Camii veya Grenada’daki Elhamra Sarayı ya da Sevilla’daki (İşbiliye’deki) Giralda (Arapçası: Hayralda) kulesi gibi taştan harika şahitler hâlâ ayakta duruyor.

Sütunlarında ve küçük kemerlerinde görünür hâle gelen musiki, Kurtuba Camii’nde en yüce ahengine kavuşur. Kemerleri pek çeşitlidir. Bunlar daha sonra sık sık Batı mimarlığına, roman olsun, gotik olsun batı mimarlığına ilham verecektir. Kâh canlılığını yitirmiş, solgun gül rengi tuğlalardan, kâh parşömen renkli taşlardan yapılmış olan bu kemerler, sonsuza dek uzanan gökkuşakları gibi görünür gözümüze. Geometrinin, ritmin ve ışığın bir araya geldiği bu mimaride, Endülüs’ün bilim, bilgelik, güzellik ve iman mesajı özetlenir.

İslâm, Kur'ân'da vahyedildiği gibi evrenselliği içinde kaldığı ve bir halkın özel geleneklerine bağlanmadığı sürece, müthiş bir parıltıyla parladı. Çünkü o hâliyle İslâm'a kucak açmak demek, iman sahibi bir insan için eski inancından bir kopuş anlamına gelmiyordu, geçmişini inkâr anlamına ise hiç gelmiyordu. Tam aksine, her bir inanç sahibi kendi peygamberlerinden almış olduğu mesajı İslâm'da en sade ve en beğenilir şekliyle buluyordu. İslâm'ın hayatın bütün alanlarına uygulanışı ise, Allah'ı herkeste ve ekonomik, siyasi ve kültürel bütün sosyal ilişkilerde hazır ve nazır hâle getiriyordu.

Ortadoğu'da o Kur'ân İslâm'ı, bütün Yahudi-Hıristiyan ortamlarda derin yankıyla karşılaştı.

Endülüs'te, tektanrıcılık ile çoktanrıcılık arasındaki di- dişme, sadece İslâm'ın girişinden değil, "teslisçi" (İznik Kon- silinde Hz. İsa'nın ilâhlığını kabul eden) Hıristiyanlarla o "özdeşliği/Allah ile Hz. İsa'nın aynı özden olduğu" inancını reddeden "tevhitçi" arien (Arius) mezhebinden Hıristiyanlar arasındaki fikir tartışmalarından çok daha önceydi.

İmparator Konstantin'in Bizans İmparatorluğu'na ideolo- jik bir birlik kazandırmak için 325'te toplattığı İznik Konsili, Teslis dogması (Baba, Oğul ve Ruhülkudüs'ten oluşan üçlü Allah inancı) ile Hz. İsa'nın Baba ile "aynı cevherden oldu- ğu" dogmasını dayatarak ve bu dogmaları kabul etmiyor diye İskenderiye rahibi Arius'u mahkûm ederek Hıristiyan âlemini böler.

O andan itibaren, Hz. İsa'nın "hem ilâh hem de insan şeklindeki çift tabiatı" konusunda "sapkın mezhepler" ço- ğalmaya başlar. İki kutuptan birinde, Antakyalı bir keşiş olan, daha sonra 428'de İstanbul piskoposu tayin edilen

Nestorius tarafından başlatılan Nestûrîlik vardı. Nestûrîlik, Hz. İsa'nın insanlığı üzerinde duruyor, Allah'ın (Hz. İsa'nın çektiği) Çile'de "acı çekmesini" reddediyor ve Hz. Meryem'e de "Allah'ın Anası" adının verilmesini kabul etmiyordu. Karşı kutupta ise, "Monofizizm" bulunuyordu. Bu inanış da, 447-448'e doğru Keşiş Eutychès (Ötişes) tarafından İstanbul'da savunuluyordu. Buna göre Hz. İsa'nın (beşerî yanı yoktu) sadece ilâhî tabiatı vardı.

İran'da Firdevsî'den Sühreverdî'ye İslâm bir halkın geçmişinin maneviyatıyla kaynaştı. İspanya'da İbn Meserre ile, "Sokrat öncesi" Greklerin ve İskenderiyeli (Plotinus) Greklerin düşüncesiyle buluştu. İbn Arabî, İslâm'ın ışığında, Hıristiyanlığın aşk ve derûnîlik boyutlarını aydınlattı.

Mevlâna, resmî Hıristiyanlığın derin sapmalarına şahit olduğu Haçlı Seferleri tecrübesinden sonra bile şöyle yazıyordu:

*İsa'nın nefesi seni diriltsin de,
kendisi gibi güzel ve mutlu bir hâle getirsin!*

Mesnevî, 1/1910, 1911

Hız. İsa ölümü kovar (Mesnevî, 3/428):

*Küllî can, cüz'î cana alakalandı,
Can ondan bir inci alıp boynuna koydu.
Meryem nasıl gönüller alan Mesih'e
Gebe kaldıysa can da onun gibi
Koynuna aldığı o inciden gebe kaldı.*

Mesnevî, 2/1183-86

İbn Arabî, Hz. İsa'yı "veliliğin mührü" olarak adlandırır:

“Evet, velilerin mührü, dünyada bir eşi daha olmayacak olan bir peygamberdir. O Ruhtur ve Ruhun ve de Meryem’in oğludur.

O öyle bir makamdır ki başka hiç kimse o makama erişemeyecektir.”

Hız. İsa’nın “dünyaya tekrar dönüşü”, sûfilere yabancı değildir:

“Hız. İsa âhir zamanda indiğinde, Hız. Muhammed’in şeriatını tasdik edecek ve ıslah edecektir... Çünkü bu şeriat son şeriattır ve onun peygamberi de peygamberlerin mührüdür. Hız. İsa adil bir hakem olacaktır, çünkü artık o sırada ne bir Müslüman sultan, ne imam, ne kadı ve ne de müftü bulunacak... Müminler onun Hız. İsa’nın etrafında toplanacak ve onu kendilerine hâkim tayin edecekler, zira buna layık başka hiç kimse olmayacak.” İbn Arabî, Fütûhât, 4/ 215, 1/569, 2/139

Yüzyıllar öncesinde, “Endülüslü Müslümanlar ile Hıristiyanlar” arasındaki geleneksel tartışmalar esas itibariyle Enkarnasyon (Allah’ın insan/Hız. İsa şeklinde görünmesi) ve Teslis (üçlü Allah inancı) üzerinde yoğunlaşıyordu⁶.

Hız. İsa’nın sevgi konusundaki yaklaşımının, o yaklaşıma tamamen yabancı olan Eski Yunan’ın dil ve kültüründe ifade edilebilmesi elbette imkânsızdı. Büyük sûfî Rûzbihân-ı Şîrâzî (1121-1209), o “Üçleme”yi evrensel biçimiyle şöyle ifade eder: “Henüz âlemler ve âlemlerin oluşumu mevcut değilken,

6 Louis Cardaillac, *Endülüslü Müslümanlar ve Hıristiyanlar*, Klincksiek Kitabevi, 1977.

İlâhî Varlık'ın kendisi sevgidir, sevendir ve sevilendir.” (Aşk Erenlerinin Yasemini, VII/197)

İslâm dışarıdan işte böyle algılandı ve böyle benimsendi. Nitekim Saint-Jean Damascène (Şamlı Aziz Yahya) “Sapkın Mezhepler” hakkındaki kitabının (bazıları bu kitaba Bizanslı bir başka misyonerin ilaveler yaptığını iddia etseler de) 101. bölümünde, İslâm'ı yeni bir din olarak değil de, Rahip Arius'unkine yakın “sapkın bir Hristiyan mezhebi” olarak ele alır.

Hâlâ 13. yüzyılda bile Dante, Hz. Muhammed'i (Papa Sekizinci Bonifas'ın da bulunduğu -!- sekizinci halkadaki) “dinin özünden sapmışlar” arasına koyar (*İlâhî Komedya*, Cehennem, 28. Neşîde).

İspanya'da 851 yılına, yani İslâm'ın ülkeye girişinden yaklaşık bir buçuk asır sonrasına kadar, hiçbir Hristiyan ilâhiyatçı İslâm'la fikir tartışmasına girmez, bu tartışmayı sadece Aryanizm'le yapar, çünkü onlara göre *Aryanizm* ile İslâm aynı şeydir.

Kısacası, tam bir sosyal ve ruhî çöküntü içindeki iki imparatorluğa da (Pers ve Bizans imparatorluklarına), İslâm manevi açıdan, kendilerinin eski dinlerinin yerini alan yeni bir din olarak görünmez.

İslâm, eski inançlarının (Bizans İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın ve Pers İmparatorluğu'nda Mecûsîliğin) hayatlarına ve kurumlarına artık bir ruh ve canlılık veremez olduğu halklar tarafından coşkuyla ve heyecanla karşılanır.

İslâm o halkların maneviyatına yeni bir hayat veren *dinî bir uyanış* gerçekleştirir.

SOSYAL BİR DEVRİM

Tarihî bir örnek:
İslâm'ın İspanya'da Yayılışı

İslâm'ın yayılışının birinci sebebi *dinî bir uyanış*sa, ikinci sebebi de, Medine topluluğunun sosyal mesajıdır.

Medine topluluğu şu temel şeriata yürekten bağlıydı:

Mal ve mülkün sahibi sadece ve sadece Allah'tır!

Bu inanış ise şu sonuçları doğuruyordu: Tam anlamıyla eşitlikçi bir toplum...

Nitekim Kur'ân'ın bütün en önemli sosyal teşvik ve yönlendirmeleri, bir kutupta servetin, öteki kutupta da sefaletin kümelenmesini önlemeye yöneliktir.

İşte bunun tedbirleri:

a. “Zekât” (gelir üzerinden değil, sermaye üzerinden dinî bir farz olarak yüzde iki buçuk vergi alınmasıyla servetin arındırılıp temizlenmesi) kurumu... (Sadece iş araç ve gereçleri zekâttan muaftır). Bu öyle bir tedbirdir ki aradan 40

yıl geçince ataların emeğinden kalma servetle insan artık hayatını devam ettiremez!

- b. “Ribâ” (emeksiz kazanılan para) yasağı.
- c. Serveti yığıp biriktirmenin kınanması.

İslâm’ın girdiği ülkelerde toprak, uygun bir vergi karşılığında, onu işleyenlere veriliyordu. (Oysa o zamana kadar o toprakları işleyenler derebeyleri, uyuşuk krallar⁷ veya açgözlü din adamları tarafından hep sömürülüyorlardı.) O yüzden de kendi halklarından kopuk krallar ve derebeyleri Yermük’te, Kadisiye’de, Nihavend’de ve (İspanya’daki) Rio Barbate’deki gibi topu topu birkaç savaşla yenilip alt edildiler.

Halklar Müslümanları kurtarıcılar ve başkasının inancına saygı gösteren ve son Peygamber’in ışıyla inançlarına yeniden can veren iman sahipleri olarak karşıyorlardı.

Bu noktada, İslâm’ın İspanya’ya girişiyle ilgili olarak tarihî gerçekleri dile getirmek gerekiyor. Bu açıklamayı, her şeyden önce de, bizi doğrudan doğruya ilgilendiren bir İslâm gerçeği, yani bir *Batı İslâm’ı* söz konusu olduğu için yapmak gerekiyor. Ayrıca da, İslâm’la olan sonraki çatışmalar, bu tarafsız tarihî analiz, polemikçi bir mitoloji ve bir masalla değiştirilip çarpıtılarak, Avrupa’ya İslâm’ın o ilk girişi meselesi karartıldığı için yapmak gerekiyor.

Öncelikle şunun unutulmaması lâzım: Şimdiki (Cezayir’in) Rif bölgesinin Berberîleri tarafından iki yıl gibi kısa bir sürede bir baştan öbür başa fethedilen İspanya, iki asırdan fazla bir süredir, işgal altında bir ülkeydi. Bu yabancı

7 Son Merovenj krallarına, yetkisiz ve çaresiz olduklarından ötürü bu ad verilir, çev.

istilacılar –yani Vizigotlar– yerli halka güvenmezlerdi. Müslümanların girişini engellemekte onların askerî yönden aciz oluşları bundandı.

İspanya Vizigot krallarının zaafının üç sebebi vardı:

1. Onlar *işgalciydiler*. Sayıları, tahminen (Reinhard’a göre) 80 bin ilâ (Perez-Pujol’a göre) 300 bin kadardı. İber yarımadasının dört milyonluk nüfusuna oranla bu miktar her hâlükârda çok az bir sayı demekti.

2. (Sanchez Alboronz’un ifadesiyle) “feodalite öncesi” tipte bir *sömürü* yapıyorlardı. Yani arazinin üçte ikisine el koyduktan sonra, vergilerle köylüleri canlarından bezdiriyorlardı.

3. Krallığın meseleleri Konsillerde ele alındığı için “sapkın mezheplilere” ve Yahudilere ardı arkası kesilmeyen bir dinî *zulüm* yapıyorlardı.

Sözgelimi, 693 yılında alınan Konsil kararı, Yahudilerin ticarî faaliyette bulunmalarını tamamen imkânsız hâle getiriyordu. 694’teki 13. Toledo Konsilinde Kral Egida Yahudileri devletin güvenliğine karşı suikast düzenlemekle itham eder, mallarını haczetmekle ve hatta vaftiz olmayı kabul etmezlerse köleliğe mahkûm etmekle tehdit eder. Vizigot Kanunnamesi de adı verilen “Yargılamalar Kitabı” Yahudilere karşı tam bir “ırk ayrımcılığı” tatbik eder.

Bu baskıcı tedbirler harfiyen uygulanmasa bile, Yahudi cemaatlerinin Müslümanlara niçin kucak açtığını apaçık ortaya koyar.

Şayet İslâm'ın İspanya'ya girişini askerî bir istila olarak düşünecek olursak, üç yıldan daha kısa bir zamanda bütün ülkenin bir avuç insan tarafından nasıl bir uçtan öbür uca fethedildiğini anlayamayız.

Tarihçi Dozy (Dozi), *İspanya Müslümanları Tarihi*'nde (c. 2, s. 43) bize bu hadisenin derin bir yorumunu yapar:

“Arap fethi İspanya için bir iyilik oldu. Çünkü bu fetih önemli bir sosyal devrim meydana getirdi; ülkenin yüzyıllardır altında inlediği dertlerin büyük bir kısmını ortadan kaldırdı (...). Araplar şu usule göre yönetiyorlardı: Vergiler, eski yönetimlerininkilere nispetle tamamen aşağıya çekilmişti. Toprak kölesi çiftçiler veya hayatından memnun olmayan köleler tarafından ekilip biçilen devasa şövalyelik alanları hâlindeki toprakları zenginlerden aldılar ve arazide çalışan kimseler arasında eşit şekilde taksim ettiler. Yeni sahipler büyük bir gayretle çalıştılar ve en iyi mahsulü elde ettiler. Ticaret kendisini ezen sınırlama ve ağır vergilerden kurtuldu ve adamakıllı gelişti. Kur'ân kölelere adil bir zarar ziyan bedeli ödeme karşılığında kendilerini satın alma hakkı tanıyordu; bu da yeni enerjiler ortaya çıkardı. Bütün bu tedbirler, Arap egemenliğinin daha başında hüsnü kabul görmesine sebep olan genel bir refahı sağladı.”

Büyük İspanyol yazarı Blasco Ibanez (Blasko İbanez) kendi ülkesiyle ilgili olarak şu şahitlikte bulunur:

*“İspanya'da yeniden canlanış Kuzey'den barbar sürüleriy-
le gelmedi. Tam aksine bu canlanma Güney'den gelen fatih
Araplar sayesinde oldu (...). Aslında bu bir fetih değil, daha
ziyade medenileştirici bir seferdi (...). Doğar doğmaz zafere*

koşan, insanı hayrette bırakacak ölçüde yönü hızlı ilerlemelere dönük, genç, gürbüz ve zinde bu kültür bize işte o yolla girip yerleşti. Hz. Peygamber'in himmet ve gayretiyle oluşturulan bu medeniyet, Museviliğin en iyi yanlarını ve Bizans ilmini alıp özümsemiş, yanına bir de bir büyük Hint geleneğiyle birlikte Pers'in en değerli yanlarını ve esrarengiz Çin'den alınma daha pek çok şeyi getirmiş bir medeniyetti. Doğu, Batı'ya nüfuz ediyordu. Fakat bu, Eski Yunanistan'ın kendi hürriyet ve bağımsızlığını koruyabilmek için püskürttüğü Pers imparatorları Dârâlar veya Serhaslar gibi Doğu'nun Avrupa'ya bir saldırısı şeklinde değildi. Aksine Avrupa'nın öteki ucundan, ilâhiyatçı kralların ve piskoposların kölesi durumundaki İspanya'dan giren ve istilacılarını halkın kucak açarak karşıladığı insanlardı.

Bu fatihler, kendilerinden daha sonra yedi yüzyıl mücadele edilerek geri alınacak toprakları iki sene içinde fethettiler. Silâh zoruyla kabul ettirilen bir istila değildi, aksine bu yeni bir toplumun sapasağlam köklerle dört bir yana kök salıyordu. Milletlerin gerçek büyüklüğün köşe taşı olan din ve fikir hürriyeti prensibi onlar için son derece önemliydi. Sahip oldukları şehirde Hristiyan'ın kilisesine de, Yahudi'nin havrasına da saygı gösteriyorlardı.

(...) 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar, Ortaçağ boyunca Avrupa'nın en güzel ve en müreffeh medeniyeti kurulacak ve gelişecektir. Kuzeyin halkları din savaşlarıyla birbirini kırıp geçirir ve barbar kabileler hâlinde hareket ederken, İspanya'nın nüfusu otuz milyonu haydi haydi aşıyordu. O insan kalabalığı içinde bütün ırklar ve bütün dinler, bitmez tükenmez bir çeşitlilik içinde birbirine karışıp dalgalanıyordu. Bundan da en güçlü sosyal hareketlilik ve canlılık fıskırıyordu (...). Bu verimli halk ve ırk karışımı içinde o zamana kadar yeryüzünde oluşmuş ve oluşturulmuş bütün fikirler, bütün âdetler, bütün

keşifler, bütün sanatlar, bütün bilimler, bütün endüstriler, bütün icatlar, bütün eski görüşler birlikte, yanyana yaşıyordu. Bu çeşitli unsurların temas ve ilişkisindense, yaratıcı yepyeni buluşlar ve yepyeni enerjiler sökün ediyordu. Bu yabancılarla birlikte Doğu'dan ipek, pamuk, kahve, limon, portakal ve nar geliyordu, yanı sıra da halılar, dokumalar, tüller, telkâri kakmalı metaller ve barut... Yine onlarla birlikte ondalık sistem, cebir, simya, kimya, tıp, kozmoloji ve kafiye şiiir... Ha unutuldu ha unutulacak durumdaki Grek filozofları, Arapları takiben onların fetihleri sayesinde selâmete erdiler: Aristo, Kurtuba'nın meşhur üniversitesinde saltanat sürüyordu..."

Blasco Ibanez, *Katedralin Gölgesinde*, s. 201-204

Dinî açıdan bakıldığında da, İber Yarımadası'nda İslâm, Aryanizm'in (Aryuşçuluk'un) üzerine aşılandı. Bu aşının en güzel kök sürgünü oldu.

Aryanizm İspanya'ya nasıl girmişti?

Arius'u mahkûm eden 325'teki İznik Konsili sırasında en önemli rolü oynayan kişi, Kordoba piskoposu (256 doğumlu) Ossiüs idi. 312'den itibaren Roma'daki imparatorluk sarayında hazır bulunan Kordobalı Ossiüs, İmparator Konstantin'in güvenilir adamı olmuştu. İmparator tarafından 324'te İskenderiye'ye Arius'un ve İskenderiye piskoposunun yanına özel bir araştırma ve soruşturma göreviyle gönderildi.

Ossiüs, oradaki uzlaştırma teşebbüslerinde başarısız olur, fakat imparatorun temsilcisi sıfatıyla İznik Konsiline başkanlık eder ve oturumları yönetir.

Aziz Athanasius onun hakkında şunları yazar:

Konsillere başkanlık eden ve mektuplarıyla her yerde kendini dinleten odur. İznik'te imanın şartlarını belirleyen ve Ariusçuların sapkın olduklarını her yere resmen ilan eden de odur.

Saint Athanase, *Rahipler İçin Aryanizm Tarihi*,
42 P.G.T.25.744 A.

Kordobalı Ossius, Oğul'u "Baba ile aynı cevherden" ilan ederek ve Arius'u kovarak İznik İman Esaslarını yazıya döken ilk kişi oldu. İlk imzayı da şu şekilde kendisi attı: "İspanya eyaletinin Kordoba şehrinin piskoposu Ossius. Yazıldığı şekilde iman ediyorum."

Otuz iki sene sonra, 357'de, Ossius'un (Tuna üzerindeki İlirya'daki Sirmium Konsilinin bildirisini imzalaması ise hayli ilgi çekicidir. Bu bildiriye imzalamakla bütün geçmişini reddediyor ve Aryanizm'e katılıyordu. (Puvatyeli Aziz Hiler/Saint Hilaire de Poitiers, *Din İşleri Kurulları Üzerine*, 87. 539 B)

325'teki İznik Konsili ile 357'deki Sirmium Konsili arasındaki süre içinde ne cereyan etti?

341'de Doğu'da İznik kararlarına karşı isyan zaferle sonuçlanırken, İzmitli Ariusçu Özeb (Eusèbe), Gotlar arasında bir misyoner olan Wulfila'yı piskopos tayin etti.

Daha Arius zamanında Tuna üzerindeki İlirya'ya Hıristiyanlık nüfuz etmişti. Wulfila ve talebeleri Cermen halklarının çoğunu Hıristiyanlaştırmayı başardılar.

Roma İmparatoru Honorius, İber Yarımadası'ndan Vandalı ve Süevleri kovup atmaları için Vizigotları davet etti. Derken Vizigotların kralı Euric (Örik), Bizans İmparatorluğu

ile olan bağlarını resmen kopardı ve Aryanizm burada geçerli mezhep oldu.

Aryanizm halk kitlelerinin gönlünde o kadar çok yer etti ki “Katolik” mezhebinden Prens Ermenejild (Herménégilde), babası Aryan mezhebinden Kral Léovigilde (Leovijild)’e karşı isyan bayrağı açtığında, Sevilalı Piskopos İzodor (569-636), *Vizigotların Tarihi* kitabında Ariusçu kralı savunur; Tours (Tur) piskoposu Grégoire (Greguvar) da hakeza.

Ertesi yıl Kral Recarède (Rökared) 587’de Aryanizm’den dönünce, Kuzeyin Aryenleri Katalonya ve Narbon’da ayaklanırlar ve bu hareket ancak çok acımasız bir müdahaleyle bastırılır.

Kral Ervic (Ervik, 680-687) döneminde iyiden iyiye kızışan bu isyan, *Mağripli Rassi’nin Tarihi* (*Chronique du Maure Rasis*)’nde dile getirilen müthiş kıtlıklar yüzünden bir asırdan daha fazla devam eder.

Nihayet 709’da Kral Witiza’nın ölümüyle birlikte, yeni bir kıtlık döneminde çatışma patlak verir. “Üçlemeci/Teslisçi” Hıristiyanlar (İznik dogmasının taraftarları), bütün yarımadanın kendisine karşı olduğu Rodéric (Roderik)’i kral ilan ederler. Roderik Endülüs’ü istila ettiğinde, Sevilla Başpiskoposu Oppas’la karşı karşıya gelir. Kral Witiza’nın Ariusçu oğulları (şimdiki Endülüs olarak bilinen) Bétique (Betik) bölgesini isyan ettirir, Aryenlerden ve (şimdilerde Rif diye bilinen) Vizigot eyaleti Tinjitan Moritanya’sının Müslümanlarından takviye kuvvetler isterler.

O sıralar Fas’ın kuzeyi Vizigot Krallığı’nın bir eyaletiydi. Isidore de Séville (Sevilalı İzidor), *Etymologies/Etimoloji* eserinde İspanya Vizigot Krallığı’nın eyaletlerini şöyle sıra-

lar: “Tarakonez, Kartajenuvaz, Luzitanya, Galisya, Betik ve boğazı geçerek, Afrika’da, Tinjitan Moritanyası”.

Berberî birlikleri Aryenlerin daveti üzerine (Tinjitan valisi ya da bu valiye bağlı Berberî kabilesi lideri) Tarık komutasında İspanya’nın Algeciras sahillerine çıkarma yaparlar. Kadis şehri yakınlarındaki Guadalet’te tek bir savaş olur. Sevilla Piskoposu Oppas savaşın en kritik anında Berberîlerin safına katılır ve *Latin Vakâyinâmelerine* göre Toledo Piskoposu Sindered de aynısını yapar. Kral Roderik, Tarık’ın birlikleri tarafından mağlup edilir, kısa zaman sonra bu sefer nöbetini devralan (bir Vizigot kontunun sülalesinden olan) Musa bin Nusayr’ın birlikleri, dört seneden daha az bir sürede, pek bir direnişle karşılaşmaksızın bu yarımadayı Pirenelere kadar kat ederler. Vizigotların uzun zaman zulmüne uğramış Yahudiler birçok şehrin kapısını onlara açarlar.

Bu hadiselerle ilgili o çağa ait belgeler elimizde bulunmuyor.

Hayli zaman tarihçiler bu hadiselerin görgü şahidi olduğuna inanılan tek bir şahidin anlattıklarına dayanabileceklerini sandılar. Faks Julia (bugünkü adı: Badajoz civarındaki Beia) Piskoposu *İzidor Pasens’in Vakâyinâmesi*’ydi bu ve 754’e kadar olan olayları anlatıyordu.

Ne var ki o vakıaların doğruluğunu tahkik edecek elde başka hiçbir kaynak olmaması bir yana, bu metnin en eski elyazması da topu topu 10. yüzyıla kadar çıkmakta.

Zaten Dozy 1860’ta ve Fernandez Guerra da 1883’te metni kopya eden kişiler tarafından zaman içinde çıkarmalar veya eklemeler yapılarak asıl metninle oynandığını gözler önüne serip yazar adına yapılan hataları da ortaya koyarak bu metne *Anonim Latin Vakâyinâmesi* adının verilmesini uygun

gördüler. O metni Rahip Tailhaud (Telho S. J.) 1885'te şu başlık altında yayımlar: *Kurtuba'nın Anonim Vakâyinâmesi. Toledo'nun Son Krallarının ve İspanya'nın Araplar Tarafından Fethinin Manzum Vakâyinâmesi.*

Hıristiyan polemikçiler için son derece önemli olan bu metin, Hz. Muhammed'in adını ve Kur'ân'ın varlığını bile ancak 850'den sonra öğrenen Kurtuba Hıristiyan Ekolünce hiç mi hiç bilinmiyordu. Dahası, anlatılanlar 754 tarihini taşımasına karşılık, 783'te vefat eden Toledo Piskoposu Cixilla (Sisilya)'nın cenaze alayına övgünün orada (69 ve devamındaki mısralarda) yer alması gariptir! Rahip Telho burada bir "eklemenin" söz konusu olduğunu kabul eder. Aslında bizler bu metnin ancak 850'den sonra imal edildiğini bilir ve kabul edersek, bütün bu gariplikler anlamını kaybeder. İşte o tarihte Kurtuba Hıristiyan Ekolü, ileride göreceğimiz gibi, Öloj (Euloge)'dan itibaren, İslâm'ın varlığını öğrenip anlar ve Ignacio Olaguë (İgnasyo Olage)'nin *Batı'da İslâm Devrimi*'nde açıkladığı (s. 428-443) gibi "fetih" masalını uydurur.

9. yüzyılın diğer bütün rivayetleri, yani Mısırlı âlim İbn Abdülhakem'in (ö. 871), İbn Habib'in veya talebelerinden birinin yazıp anlattıkları da, Dozy tarafından 891'e tarihlendirilmiştir. Latince ikinci metin arasında yer alan 883 tarihli 3. *Alfons'un Vakâyinâmesi* ile *Abelda'nın Vakâyinâmesi* de aynı şekilde değerlendirilmiştir.

Arapça yazar tarihçi Ahmed er-Rassi'nin *Mağripli Rassi'nin Vakâyinâmesi*, bu yarımadanın tarihini Roderik'in hükümranlık zamanından halifelik dönemine kadar ele alır ve 976 tarihiyle sonlandırır.

11. ve 12. yüzyılın yazarları, Murabıtların (1090) ve Mu-
vahhitlerin (1146) istilaları ile yaşamış oldukları durumu
model olarak olayları yeniden şekillendirirler.

Tipik bir örnek 1004'e doğru Faslı Berberîlerin bakış
açısıyla efsane ile tarihi birbirine karıştırmış olarak kaleme
alınmış olan Azhar Magmona Vakâyinâmeleridir. Olayların
geçtiği dönemden çok sonra oluşturulmuş bu metin, yine de
bazı "tarihçiler" tarafından "kaynak" olarak kullanılmıştır.

Bu konuda tek bir vakıa ile karşılaşırız, o da Kurtubalı
Aziz Öloj'un Şehitlerin Müdafaası'nda yer alan 15 Kasım
851 tarihli bir mektubudur. Aziz Öloj orada şöyle yazar:

*Navarra'daki Leyre manastırında bulunuyordum. Hiç bil-
mediğim kitapları okuyup kendimi yetiştireyim derken orada
bütün kitapların toplanmış olduğunu gördüm. Aniden elime
yazarı belli olmayan küçük bir eser geçti ve ben eserde uğursuz
bir peygamber hakkında küçük bir hikâye okudum.*

Sözünü ettiği eser, Hz. Muhammed'in hayatını anlatan,
gerçekten iğrenç bir kitapçıktı. Aziz Öloj orada anlatılan-
ların bir özetini yapıp Kurtuba ve Sevilla'daki dostlarına
göndermişti.

O âna gelinceye dek, yani İspanya'nın Araplar tarafından
sözde "fethi"nden yüz kırk sene sonrasına kadar, Kurtuba
Ekolünün Latin dilini kullanan Hıristiyan ilâhiyatçılarından
hiçbiri Hz. Muhammed'in ne adını duymuştu ne de
Kur'ân'dan haberdardı.

Bu Ekolün kurucusu, 8. yüzyılın sonunda dünyaya gelmiş
olan Başrahip Esperendeo idi. Aziz Öloj ile hayatını kaleme

alan Alvaro onu mürşitleri olarak görüyorlardı. *Teslis Üzerine İnceleme* adlı bir eser yazmış ve bilhassa sapkın mezheplilere karşı da bir *Müdafaaanâme* kaleme almıştı. Bu sapkınlar, onun kanaatine, Aryenlerdi.

15. yüzyılda, Nicolas de Cues (Külü Nikola, 1401-1464) *Kur'an'ın Elenmesi* eserinde dahi, tıpkı Şamlı Aziz Yahya gibi, İslâm'ın Hristiyanlığın sapkın bir mezhebi olduğunu düşünecek ve Kur'an'dan Hristiyanlık açısından geçerli olan hususları çıkarıp ortaya koymaya çalışacaktır⁸.

Dokuzuncu yüzyılda Esperendeo, özellikle Aryenlere karşı uzun uzun polemiklerde bulunur da, hiçbir zaman sahih Hristiyan itikadını savunduğu bu polemiklerde, İslâm aleyhinde en ufak bir imada bulunmaz.

839 yılında Sevilalı Piskopos Jan, Kurtuba Konsilinin Kilise düşmanlarına karşı hazırladığı evrakı imzalar. Bu Konsil, İslâm'a hiçbir göndermede bulunmaz.

Bu ruhanîlerin en meşhuru ve Toledo piskoposu da olan Aziz Öloj, Navarra'ya seyahatine (848-850) kadar İslâm'ın varlığından tamamen habersizdir.

SahiH Hristiyanlığın böylesine uyanık savunucuları arasında 850'ye kadar İslâm hakkındaki bu garip sessizliği nasıl izah etmeli?

Söz konusu olan asla ne korkudur ne de korkaklık, zira tam aksine, Navarra'da *Uğursuz Peygamberin* biyografisini birdenbire keşfeder etmez Aziz Öloj bu "Deccal" ile savaşmak için şehit arayışına girer. 851 ile 857 arasında *Azizlerin Ha-*

8 Bkz.: N. Rescher, "Kur'an hakkında çalışan Külü Nikola. On beşinci yüzyılda İslâm'la bir karşılaşma/Nicolas of Cusa on the Qur'an. A fifteen century encounter with islam" in *The Muslim World (İslâm Dünyası dergisi)*, 1965, no. 55, s. 195-202.

yatı, Şehitlik Belgesi ve Şehitlerin Müdafası eserlerini yazarak İslâm'ın yayılışını durdurmak için insanları kahramanlıklar göstermeye teşvik eder. Onun bu çağrısı üzerine, meczuplar Müslümanların camilerine, mescitlerine dalmaya ve peygamberlerine hakaret etmeye başladılar. Böylesi insanlar hâkim önüne çıkarılıyor ve idama mahkûm ediliyorlardı. Bu intihar salgınını önlemek için bir Katolik Ruhaniler Meclisi toplandı ve bu krize yol açan Öloj'un şehitlik konusundaki teorisini din dışı ilan etti. Ayrıca kendisini de yetkililere teslim etti. Tutuklandı ve birkaç sene sonra idam edildi ve o gün bu gündür kendisi Kilise tarafından şehit olarak görülüp kutsana gelmiştir.

Dokuzuncu yüzyıl ortasındaki bu tavır değişikliğini nasıl izah etmeli? İgnasyo Olage'nin analiz ettiği gibi mi? Yani, Doğu ile sıkı temasların olduğu Almeria başta olmak üzere sahil şeridinde yavaş yavaş yayılan İslâm'ın içeride, özellikle de Kurtuba'da yeni bir akım olarak ancak bu dönemde kendisini ifade etmesiyle mi?

O tarihe kadar İslâm, Hristiyan ilâhiyatçıların karşı çıkıp fikrî mücadele verdikleri “sapkın” akımlarla karıştırılmalıydı. Şayet böyle bir karıştırma söz konusu ise (ki İgnasyo Olage'nin tezi zaten budur), bu durum, bir yandan 711'de “Arap istilası” olduğu iddiasını çürütürken, diğer yandan şunu ispatlar: İspanya'ya İslâm, “sapkın” Hristiyan mezheplerine, bilhassa da Aryanizm'e, aynı zamanda da dördüncü yüzyılda ortaya çıkan “Prissillanizm” mezhebi gibi bütünüyle İspanyol din hareketlerine eklenilerek girmiştir.

“Nestûrilik” ile Aryanizm'in Batılı tarzı olan “Evlat Edinmecilik/Adoptianisme”, Urgel piskoposu Feliks ve 784'te Toledo başpiskoposu olan Elipande tarafından sekizinci

yüzyılın ikinci yarısında geliştirilecektir. Bu ilâhiyatçılara göre Hz. İsa, Baba Tanrı tarafından “evlatlık” olarak kabul edilmiştir (elbette ki bu inanış, Hz. İsa’nın Baba ile “aynı cevherden” olduğunu resmen ilan eden İznik dogmasına ters düşüyordu).

Aziz Öloj tarafından Navarra’dan alınıp getirilen Hz. Muhammed’in “biyografisi”, Eski Ahit’teki kehanetlerden hareketle “Fetih” masalının uydurularak İslâm aleyhinde geriye dönük karalamaların yapılmasına ve yayılmasına fırsat verdi.

Zaten Öloj tarafından okunmuş olan o “biyografi”de, bu “istila”nın “tarihî hikâyesi” (Eski Ahit’teki) Peygamber Habakkuk’tan alınma bir metne dayandırılıyor ve orada şu satırlar yer alıyordu. Yahve (Tanrı) buyurur:

Başkalarına ait toprakları ele geçirmek için dünyanın dört yanına yürüyen o acımasız ve saldırgan halkı, o Kildanileri harekete geçireceğim (...). Atları parstan daha hızlı ve aç kurttan daha çeviktir. Uzaklardan gelen süvarileri, avına çöreklenen kartal gibi uçacaklar. Kızgın çöl rüzgârı gibi yağmalamaya geliyorlar ve onlar kumlar gibi esir toplayacaklar (...). Surlar onlara vız gelir.

Eski Ahit/Habakkuk, 1/6-11

Biz burada özgün bir “senaryo özeti” ile karşı karşıyayız. Ardından bu senaryo, Eski Ahit’ten başka alıntılarla geliştirilip zenginleştirilecektir. Öloj’un talebesi Kurtubalı Alvaro, Danyal Peygamber’in dört korkunç canavar ile ilgili gördüğü o rüyaya başvurur ve oradaki şu yorumu aktarır:

Dördüncü canavar:

Bütün diğerlerinden farklı bir krallık olacak; yeryüzünün tamamına yayılacak (...) ve dünyayı küle çevirecektir (...). Bu krallıkta on kral hüküm sürecek, ardından çok daha güçlü bir başkası hükümran olacak; üç kralı tahtından edecektir. Rabb'e saygısızlık, azizlere de zulmedecek ve dinî hükümleri değiştirmeyi hedefleyecektir.

Daniel, 7/23-25⁹

Ve işte bunun “tarihî” uyarlaması: Bu canavar –Grek eyaletlerini, ardından da Romalılara aitken refah içinde olan Frenk eyaletlerini, son olarak da Batı’nın Gotlarının topraklarını işgal ederek– üç krallığı egemenliği altına aldı, “evrensel din olan On Emir’i ortadan kaldırmaya kalkıştı ve inançla, umutla ve yardımseverlikle savunulan Teslis’e karşı çıkmaya çalıştı.”

Abelda Vakâyinâmesinde (2. bölümün sonu), Eski Ahit’teki istiare “bu tarihin” örgüsünü oluşturur. Bu sefer yardıma çağrılan Hezekiel Peygamber’dir: Onun Gog’a bedduaları (Hezekiel, 38 ve 39), o Vakâyinâmede İspanya’nın Gotlar tarafından istilası münasebetiyle aktarılır: “Şarklıların (Müslümanların) Gotların topraklarını ele geçirecekleri, Hezekiel’in bir pasajıyla teyit edilmiştir.”

Üçüncü Alfonso’nun Vakâyinâmesine dikkate değer bir olay ilave edilmiştir. Buna göre güya Hristiyanlar, Asturias dağlarında, Kovadonga’da, Hz. Meryem’e adanmış bir mağaranın yakınında, anlı şanlı bir şekilde “toprakları geri almaya” başladılar. 717 yılında Kovadonga vadisinde, kendilerine daha sonra “Araplar” denilen “180 bin Keldânî”yi

9 Bütün bu metinler Rahip Florez tarafından neşredilmiştir (Kutsal İspanya/ *Espana Sagrada*, cilt 11, özellikle şu sayfalar: 145-146 ve 219’dan 275’e).

imha ettiler; 60 bini kaçtı, fakat onlar da bir kaya parçasının çökmesiyle mahvoldular.

Söz konusu tarihî mekân ziyaret edilmeye değer, çünkü orada o mucizenin bir hatırası, bugün bile o ânı “yâd ettiren” şu levha bulunuyor: “İspanya burada başladı.” Gerçekten de bir mucize olmalıydı bu: 240 bin Arap’ın (düşmanları da cabası) bu dasdaracak ve ilerisi kapalı vadiye sığabilmesi için elbette bir mucizenin olması gerekirdi! Dahası, 240 bin Arap’ın oraya gelmiş olması için bir önceki kadar büyüklükte bir başka mucizenin de olması gerekirdi (çünkü o dönemde 240 bin Arap’ın orada olması için topu topu ancak o kadar olan bütün bir Arabistan nüfusunun oraya akmış olması lâzımdı!)! Hepsinin de imha olması için ayrıca bir üçüncü mucize de şarttı! Fakat bunun izahı son derece kolaydı, zira o Vakâyinâmenin yazarı bütün bu anlattıklarını şu sözlerle bağlar:

Siz bunun bir mucize veya bir hurafe olduğunu sanmayın: Tanrı’nın İsrail oğullarını Mısırlıların zulmünden Kızıldeniz’in sularını yarararak nasıl kurtardığını hatırlasanıza! Aynı şekilde, devasa bir dağ kütleleriyle Allah, Rabbin Kilisesine zulmeden o Arapları da ezdi¹⁰.

“Ne mucize ne de hurafe”. İşte “Tarih” böyle yazılır. Doğrusu (İgnasyo Olage’nin *Batı’daki İslâm Devrimi* kitabının bizi yeniden ele alıp üzerinde düşünmeye davet ettiği) bu acayip fetih hikâyesi herkesin işine geliyordu: Arap tarihçiler

10 Cronica Rotense. Edicion Gomez-Moreno: “Ülkeyi geri alışı ilk vakâyinâmeleri: Üçüncü Alfonso devri/Las Primeras Cronicas de la Reconquista: el Ciclo de Alfonso III”, *Tarih Bülteni/Boletin de la Historia*, s. 615, 1932.

onda, hem kazandıkları zaferlerde kendi halklarının olağanüstü askerî üstünlüklerinin bir övgüsünü hem de bu zaferlerde ilâhî müdahalenin ve yardımın olduğunu görüyorlardı (nitekim kuşatılan bir kale önünde surların yıkılması için Komutan Musa'nın bir dua etmesinin yetmesi mucizesinden bahsedilmiyor mu? Hani eskiden de Yeşu Peygamber'in borularının sesiyle Eriha şehrinin surları çökmüştü ya!). Öte taraftan Hıristiyan tarihçiler de, ebet müddet Katolik bir İspanya efsanesini devam ettirmek için, bu yarımada'nın Aryenleşmesini "görmezden" gelerek, nasıl on milyon İspanyol Hıristiyan'ın Arabistan'dan gelmiş korkunç işgalci sürüler tarafından istilaya uğramış olduklarını bu şekilde izah edebiliyorlardı.

Ne var ki kendilerini temize çıkarmak için uydurdukları bütün o mitolojileriyle birlikte, hükümdarların, generallerin, savaşların ve hegemonyaların gülünç tarihlerinin ötesinde, insanın tarihi vardır. Yıkımların değil, aksine yaratışın tarihi... İnsanın insanla geliştirilişinin, kültür ve medeniyetlerin birbirlerini karşılıklı beslemelerinin oluşturduğu sürekli yaratışın tarihi...

İşte (mucize ve hurafelerden) arındırılmış bu tarih, bize bir İber Yarımadası manzarası sunar. Ve biz o manzarada, Doğu ile Batı'nın, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kültürlerinin karışıp kucaklaşmasıyla insanlığın bir olgunlaşmasına şahit oluruz.

Tartesid harabelerinde (geleceğin Endülüs'ünde) Gilgamiş'in o muhteşem destanından ve onun ölümsüzlüğü arayışından parçalar bulunduğuna göre, Sümerler oraya da damgalarını basmışlardır.

Mısır, Kıbrıs ve Girit, Eski Yunan ve eski Bröton din adamları, ayrıca Kartaca ve Roma oraya can kattılar. Herodot

veya Eflâtun gibi Eski Ahit de, onların oradaki bulunuşlarına şahitlik eder.

Bu yarımadanın Müslüman dönemine gelince, bunun kökenleri konusunda elimizde sadece efsaneler bulunsa da, bugün apaçık bir gerçek olarak beliren durum, “Araplar”ın İspanya’ya aniden ve yoğun bir şekilde nüfuz etmedikleridir.

Aslında sekizinci yüzyılda Avrupa’ya nüfuz eden Araplar değil, fakat İslâm’dır.

Bu nüfuz ediş yavaş oldu. Nitekim Kurtuba’nın Hıristiyan ilâhiyatçıları ancak dokuzuncu yüzyılda bu yeni dinin varlığının farkına vardılar ve ona karşı mücadele etmeye başladılar.

Sahil şehirlerini¹¹ bir yana bırakırsak, bir buçuk asır boyunca İslâm, sapkın mezhep kabul edilen Aryanizm’in çeşitli kollarıyla karıştırıldı. İznik itikadına sahip Hıristiyan savunucular, o mezhebe karşı veryansın ediyorlardı.

Yalnızca kesin kaynaklarına dayanarak ve İspanya’da 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadarki Müslüman döneminin yedi asrı içinde ortaya konmuş sadece büyük eserlerini temel alarak, Müslüman İspanya’nın manevi güzergâhı çizilebilir. Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman dehasının kaynaşıp buluşmasıyla insanın ve insanın nihai gayelerinin en yüce anlayış ve ifadesinin doğduğu Avrupa’nın bu ülkesinin kat ettiği o manevi yolculuk anlatılabilir

Özetle, İslâm’ın hızlı yayılışı, İspanya’da askerî bir zafer olmadı.

11 Çünkü Doğu’dan gelen ve “İslâm” denilince sadece Peygamber Hz. Muhammed sonrasını gören, öncekileri “İslâm” olarak görmeyen “fukahâ” buralara yerleşiyordu.

İslâm'ın bu hızlı yayılışı o halkın ezici çoğunluğu için şunları ifade ediyordu:

a. *Bir dinî uyanış.* Halkın Aryanizm mezhebinden olan (en büyük) kesimine göre İslâm, kendi inançlarına zıt değildi, aksine o inançla süreklilik arz ediyordu. Dahası, sapkın görüldükleri için o zamana kadar mağduru oldukları zulümden insanları kurtarıyordu.

b. *Sosyal bir devrim.* İslâm, Roma mülkiyet anlayışının zıttı bir anlayış getirir. Roma hukuku, mülk sahibine mülkünü “iyiye de, kötüye de kullanma” (*jus utendi et abutendi*) hakkı verirken, İslâm mülkün “tek sahibinin Allah” olduğunu belirtir. İslâm'a göre insan, o mülkten sorumlu bir vekilden ibarettir ve şayet o mülkü Allah'ın ve kulların hizmetinde verimli hâle getirmezse, elinden geri alınabilir.

c. *Kültürel bir değişim.* İşgalci Vizigotların hoşgörüsüz-lüğünün tersine, Hz. Peygamber'in açık fikirliliği “İlim Çin'de bile olsa” gidip öğrenmeyi tavsiye ediyordu. Böylece öylesine capcanlı bir medeniyet kuruluyordu ki, o medeniyetten, 16. yüzyılın İtalya'sındaki gibi Allah'ı dışlayan değil de, (Doğu'nun ve Batı'nın Müslüman karşıtı Haçlı Seferleri olmaksızın) 13. yüzyılın İspanya'sında Allah'a yer veren hakiki bir Avrupa “rönesansı” doğabilirdi.

BİR KÜLTÜR DEVRİMİ

Doğu ve Batı kültürlerinin
bütünleşmesi
İslâm'ın evrensel medeniyete
yaratıcı katkısı

Endülüs kültürünün ilk hamlesi Doğu'dan gelir.

Olağanüstü bir açık fikirlilikle birlikte İslâm'ın ilim çağı, geçmişin bütün büyük kültürlerinin mirasının sistematik bir çabayla özümstenip benimsenmesiyle başladı. Bu atılım özellikle Bağdat Abbasileri'yle 750 yılından sonra gerçekleştirildi.

Halife Harun er-Reşid (786-809) Ankara'yı zaptettiği veya Halife el-Me'mun (814-833) Bizans İmparatoru 2. Mikail karşısında bir zafer kazandığı zaman, her iki halifenin de savaş tazminatı olarak eski el yazması kitapların kendilerine verilmesini istemeleri son derece manidardır.

Derken Bağdat'ta devasa bir tercüme faaliyeti yürütülür. Sekizinci yüzyıldan itibaren Harun Reşid, her kökenden derin âlim ve dilcileri sarayına celbeder ve onun haleflerinden biri olan Halife Me'mun da bir mütercimler okulu kurar. Bu Akademi önce Yahya ibn Mâsûyeh adlı bir İranlı tara-

findan yönetildi. Kendisi Cündişapurluydu. Harun Reşid zamanında, ardından da Halife Me'mun döneminde doktor ve mütercimlerin başı olarak çalıştı. O görev kendisinden, bu tercüme ekiplerinin en meşhur yöneticisi Huneyn tarafından devralındı. Hristiyan olan Huneyn sadece Hipokrat, Galien ve Dioskorides'in tıp kitaplarını değil, matematikçi, astronom ve tabiat bilginlerinin eserlerini de tercüme etti. Halife Me'mun'un emri üzerine El-Fezârî de, Hint astronomi elkitabını, Brahmagupta'nın *Siddhanta*'sını Arapçaya aktardı.

Batı'nın Müslümanlardan ancak dört asır sonra öğrendiği kâğıt imal etme tekniğini, Müslümanlar Çinliler'den öğrendikleri için, ilk kâğıt fabrikası 800 yılında Bağdat'ta kurulur. Müslümanlar sayesinde bu keşfin bilinmesi, daha sonra da kullanılması için, Batı'da daha dört yüzyıl beklemek gerekecektir.

Kâğıdın girişi, kültürün gelişme şartlarını altüst etti. Daha önce papirüs veya parşömenin azlığı ve pahalılığı, okumayı aydınlar veya aristokratlardan oluşan bir azınlıkla sınırlandırıyordu. Önce İslâm dünyasında, birkaç asır sonra da Avrupa'da, kâğıt okumaya çok daha geniş bir yaygınlık kazandırdı. (Çinliler tarafından 9. yüzyıldan beridir uygulanan) baskı tekniği ise, okumayı daha da yaygınlaştırdı.

Bütün İslâm âleminde kütüphaneler çoğalır. 815 yılında, yani Avrupa'nın daha okuma yazma nedir bilmediği bir devirde, Halife Me'mun Bağdat'ta içinde bir milyon kitap bulunan *Beytü'l-Hikme/Bilgelik Evi*'ni kurar. 891 yılında bir seyyah, Bağdat'ta yüzden fazla halk kütüphanesinin bulunduğunu kaydeder. Onuncu yüzyılda Irak'taki Ncef gibi küçük bir şehrin 40 bin cilt kitabı vardır. Merağa rasathanesinin müdürü Nâsıreddin Tûsî, 400 yüz bin eserlik bir koleksiyon-

na sahiptir. İslâm dünyasının öteki kutbunda, Müslüman İspanya'da, Kurtuba'daki Halife Hakem'in 10. yüzyılda 400 yüz bin ciltlik bir kütüphanesi vardır. Oysa bundan dört yüzyıl sonra, Bilge, yani bilgin olarak ünlenen Fransa kralı V. Charles (5. Şarl) ancak 900 kadar kitap cildini bir araya getirebilecektir. Bu arada hiç kimse Kahire'deki Halife Aziz'le aşık atamaz. Çünkü onun kütüphanesinde 6 bini matematik ve 18 bini felsefe kitabı olmak üzere 1 milyon 600 bin cilt eser bulunuyordu.

Bu kitap aşkı ve eski Pers, Çin, Hint ve Grek kültürlerini bu ilk özümleme çabası, hiçbir şekilde seçmeci (yani özgün bir çalışma ortaya koymak yerine başkalarından en iyi gördüklerini derleme) bir nitelik taşımaz. Müslümanlar bu zengin mirası alırlar ve onu kendi dünya görüşlerinin ışığında yenilerler.

İslâm eski kültürlerin, özellikle de Doğu'nun ve Greklerin kültürlerini sadece aktarmakla kalmaz.

İslâm yeni bir medeniyet ortaya koyar.

İslâm'ın birlik (tevhid) anlayışı, *varlığın* birliği olmakla kalmayıp birleştirme *eylemi* olarak da görüldüğü için, bu anlayış kendisine geçmiş kültürleri derinlemesine yenileme imkânı verir.

Özellikle Eflâtun'dan itibaren tabiatın ve ruhun, Tanrı'nın ve dünyanın, duyulur ve algılanır şeklindeki zıtlığıyla, temeli itibariyle düalist/ikici olan Grek kültür anlayışının aksine, İslâm'ın görüşü tamamen tekçi, yani birlikçidir. Mesela duyulur âlem, yani tabiat dünyası, algılanır âlemden de, Allah'tan da asla ayrılmaz. Nitekim tabiat hadiseleri, Allah'ın varlığının "işaretlerdir" (*âyât*) ve onlar Allah'ın insanla konuştuğu bir dildir.

Bu anlayışın sonuçlarından biri, ilmin giderek deneyciliğe yönelmesi olacaktır. Greklerdeki, hatta somuta dikkat etmesine rağmen Aristo'da da olduğu gibi ilim nazarî/spekülatif bir nitelik taşımayacaktır.

İşte bu şekilde, bölünmez bir şekilde deneyci ve matematiksel bilim, ilk atılımını önce Bağdat'ta, Kurtuba'da ve Palermo'da yapmıştır.

Haklı olarak Avrupa'da deneysel metodun öncüsü kabul edilen Roger Bacon (Râcı Beykın), bunu nereden aldığını gizlemez. *Önemli Eser/Opus Majus* adlı kitabının perspektife (nesnelerin uzaktan görünüşüne) ayrılan beşinci bölümünü, (Batılıların Alhazen diye bildikleri) İbn Heysem'in (965-1030) *Optik* adlı eserinden aynen kopya etmekten çekinmemiştir. İbn Heysem, mesela ışığın yayılması konusundaki araştırmalarıyla, matematik varsayımlardan yola çıkarak ve onları deneyci bir düzenlemeyle kurgulayarak, modern bilimi başlatan adamdır. Roger Bacon, en azından felsefe dalında, yaptığı alıntıları kendisi de itiraf eder: "*Felsefe Araıplardan alınmadır. O yüzden hiçbir Latin (Avrupalı), bilgelikleri ve felsefeleri, bunların çevrildikleri dilleri bilmedikçe gerektiği gibi anlayamaz*" (Roger Bacon, *Metalogicus*, IV, 6).

Müslüman bilginlerin üstün ve en başarılı oldukları fizik ve astronomiden biyoloji ve tıbbı kadar bütün bilimlerde bu birlik ruhu hâkimdir. Çünkü ilâhiyat ve felsefeden bilimler ve sanatlara kadar bütün alanlarda İslâm kültürünün kilit taşı, birlik fikridir. Bu temel birlik (tevhid), Allah'ın bir olduğu ifadesiyle sınırlı kalmaz.

"Tevhid", yapılmış (olmuş bitmiş) niteliğinde değil, yapmak düzeyindedir. Tevhid, Greklerinki gibi, bir *Varlık* felsefesi kurmaz, tam aksine bir *Eylem* felsefesi kurar.

1 rakamı ilâhî özün en yakın, en dolaysız simgesi olduğu için, rakamların dizisi ve rakamların bir araya gelerek ortaya koydukları yeni oluşumlar, insanın çokluktan bire yükseldiği merdivendir.

Yani matematik doğrudan doğruya en önde gelen İslâm vahyine, yani Tevhid'e bağlıdır. Demek ki matematik kutsal bir bilimdir ve geometride, grafik sanatlarında ya da müzikte olduğu gibi öteki bilimlerde de Allah'ın varlığını düşündüren kıyaslamalardan biridir.

Bizim Arap rakamları adını verdiğimiz, Araplarinsa borçlarını itirafla Hint rakamları dedikleri şey, Avrupa'ya el-Harezmi tarafından sokulmuştur. Halife Me'mun'un sarayına 773'te getirilen Hind'in *Siddhanta* kitabında, herhangi bir sayıyı ifade etmeye imkân veren dokuz işaret ve ek olarak da bir sıfırı olan ondalık bir sayı sistemi bulunuyordu.

Matematik hesabını¹² altüst eden bu yeni hesaplama tarzı, Hint buluşunu sistemleştiren kimsenin, yani El-Harezmi'nin (Alkhawarizmi'den bozma) *algoritma* adını aldı.

El Harezmi, cebirin de öncüsü olmuştur. *Cebir* kelimesi bile onun "el-Cebr" adlı en meşhur eserinin adıdır. Cebirin bu mucidiyle birlikte, Greklerin saf miktar olan sayı anlayışından saf bağıntı olan sayı anlayışına geçiş gerçekleşir.

Bütün buluşlarını özümstedikleri Greklerle bağı koparıldıktan sonra Müslümanlar, buradan hareketle matematikte (özellikle de sonlu olmayan her şeyi artık irrasyonel addetmemekle) müthiş bir sıçrama yaptılar. Greklerin aksine onlar sonsuzun üzerinde çalıştılar.

12 Bir örnek: 4444, Roma rakamlarıyla MMMMCCCC-XLIV şeklinde yazılır ki bu yazılış her türlü hesaplamayı, hatta en basit bölme veya çarpmaları bile hayli zorlaştırır.

Sâbit ibn Kurra (vefatı 901), sonsuz kümeleri araştırır. Bu kümeler ise aslında, mesela sayılar kümesine oranla çift sayılar kümesi gibi, sonsuz bir başka kümenin sadece parçalarından ibarettir.

Astronomiyle ilgili olarak, El Bettânî (877-918) şunu yazar: “Yıldızların ilmiyle insan, Allah’ın birliğinin kesin deliline ve yarattıklarındaki derin hikmetin bilgisine erer.” Güneş ve ay tutulmasının eğimini 23 derece 35 dakika olarak hesaplayan da odur. Bugün bu eğim 23 derece ve 27 dakika olarak tespit edilmiştir. Gece gündüz eşitliğinin hareketini de senede 54 dakika 5 saniye olarak hesaplamıştır.

9. yüzyılın Müslüman astronomları, meridyenin ölçümünde 111.814 metreye ulaştılar. (Bugün ise o, 110.938 metre olarak düzeltilmiştir).

Timurlenk’in torunu hükümdar astronom Uluğ Beğ’in Merağa rasathanesini örnek alarak Semerkant’ta yaptırdığı rasathanede, güneş yılı şimdikinden sadece 14 saniyelik bir yanılmayla hesaplanabilmişti.

10. yüzyılda (yani Marco Polo’dan üç asır önce), Arap seyyah Süleyman, Çin hakkında ilk tanıtıcı bilgileri verir.

Kral II. Roger ’nin (2. Roje) sarayında (Sicilya Müslümanlardan geri alındıktan sonra bile) büyük coğrafyacı Arap İdrisî (1101’de İspanya’nın Seuta/Ceuta şehrinde doğmuştu) *Roje’nin Kitabı* (Kitabü’l Rucari) adlı bir eser yazıyordu. O haritalar, beş asır sonraki matematikçi ve haritacı Mercator (Merkator) sisteminin öncüsü bir düz yansıtma sistemine, ayrıca sahilleri ve nehir yataklarını belirlemede özenli bir çizime dayanır.

16. yüzyılda İtalyan mühendis Juanello Turriano (Juanelo Türriyano) kendisinden beş asır önce gerçekleştirilen,

Toriçelli'nin buluşlarının temelini oluşturan, Endülüslü Müslümanların hava basıncına dayalı hidrolik çalışmalarını inceler.

Tıpta, Râzî'nin eserleri 1279'da Farragut (Faragü) tarafından Latinceye tercüme edildi. Kendisinin 10. yüzyıl başında yazılan çiçek ve kızamıkla ilgili eseri, 1498'den 1866'ya kadar 40'tan fazla baskı yapacaktır.

İbn Sina'nın *Ṭıbbin Kanunu/El-Kânun fi't-Tıb* adlı eseri, Gérard de Crémone (Jerar dö Kremon, ö. 1187) tarafından Latinceye aktarıldı ve Rönesans döneminde tıbbın büyük ansiklopedisi olarak kaldı.

Şayet bütün tarihin merkezi Avrupa'ymış gibi görölmekten vazgeçilir ve genel insanî gelişme bir bütün olarak değerlendirilirse, şu hakikatin kabul edilmesi gerekir: 7. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar (dünya ilim ve irfanında) bir kara delik olmamıştır, aksine tarihin en parlak medeniyetlerinden biri, yani İslâm medeniyeti (o dönemde) ortaya çıkmıştır.

Hem bilgin, sanatçı ve devlet adamı hem de hukukçu ve düşünür, İslâm biliminin ve evrensel zekânın büyük siması İbn Haldun (1332-1406), 14. yüzyılda, medeniyetlerin yükselişi ve çöküşünün tarihi ve sosyolojisiyle ilgili abidevi bir eser kaleme alıyordu. İktidarın temelini veya hanedanların kökenini ele alıp ortaya koyarken, bunu, kendisinden bir asır sonra yazılan Makyavel'in *Hükümdar*'ının aşamayacağı bir uzmanlıkla yapıyordu. Yorumlamaya ve sebepleri bilmeye dayalı bir tarih için temel oluşturmak üzere, tarih metodunun ne olduğunu tarif ederken de, bunu Montesquieux (Monteskiyö)'nün *Kanunların Ruhu* veya *Romalıların Yükselişi ve Çöküşü*'ndeki kadar ileri görüşlülükle ortaya koyuyordu.

Batı'nın henüz sadece olayları anlatıp not eden vakanüvislerinin olduğu bir dönemde İbn Haldun *Mukaddime*'sinde şöyle yazıyordu:

“Genel sebeplerin kapısından özel olayların incelemesine girerek, beşer tarihini açıklayıcı bir anlatımla ele alıyorum... Siyasî olayların sebeplerini ve kökenlerini belirliyorum... Bizim bu konuyu ele alış tarzımız yeni bir bilim oluşturacaktır.”

Siyaset adamı olarak yaptığı gözlemi, teorik mülâhazaya bağlayarak, halkların üzerinde iklimin, coğrafyanın ve ekonomik hadiselerin etkisini tespit eder. İş bölümünden hareketle toplumların yapısını ve işleyişini inceler. Hatta tarihî materyalizmin esaslarını belirleyen şu ilk tarifi yapar:

“Çeşitli halkların âdetlerinde ve fikirlerinde dikkat çeken farklılıklar, onlardan her birinin kendi geçimini sağlayış tarzına bağlıdır.”

Fakat İbn Haldun'u Makyavel ve Monteskiyö'den ve daha çok da günümüzde bile ortalığı büyük ölçüde kasıp kavuran pozitivist tarih anlayışından ayıran nokta, onun olup bitenlerin perde arkasında onlara anlam kazandıran hayatı araştıran sentezci kafasıdır.

Felsefede, Haçlıların çağdaşı olan Gazzâlî (Kudüs'ün alınışı sırasında 41 yaşındaydı), Grek felsefesinden (ki ilk öğrettiği felsefeydi) tam bir kopuşla kopar. Her türlü düalizmi reddederek, analitik aklın ötesindeki sentetik bir bilgidен hareketle “Bütün ile Bir” olma özlemiyle tasavvuf yolunu seçer

ve (yazdığı eserler içinde en güzel kitaplarından birine adını verdiği) aşkı/muhabbeti, o bakış açısının doruk noktası yapar.

Müslüman İspanya, yani Endülüs aracılığıyla bu kültür bütün Avrupa üzerinde şavkır.

El-Bitrûcî, Batlamyus sistemine karşı Endülüs gök bilimcileri arasında, 12. yüzyılda, doğan hareketin içinde yer alarak, “episikller/épiciycles¹³” konusundaki tenkidıyla Kopernik’in öncüsüdür.

Bu astronomi araştırmaları, coğrafyacıların ve haritacılığın büyük ilerlemeler kaydetmelerine imkân vermiştir. İspanya’nın Ceuta (Seuta) şehrinde 1099’da doğan, fakat tahsilini Kurtuba’da yapan el-İdrisî (Palermo’da 1166’da vefat etmiştir), Sicilya Kralı İkinci Roje için dünya haritaları yaptı. Rönesans’ın büyük keşiflerini işte o haritalar mümkün hâle getirdi.

Endülüs tıbbının sembol ismi, Kurtuba civarındaki Zehre’de dünyaya gelmiş olan Ebu’l-Kâsım ez-Zehrevî’dir (936-1013). Kendisi bütün zamanların en büyük cerrahlarından biridir. İkinci Hakem’in, ardından da Üçüncü Abdurrahman’ın saraylarında hekimlik yapmıştır. Cerrahlıkla ilgili kitapları, hem kendisinin icat ettiği âletlerin çizimlerini, dağlama uygulamasını, göz hekimliğinden kadın hastalıklarına kadar uzanan ameliyatların klinik tanımlarını hem de kırık çıkıkları yerine yerleştirmenin bir yöntemini ihtiva eder. Gérard de Crémone (Jerar dö Kremon) tarafından 1497’de Venedik’te, ardından 1519’da da Augsburg (Ausborg)’ta tercüme edilen bu eserler, beş yüzyıldan daha

13 Bir gök cisminin dünyanın çevresinde çizdiği ve merkezi başka bir gök cisminin çizdiği dairenin merkezini belirlediği varsayılan daire, çev.

fazla bir zaman boyunca bütün Avrupa üniversitelerinde başvuru kitapları olmuştur.

Fakat İslâm biliminin asıl katkısı, sadece deney metodu ve göz alıcı birçok buluş değil, bilimi, bilgeliği ve imanı birbirine bağlamayı bilmesidir.

Bilgelik, sebepten sebebe yükselen bilimin hareket alanına asla sınırlama getirmeksizin, bilimin insanın imhasına veya ilâhî boyutlarının budanmasına değil de, kendisine belirlediği insanî hedeflere yönelsin diye gayeden gayeye, alt gayelerden daha üst gayelere kanat açar. Çünkü deneysel ve matematik bilim, bu güçlü eylemin gayelerini bize sağlayamaz. Gayeler üzerinde tefekkür etmek demek olan bilgelik, aklın bir başka kullanılışıdır. Batı'nın körelmeye bıraktığı da işte budur. Nitekim ne felsefe ne de ilâhiyat Batı'da gayeleri arayan bilgelikle, vasıtalar veren bilimin bu tamamlayıcı rolünü artık oynamıyor.

Başlı başına birer gaye olarak gördüğü *vasıtaların* araştırılmasına hapsolup kalan Batılı "akıl", bilgelikten/hikmetten kopuk bir şekilde, atomla, füzeyle ve genle oynayarak dünyayı felâkete sürüklüyor.

İman, eksiksiz bir aklın¹⁴ üçüncü boyutudur. Çünkü sebeplerin arayışı içindeki bilim de, *gayelerin arayışı içinde* olan bilgelik de, asla ne ilk sebebe ne de nihai gayeye ulaşabilir. İman, aklın ve bilgeliğin bu sınırının tam anlamıyla bilincine ermekle başlar. Böylece de iman, aklın ve bilgeliğin uyum ve birliğinin vazgeçilmez postulatı olur. Çünkü bu iman, aklın bir sınırı veya bir rakibi değildir. İman, sınırsız bir akıldır.

14 Eksiksiz veya tam akıl, Garaudy'ye göre, hem sebepleri hem de gayeleri araştıran akıldır, çev.

Gayelerden gayelere yükselen felsefi bir diyalektikle ve son aşamada da diyalektiğin yerini vahyin devralmasıyla insanın kendi eyleminin nihai gayelerini bulup keşfedebilme imkânı, İslâm felsefesinin en önemli konusudur.

İbn Tufeyl'in (1110-1185) eserlerine işte bu tema hâkimdir.

İbn Tufeyl, bir beşerin, başka insanlarla, onların kültür veya inançlarıyla hiçbir teması olmamış bir çeşit yeni Âdem'in, kendi başına bilimin, ahlâkın ve dinin temel kanunlarını nasıl keşfedebildiğini gösterir.

İbn Rüşd'ün (1126-1190) orijinal katkısı, yaptığı Aristo şerhlerinde değildir. İbn Rüşd gerçek anlamda kendi adına sadece *Din ile Felsefe Arasındaki Ahenk Üzerine Önemli İnceleme/Kitâbü Faslı'l-Makâl* adlı eserinde konuşur ve prensibini şöyle tarif eder:

“Mukaddes Kitab'ın (ayet veya ayetlerinin) zâhirî anlamı, aklımızı kullanarak elde ettiğimiz neticelere ters düşüyorsa eğer, kutsal metnin tevîl edilmesi, yani onun remizlerinin çözümlenmesi gerekir.”

İşte ancak bu “mecazi” yorum, bizi hem Allah'ı insan gibi görmekten kurtarabilir hem de felsefenin imandan ve aklın da vahiyden vazgeçebileceği (ihtiyaç duymayabileceği) kuruntusunu bizden söküp atabilir. Çünkü biz Allah'ı ne duyularımızla algılayıp görebiliriz ne de kavramlarımızla O'nu tanımlayabiliriz. Biz O'nu sadece sembollerle “belirtebiliriz”, tıpkı O'nun da bizimle mesajında mesellerle konuştuğu gibi... Vahiy, bizi yaratılış fiilini bilip tanımaya götüren, fakat onun nasıl gerçekleştiğini belirleyip ortaya koyamayan aklın nöbetini devralır.

İbn Rüşd'ün çağdaşı, eserlerini Arapça yazan büyük Yahudi filozof Musa ibn Meymûn (1135-1204), aynı problemlerle yüz yüze gelir.

İbn Meymûn'un *Şaşkınların Rehberi*, Yahudi geleneğinden hareketle insanın hayatı konusunda esaslı bir tefekkür kitabıdır.

Allah'ın insana benzetilmesi (insan biçimcilik, antropomorfizm) konusundaki tenkidinde İbn Meymûn, İbn Rüşd'den daha radikaldir:

"Allah'ı varlıklarla ilgili her türlü benzerlikten tenzih etmek (uzak tutmak) gerekir."

İbn Rüşd ile birlikte şu aynı ilkedен hareket eder: Bizler Allah'ın haddi zatında ne olduğuyla ilgili olarak bir şey söyleyemeyiz. Şöyle yazar: "Allah'ı yapıp ettiklerinin gayrisıyla algılamamanın hiçbir imkânı yoktur." Allah diğer varlıklar gibi var değildir, O onlara varlık veren fiildir/edimdir.

İbn Arabî, (Eflâtuncu veya Aristocu) Grek *varlık* felsefelerinin zıttı olan bu *eylem* felsefesini uç noktasına kadar götürür.

İster (duyu organlarıyla) hissedilir, ister (zihinle) algılanır olsun hiçbir şey daha önce oluşmuş, verili bir gerçeklikle (gerçek nesneyle) başlamaz, aksine Allah'ın sürekli yaratıcı *eylemiyle* başlar.

Onun temel problemi, hep doğuş hâlinde olan bir dünyanın bu yaratış fiiline, *Kur'ân'ın durmadan yaratmakta olduğunu haber verdiği* Allah'ın bu fiiline insanın nasıl katılabileceğini göstermektir.

Biz Allah'ı ancak O'nun eyleminin "işaretleri/ayetleri" ile tanıyabiliriz. O'nun eyleminin "işaretleri/ayetleri" ise, ya tabiatın görünür âlemidir, ya insanların tarihinin olaylarıdır ya da peygamberler yoluyla ulaştırılan vahiylerdir.

Kur'ân'ın dünyaya dinamik bakışı, Allah'ın işte bu sürekli yaratıcı eyleminden kaynaklanır. Allah, Hayy'dır (diridir) (Bakara, 2/255; Âl-i İmrân, 3/2 vb.); "*Her şeyin bilgisine sahip, durmadan yaratandır*" (Yâsin, 36/81); "*Her an yeni bir işte olandır*" (Rahmân, 55/29). Bu sürekli yaratış, her şeyin varlığını ayakta tutmaktadır (Bakara, 2/255). Kitabı Mukaddes'in Yaratılış/Tekvin bölümünde denilenin (2/2¹⁵) aksine, O ne durma bilir ne de dinlenme (Bakara, 2/255). "*Yaratmasını ardı ardınca devam ettirir*" (Yunus, 10/4).

Bu vizyon, Parmenides'ten Jean-Paul Sartre'a kadar oluşu¹⁶ imkânsız kılan her türlü Varlık felsefesini dışlar.

Daha baştan, bir varlığın mevcut olduğu farzedilirse, o zaman Allah'ın yaratıcı eylemi, bizim teknik veya zanaatkâr eylemimizin benzeri bir şey olmuş olur. Yani, o zaman Allah'ın kâinatı yaratışını insana benzeyen (insanbiçimci/anthropomorphique) bir ilâhın yaratması gibi, mümkünden gerçeğe bir geçiş –mümkün, *benim projem*'dir ve gerçek de *benim ürünüm*– olarak tasavvur etmeye başlarız. Bu durumda Allah'ın yaratışı, bunun ikisi (*proje* ile *ürün*) arasında, yani hareketsiz ve şekilsiz bir madde ile onu şekillendiren düzenleyici bir iş arasında yer alır.

15 "*Tanrı yapmakta olduğu işi yedinci gün bitirdi. O gün işi bırakıp dinlendi.*" Yaratılış, bölüm 2, cümle 2, çev.

16 Oluş (fr. devenir, ing. becoming, alm. werden, ar. kevn) imkândan gerçekliğe geçiş, çev.

Burada da Anaksagoras tarafından en veciz şekilde ifade edilmiş yine Grek mirası söz konusudur: “Başlangıçta kaos vardı, sonra akıl gelip her şeyi düzene soktu.”

Ne Şark’ın Çin veya Hint bilgelikleri, ne de –hele hele– İbrahimî gelenekten üç semavî din, bu insanbiçimcilikle¹⁷ bağdaşamazdı. İbn Meymûn (Maimonide), Akınalı Aziz Toma ve İbn Rüşd yüzünden Aristoculuğun felsefi sapkınlığının kurbanı olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm, ilâhî yaratış anlayışı ile Greklerin kaosa düzen veren yaratıcı anlayışının melez bir sentezini denedi. Bu denemeden de izaha muhtaç bir kavram, yani “yoktan”, hiçbir şeyden hareketle “yaratma” kavramı ortaya çıktı. Allah’ın dışında var olabilen hiçbir şey yoktur, yani yokluk veya hiçlik dahi yoktur. En fazla, O kendinden başka hiçbir şeyden hareketle yaratmaz denilebilir. O bizzat yaratmanın fiili/edimidir. Sadece ve sadece Allah’ın yaratıcı fiilini belirten ve asla zanaatçı veya sanatçının fiilini kastetmeyen Kur’ân’daki yaratmak (khalaqa), yalnızca Allah’ın bir şeye “Ol! der ve o hemen olur” (Yâsîn, 36/82) anlamında kullanılır. Bu yaratma demek ki Allah’ta gerçekleşir. Fizikteki “boşluk” kelimesi gibi, “yokluk veya hiçlik” kelimesi de, felsefede anlamdan yoksun bir kelimedir. İsim olarak kullanıldığında “varlık” kelimesinin de, gerçek varlığa tekabül etmeyen bir soyutlamadan ibaret olması gibi. İki kelime de sadece “dolmuş” ile “boş”un insanbiçimci benzetmesinden hareketle imal edilmiştir. Daha önce, Demokritos, ardından da Epikür, hareketi anlaşılır kılmak için, Parmenides’in efsanevî Varlık’ını parçalara ayırdılar ki, “atomlar” (yani bölünemezler, kum veya toz

17 Anthropomorphisme, antropomorfizm, insan niteliklerinin Tanrı’ya aktarılması, Tanrı’nın bir insan gibi görülmesi, çev.

taneleri benzetmesinden hareketle yapılmış bir diğer kabaca soyutlama daha) kendilerini birbirinden ayıran boşlukta yer değiştirebilsinler.

Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'teki bütün metaforları aynı insanbiçimcilikle ilişkilidir. Nitekim Sartre da, Varlık içinde bir "çatlak", varlığın etrafında bir hiçlik/yokluk "halka"sı tasavvur eder. Bu ise, tıpkı bir marangoz veya bir makinecinin, tahta veya demir parçalar arasında "açıklık" bırakalım ki o parçalar hareket edebilsin demesine benzer bir şeydir. Ne var ki Sartre'ın varsayımında, tarifi gereği (kendisinin verdiği tarife göre) hiçbir şeyin cereyan etmediği ve edemediği varlık-taki bu çatlağın görüntüsünü izah etmek mümkün değildir.

Yaratıcı edimle/fiille başlayan İslâm'ın bilgi teorisi, ancak birçok yüzyıl sonra Batı felsefesinde, bilhassa Kant tarafından ve onun "Aşkın Muhayyile"siyle, daha çok da Gaston Bachelard (Gaston Başlar) tarafından yeniden ele alınacaktır.

2

İSLÂM DÜNYASININ ÇÖKÜŞLERİ

Endülüs ve Hint
Örnekleri

İslâm dünyasının çöküşü; dini, bir otorite aracı yapan iktidar ve servet hırsına kapılmış hükümdarların kokuşmasıyla başladı.

Birinci Hakem, hükümdarlığının daha başında, kadıların ve din adamlarının, sadece İmam Mâlik'in mezhebini esas almalarını emretmişti. Bu halife, İmam Mâlik için "hadisler konusunda müminlerin sultanı" diyordu.

Çünkü İmam Mâlik şu fetvayı veriyordu:

"Bir halkı bir saat kadar bile olsa başsız bırakmaktansa, altmış sene zalim bir sultana tahammül etmek evlâdır."

Batı'da (Endülüs'te) İslâm'ın çökmesinde ve bozguna uğramasında o "fukahâ"nın/fakihlerin vebali çok büyüktür.

İktidar karşısında boynu eğik, halktan ibadetini savsaklayanları ihbar etmesini isteyen, kaderciliği ve yanlış bir tevekkül anlayışını yayan bir yobazlar İslâm'ı hâline gelen o İslâm, artık ilk dönemlerinin açık ve enerjik İslâm'ınıninki gibi parıldayıp ışıldayacak güçlü bir fikir, bir itici güç olamıyordu.

Fukahânın insanları sıkboğaz etmesi, ruhsuz bir şekilcilikle İspanya Müslümanlarının capcanlı inancını mahvetmesi, zulmettikleri Hıristiyanları İslâm'ın karşısına dikti ve böylece Katolik kralların işini kolaylaştırdı.

Fakihler iktidarlarını devam ettirebilmek için Murâbıtları davet ettiler. Derken Atlas dağlarından gelen Murâbıtlar ordusu 1086'da İspanya'yı istila etti.

Ne var ki manevi parıltısını kaybeden bir din, kendisini silah gücüyle savunamaz. Nitekim Fa'stan kopup gelen ikinci bir istila, yani Muvahhitlerin istilas, 1212'de Las Navas de Tolosa savaşında ağır bir hezimete uğradı. Bundan sonrası artık Batı'daki İslâm'ın uzun süren (1492'ye kadar) bir can çekişme dönemi oldu.

Müslüman âleminin öbür kutbunda İslâm dünyasının çöküşü, Hindistan'da da, İspanya'da olduğu gibi, İslâm'ın yükselişini sağlayan esasların terk edilmesiyle başladı.

İslâm'ın Endülüs'e girişi ile Hindistan'a girişi arasında büyük fark vardır. Çünkü Hindistan'a İslâm askerî bir fetihle girmiştir.

Abbasîlerin kendi paralı askerleri tarafından ayağı kaydırıldığında, Emevîlerin düşüşünden beri kesilmiş olan toprakların genişletilmesi hareketi yeniden başladı.

999 yılında iktidara eski bir Türk köle olan Gazneli Mahmut geçti.

Hindistan'a yaptığı bir seferle Pencap ve Keşmir'i ele geçirdi.

Sarayında büyük Pers şairi Firdevsî ve âlim ve sanatçılar topluluğundan başka, Hint seferinde sultana refakat eden, ansiklopedik kafalı düşünür Bîrûnî (973-1050) de bulunuyordu.

Bîrûnî fizik problemleri konusunda İbn Sina ile mektuplaşmıştı. Boylamı ölçmeye girişti. Genellikle Batlamyus'un teorisini takip etmesine rağmen *El-Kânûnü'l-Mes'ûdi* (Sultan Mahmut'tan sonraki sultana ithaf edilmiş) kitabı, astronomik gözlemlerin yerin güneş çevresinde döndüğü varsayımından hareketle izah edileceğini kabul eder. Jeolog olarak da, İndüs vadisinin eski bir deniz havzası olduğunu gözler önüne serer, ayrıca Akdeniz ile Kızıldeniz arasında bir kanalın açılmasını teklif eder. Fakat eserleri arasında, İslâm'ın geleceği üzerinde en etkili olanı *Hindistan Hakkında Kitap/Tahkîku mâ li'l-Hind* adlı kitabıdır.

Bîrûnî, İslâm'ın yükseliş çağında bütün insanların kültür ve inancına açık o "ümmetin", o İslâm topluluğunun birliğinin bizzat sembolüydü. Nitekim o ümmetin Farsça, Arapça, Türkçe, Süryanice, İbranice, Rumca ve Sanskritçe gibi bütün dillerini biliyordu. Ruhaniyetlerin ve bilgeliklerin anası Hindistan'ın kutsal metinlerini Arapçaya çevirdi.

Hindistan hakkındaki kitabı, hem bir felsefe tarihi, yani Doğu'nun ve Batı'nın bütün felsefelerinin bir tarihi hem de dinler hakkında ilk büyük ve önemli karşılaştırmalı araştırmadır. Bu eser; Hinduların, Rumların, İslâm ve sûfilerinin, İsrail peygamberlerinin ve Hristiyanların Mesih'inin dünya görüşlerini derinlemesine ve kardeşçe analiz ederek, karşılıklı fikrî gelişime imkân sağlar.

Bîrûnî'nin bu eseri, Kur'ân'ın tefsiri açısından kesin bir önemi hâizdir. Çünkü Kur'ân'ın tefsiri sadece Ortadoğu ve

Arap âleminin sınırlarıyla sınırlandırılmaz. Aksine tefsir, bütün cihanı kucaklayıcı bir bakış açısıyla yapılmalıdır. Elbette Allah kelâmı, her halkın kendi tarih ve kültüründen hareketle, her insana ve her halka doğrudan seslenir.

Bîrûnî'nin vefatından (1050) beş yüz sene sonra, onun mesajı Hindistan'da meyvelerini hâlâ verir.

Benares'te Müslüman olmuş bir dokumacılar kastı içinde 1540'a doğru dünyaya gelen büyük şair Kebir, Upanişadlar'da da, Kur'ân'da da aynı Allah'ın varlığını bulur ve görür.

"Allah görünmez bir şekilde herkeste hazır ve nazırdır. Hindu'da, Müslümanda da aynıdır O. Kebir söylüyor bunu!"

Allah'ın bu aynı şekildeki varlığı, bağnazlıklar yüzünden gizleniyor. Kebir, hindu "pandit"lerin (din bilginlerinin) olduğu kadar, Müslüman "ulema"nın da bütün o dar kafalılıklarının maskesini düşürür.

Kebir, Allah'ın birliğinin derin anlamını tek bir iman içinde birleştirir: Allah bütün varlıklarda varlığını hissettirir ve bende bana en yakın olan Allah'ın varlığıdır.

Kebir şöyle der:

"Vedalar'ı okumanın insana açtığı ufuk, bütün varlıklarda Allah'ı müşahede etmektir... İşte ancak o zaman sen doğmaktan da ölmekten de kurtulursun."

Derken Upanişadlar'ın "Sen busun!" ifadesini de benimseyerek şöyle yazar:

“Üç dünya çapında genişledim ben, ben her şeydeyim, her şey de bende.”

“N'accuse pas de mensonge le Veda et le Coran, si tu dis que le Dieu unique demeure en tous les êtres.”

“Eğer sen Tek Allah'ın bütün varlıklarda bulunduğunu söylüyorsan, Veda'yı da, Kur'an'ı da yalanlamaya kalkışma!”

Böylece şair Kebir, Hinduların “bakhti” adını verdikleri Allah'a götüren aşk yolunda, Müslüman sûfilerin büyük tecrübesini yeniden bulur. O sûfiler ki Rûzbihân-ı Şîrâzî'den Mürsiyeli İbn Arabî'ye kadar, beşerî aşk ile ilâhî aşkın aynı aşktan ibaret olduğunun bilincindeydiler. Yalnızca bütün insanları seven kimse, Allah'ı sevdiğini söyleyebilir.

Bu bakış açısı, evrensel tarihin en büyük simalarından biri olan, Hint İmparatorluğu'nun kurucusu Ekber Şah ile (1542-1605) başarıya ulaşacaktır.

Ekber Şah bu evrenselci açılım ruhunu kanunlaştırdı. Sünnilikten resmî din imtiyazlarını aldı ve İranlı Şiîlerle eşit düzeyde kabul etti. Hinduların dini lehinde bir hoşgörü fermanı yayınladı. Şair Kebir'i şeyh veya mürsitleri gibi gören, fakat o zaman kadar yönetimdeki Bâbürlüler tarafından zulme uğrayan Sihler, günümüze kadar ruhanî merkezleri olarak kalan Amritsar mabedine Ekber Şah sayesinde sahip oldular.

Ekber Şah¹⁸, 1575'de bir “Din Evi” inşa ettirdi. Bütün Sünnî kesimin muhalefetine rağmen onaya Hinduizm'in

18 Ekber Şah çok iyi niyetle başladığı bu işi sonuna kadar aynı şekilde götüremedi ve iyi niyetli girişimi giderek yolundan saptı. Kendisinin kimliği ve bu konuda neler yaptığıyla ilgili olarak TDV İslâm Ansiklopedisi Ekber Şah maddesine bakılabilir, çev.

Brahmanlarını, Budistleri, Jainistleri, Parsîleri (Güney Hindistan'da yaşayan Zerdüştiler) ve (genellikle Portekizli Cizvitlerden oluşan) Hristiyanları kabul etti.

Her türden fanatikler, özellikle de Kabil ve Özbekistan'ın bağınaz uleması kendisini mahkûm eden fetvalar verdiler. 1602'de veziri ve dostu Ebu'l-Fazl idam edildi.

Babasını zehirleyip kardeşlerini katlettikten sonra tah-ta çıkan ve fakihlerin sözümlerine ona şeriatını dayatan fanatik Müslüman Şah Evrengzib ile birlikte, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çöküş baş gösterir. Yerli halkların, özellikle de Marathalar ile Rajputların ayaklanması, İmparatorluğu parçalanmaya ve düşüşe sürükler.

Zirve dönemlerinde Hindistan ile Endülüs, yaşayan, canlı bir İslâm'ın en güzel yüzlerinden birini gösterdiler.

İslâm'ın rönesansı, İspanya ve Hindistan'da İslâm'ın sergilediği bütün boyutların keşfedilmesine bağlıdır.

Hindistan ve Endülüs'ün bu çifte tarihî tecrübesinden, İslâm dünyasının yükseliş ve çöküşlerinin sebepleri ile İslâm'ın yeniden canlı ve umut vaat eden bir güç hâline gelebilmesinin şartları konusunda açık seçik bir ders çıkıyor.

Kur'ân'ın ruhuna ve Hz. Muhammed'in örneğine sadık kaldığı, yani hem bir *dinî kurtuluş*, bütün bağınazlıklara karşı bütün inanç sahiplerine bir açılış hem de Roma mülkiyet anlayışına karşı bir *sosyal devrim* olduğu zaman, İslâm yükselmiş ve parıldamıştır. Nitekim Roma hukukunun kişinin servetini iyiye de kötüye de kullanma hakkı olduğu şeklindeki mülkiyet anlayışına İslâm, şu Kur'ânî ilkeyle karşı çıkmıştı:

Mülkün yegâne sahibi Allah'tır ve insan Allah'ın mülkünden sorumlu bir vekilden ibarettir.

12. yüzyılın sonundan itibaren duraklama ve gerileme nasıl başladı?

O çöküşün elbette dış sebepleri oldu. Çünkü İslâm kültürünün ışıldayan iki büyük merkezi Bağdat ile Kurtuba mahvedildi. Cengizhan'ın torunu Hülâgu'nun Moğolları 1258'de Bağdat'ı ele geçirdiler; Kastilyalı III. Ferdinand da Kurtuba'yı 1236'da zaptetti.

Fakat bilimsel yaratıcılık ruhunun tükenişinin şu başlıca sebepleri, çöküşün iç sebepleridir:

a. Yenileşmeye dinî itimatsızlık ve taklit lehine içtihadattan vazgeçiş.

b. Kendi içine kapanma, köşesine çekilme ve “kendi kendime yeterim” duygusu.

Bilimsel düşüncenin hareketi, yani yükselişi veya çöküşü, dinî düşüncenin hareketine sıkı sıkıya bağlıdır. İslâm dünyasında bilimlerin gelişip serpilmesi, Kur'ân mesajının evrenselliğine derinden bağlıydı.

Kriz dönemlerinde, siyasî altüst oluşlarla yakından etkilenen hukukçular ve ilâhiyatçılar, dinin sahihliğini ve özgünlüğünü koruma bahanesiyle, hangi alanda olursa olsun her türlü yenileşmeden kuşku duyar hâle geldikleri zaman çöküş başladı.

İSLÂM DÜNYASININ İLK ÇÖKÜŞÜ

Tarihin kaçırılmış bir fırsatı:
Eş'arî'den İbn Hanbel'e kadar
bağnazlıkla mahkûm edilen Mutezililik

İslâm düşüncesinin ilk yaralanışı, Hicret'in ikinci yüz-
yılıının ilk yarısından itibaren oluşup ortaya çıkan tenkitçi
felsefe akımı Mutezililerin mahkûm edilmesiyle görülür.

Henri Corbin (Anri Korben) der ki:

“Doktrinleri iki ilke üzerinde odaklanmıştır: Allah'la ilgili
olarak, aşkınlık (müteâl, yücelerden yüce) ve mutlak birlik
(vahdaniyet) ilkesi; insanla ilgili olarak da, eylemlerimizden
doğrudan sorumlu olmayı gerektiren ferdî hürriyet ilkesi.¹⁹”

Bu hürriyet ve bu sorumluluk olmadan mükâfat ve ceza
düşüncesinin, bu dünyada olduğu kadar öte âlemde de hiçbir

19 Henri Corbin, *İslâm Felsefesi Tarihi*, s. 158, Folio Yayınları, Paris.

anlamı kalmaz. İnsanın hür ve yapıp ettiklerinden sorumlu olduğunu kabul etmeden, mükellefiyeti (yükümlülüğü) nasıl kabul edilebilir? Herkese ve her şeye şu aynı mesaj, “*Tek Allah’ın kanununa boyun eğme mesajı*” vahyedilmiştir.

Bu kanun bütün yaratıklara yönelik bir kanundur. Nitekim bir taş düşerken, bir ağaç büyürken, bir hayvan içgüdüleriyle hareket ederken daima Allah’ın kanununa “boyun eğer”.

Nitekim Kur’ân’da buyrulur: “*Rabbinin sınırsız şanını yücelt! O ki, (her şeyi) yaratıyor ve amacına uygun şekil veriyor! O ki, (bütün varlıkların) tabiatını belirliyor ve onu (hedefine doğru) yöneltiyor.*” A’lâ, 87/1-3

Yalnız insan, o müthiş boyun eğmeme ayrıcalığına sahiptir: “*Şüphesiz biz emaneti (yani iman, hürriyet, öyleyse sorumluluk emanetini, R. G.) göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Zaten o, daima haksızlığa ve akılsızlığa son derece meyyaldir.*” Ahzâb, 33/72

Eğer insan “Müslüman” olursa, yani Allah’ın hidayetini kabul edip en yüce fedakârlığı ile “imanda ata” (Hac, 22/78) olan Hz. İbrahim’in verdiği örneğe uygun olarak, Allah’ın çağrısına şartsız cevap verirse, o zaman kendisi kendi iradesiyle hür ve sorumlu olmuş olur. Kendilerinde itaat etmeme gücü bulunmayan melekleri Allah insanın önünde bunun için secdeye kapandırmıştır: “*Âdem’in yaratılışını tamamlayıp ruhumdan ona üflediğim zaman, onun için secdeye kapanın!*”

Hicr, 15/29; Bakara, 2/34; Secde, 32/9; Sâd, 38/72

İnsan böylece Allah tarafından yeryüzüne kendisinin “Halife”si, vekili olarak tayin edilir. Bu Halifelik görevi, edilgen bir biçimde üstün emirlerini yerine getirmekle yükümlü bir astın görevi gibi bir görev değildir. Bu Halife, tabiatın

hengeleri ve insanların kaderi gibi sorumlu olduğu bütün şeyler için, muhtemel sonuçlarını göğüsleyerek, kararlar alması gereken biridir.

Bu ilkelerin uygulanmaya konuluşu, Mutezilileri şu düşünceye sevk etti: “Adalet”, sadece kötülük ve adaletsizlikten şahsen kaçınmaktan ibaret değildir, aksine adalet, her ferdin kendi yeteneklerini gerçekleştirebileceği şartları oluşturmakla yükümlü olan topluluğun meselesidir.

Bu tutumlarıyla Mutezililer Hz. Peygamber’in gittiği yolu izlemiş oluyorlardı. Nitekim Mekke döneminde vahyedilen ayetlerde, şahsî arınmaya, kendini Allah’ın iradesine bırakmaya ve Bir’e, “tevhide” teslim olmaya ağırlık verilmiş, yani Hz. İsa’nın tebliğine çok yakın bir tebliğ yapılmıştır. Fakat Hz. İsa’dan farklı olarak, Hz. Muhammed düşmanlarının kendisini mahkûm etmek istedikleri ölümden kaçıp kurtulur. Medine’ye ulaştığında devlet başkanı seçilir.

Bu, eşsiz bir tarihî tecrübedir. Çünkü mülkün biricik sahibi, tek emredici ve yegâne bilen Allah ile kulun münasebetlerini belirleyen bütün vahiyli dinlerin ortak ilkeleri, yani şeriat, bundan böyle geçmişî tamamen kökünden kazıyıp atamamakla beraber bir yasama (fıkıh) oluşturacaktır. Bu fıkıhsa ilhamını, Hz. İbrahim veya Hz. İsa gibi tebliğcisi olduğu temel şeriatı alır ve o zamana kadar orada hüküm süren uygulamalara bazı tavizler verme pahasına da olsa, düzensizlik ve kargaşayı insanileştirmeye çalışır.

Böylece ilâhî vahiy tarihe girip hükümran olur. Fakat tarihe bu girişte, geçmiş kökünden söküp atılmaz; mümkün olduğu kadarıyla, o geçmiş “Allah’ın yoluna” (şeriata) doğru yönlendirilip yöneltilir.

Çünkü Hz. Peygamber, kendisinin Allah'ın hem elçisi hem de aynı zamanda insanlar arasında bir insan olduğunun bilincindeydi. Zaten Allah da kendisine şöyle demesini buyurmuştu:

*Ben de ancak sizin gibi bir beşerim.
Bana tanrınızın yalnızca Tek Tanrı
olduğu vahyedilmiştir,
öyleyse O'na yönelin
ve O'ndan bağışlanma dileyin!*

Fussilet, 41/6; Kehf, 18/110

Mutezililer, Allah'ın sözü, yani Kur'ân'ın şariatında Allah tarafından vahyolunan sözü ile o sözü işiten insanların yanılabilir nitelikteki beşerî sözünü birbirinden çok net olarak ayırırlar. Çünkü insan, Allah'ın sözünü yorumlar ve iktidarların veya hatta hem o iktidarlara hem de resmî vâizlere itaat eden kalabalığın baskısıyla bazen çarpıtıp tahrif eder. İşte Mutezililerin, Hz. Muhammed'e atfedilen ve vefatından sonraki ilk üç asır boyunca habire artıp çoğalan hadisler konusundaki güvensizlikleri ve şüpheleri bundandır.

İbn Haldun bize, Ebu Hanife'nin (vefat tarihi 150) hadisleri esas almadığını veya son derece titizlikle kullandığını söyler (ayrıca Ebu Hanife'nin 17 hadisi sahih bulduğunu, kendisinin vefatından sonra gelen Ahmed ibn Hanbel'in ise 30 bin hadis kaydettiğine dikkat çeker).

Mesela Hicrî birinci yüzyılda, Emevîler döneminde, Kur'ân'ın aksine, "kader" kavramını ortaya atan hadislerde hızlı bir çoğalma oldu.

İnsan, yağmurun yağması veya güneşin doğup batması gibi, daha baştan ve kesin bir şekilde iyi ya da kötü olmaya

ayarlanmış değildir. Allah'ın bir insana kötülük yapmasını önceden kader olarak yazdığı düşüncesi bile Kur'ân tarafından açık bir şekilde dışlanır: Kaderin önceden çizilmesi doktrini günahların hem de Kur'ân'a göre günahların en ağır olan Allah'a ortak koşanların ağızlarından verilir. Allah'a ortak koşanlar yani müşrikler şöyle derler: “Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de babalarımız O'na ortak koşardık!” En'âm, 6/148

Ve onların bu delili reddedilir: Elbette “Allah dileseydi, hepinizi hidayete erdirirdi!” (En'âm, 6/149) Ne var ki Allah insanı sapıtma imkânıyla baş başa bıraktı, ama hiç kimseyi sapıtmaya zorlamadı.

Tam aksine, aynı netlikle, Kur'ân şunun altını çizer: “Benim size getirdiklerim, Rabbiniz katından indirilmiş bir hak ve gerçektir. Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin!” (Kehf, 18/29). Ayrıca Yüce Allah şöyle buyurur: “Biz ona hidayet yolunu gösterdik. Ya şükreder veya nankörlük” (İnsan, 76/3).

Emevi halifesi Abdülmelik'in (684-688) Mutezile mezhebinin kurucusu Hasan-i Basrî'ye gönderdiği bir mektup, insanın hürriyeti doktrininin iktidar açısından kendisine ne kadar endişe verici görüldüğünü gösterir. Halife Abdülmelik bu konuda, saray mensuplarından hiçbirinden (hatta Kur'ân'ı tam anlamıyla bilenlerden bile) bilgi alamadığı için Hasan-ı Basrî'ye insan hürriyeti konusundaki kaynakları sorar.

Hasan-ı Basrî ise şu cevabı verir:

“Bizden öncekilerden hiçbiri bu hürriyet düsturunu reddetmemiştir... Biz bu felsefi mesele üzerinde ısrarla durduk, çünkü bazı insanlar onu reddetmek gibi yeni bir yola kaydılar.”²⁰

20 Fazlurrahman kaynaklarıyla birlikte şu kitabında zikreder: *İslâm*, s. 55-56.

Bu hürriyet ve alın yazısı meselesi gerçekten de hatırı sayılır bir siyasî önem arz ediyordu.

Kur'an'ın hürriyetçi mesajına sahip çıkıp savunan ve hükümdarların ahlâksızlığından son derece rahatsız olan dindar Müslümanlara, iktidar tarafından evcilleştirilmiş din adamları şöyle diyorlardı: Başınıza bu Kral gelmişse, Allah böyle olmasını istediği için gelmiştir! Siz ona itaat etmeye mecbursunuz!

Demek ki İslâm dünyasının bu ilk çöküşü Emevîlerle başlar. İlk halifelerin (Hz. Ömer gibi her türlü servet ve debdebeye hor bakan) sadeliğine karşılık, alabildiğine zengin ve gösterişli bir monarşi oluşturulur. Medine Topluluğunun ruhundan tamamen kopulup, Bizans İmparatorluğu'nun zorbalığı ve ihtişamı, despot yönetimden ve servet bolluğundan kaynaklanan bütün ahlâksızlık ve yolsuzluklarıyla birlikte taklit edilir.

Tantanalı servetleri ve çürümüşlükleriyle o diktatörlük sistemi, İslâm'ın kemirici kanserlerinden biri olacaktır. İslâm âleminde, içeriden ruhu bozan, dışarıdan da yüzü kirleten o kanser, aynı damgaları taşıyan günümüzün Körfez emirliklerine kadar sürüp gelecektir.

Bu ahlâkî çürüme, dinî sapmalara yol açar. Nitekim Emevîlerden itibaren İslâm'a karşı şu en cânice saldırı kendini gösterir: Din, kralların diktatörce yönetimlerini meşrulaştırma ve haklı gösterme ideolojisine dönüştürülür; halklar için bir tevekkül mezhebi ve bir tahakküm ilâhiyatı hâline getirilir.

"Alın yazısı" görüşü, sadece zulmün ve zorbalığın dinî teminatı olabilirdi. Buna karşılık, ahlâkın her türlü dayanağını ortadan kaldırıyordu. Çünkü eğer insan hür ve yapıp

ettiklerinden sorumlu değilse, kendisini cezalandırmanın hiçbir gerekçesi olmazdı.

Kur'ân güçlü bir şekilde “Ey Rabbimiz! Biz liderlerimize ve ileri gelenlere uyduk, bizi doğru yoldan uzaklaştıranlar onlardır! Ey Rabbimiz! Onlara iki misli azap çektir ve rahmetinden tamamen mahrum bırak!” (Ahzâb, 33/67, 68) derken, tam da bu konuda bir hadis Müslümanlara şöyle seslenir: “Bir günahkârın ve bir zalimin arkasında bile namaz kılmalısınız!” Hâlbuki namaz kıldırmak, bilhassa da Cuma namazını kıldırmak halifenin asıl göreviydi.

Dört amelî mezhepten birinin kurucusu olan İmam Mâlik’e (vefatı 795) göre bu hadis sahih olarak kabul edilip kaydedilmiştir.

O türden başkaldırlara karşı koymak için, geçmişi ve şimdiyi kutsallaştırmak üzere her zaman bir hadis uydurulmuştur. Mesela Hz. Peygamber’e şöyle dedirtilmiştir: “İnsanların en hayırlısı benim asrım(daki ashâbım)dır. Sonra onları takip edenler (tâbiûn), sonra onları takip edenler (etbâu’t-tâbiin)dir.”

Çöküşün bu kuramlaştırılışı, Müslümanları gözlerini geçmişe dikip geleceğe gere geri girmeye mahkûm etti. Dünya gitgide daha kötüye gitmeye mahkûm olduğundan, sanki İslâm ancak geçmişi aracılığıyla inşa edilip oluşturulabilirmiş gibi...

Kur'ân'da (ikisi çoğul olmak üzere) on bir defa geçen aynı “sünnet” (gelenek) kelimesinin bile, sadece iki anlamı vardır:

–Kâh eskilerin âdetini (uygulamalarını) (Nisâ, 4/26; Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13), yani vahyin yürürlükten kaldırdığı “cahiliye” âdetini işaret eder,

–Kâh peygamberlerin (şariat olarak) getirdikleri mesajın sürekliliği içinde Allah'ın hareket tarzına işaret eder (Âl-i İmrân, 3/137; İsrâ, 17/77; Ahzâb, 33/38-62; Fâtır, 35/43; Mümin, 40/85; Fetih, 48/23).

Hiçbir yerde “Peygamberin Sünneti” ifadesi geçmez. Bulunmayışı tamamen haklı bir gerekçeye dayanır, çünkü Kur’ân, getirdiği vahyin dışında onun da sadece diğerleri gibi bir beşer olduğunu (Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6 vb.), yani yanılabilir, hataya düşebilir olduğunu belirtir.

Elbette Kur’ân müminlere ona “itaat” etmeyi (Âl-i İmrân, 3/50; Nur, 24/54) ve onu örnek almayı (Ahzâb, 33/21) tavsiye eder, fakat bu hiçbir şekilde onun her şeyde körü körüne taklit edilmesini gerektirmez. Peki, bu durum, “hadislerin” (ve dolayısıyla Sünnetin) toptan reddedilmesini gerektirir mi? Hayır. Sadece akıllıca kullanılmalarını gerektirir. Bazıları Kur’ân’ın basit tekrarından ibarettir. Öyleyse yararsızdır. Bazıları Kur’ân’a ters düşmektedir, onlar da kabul edilmemelidir.

Bazıları da çocuksu şeyler üzerinedir ve bunlar Buharî gibi en ünlü “hadisçilerde” bile görülmektedir. Mesela, Buharî’nin üçüncü cildinin, yetmişinci bâbının yirmi üçüncü bölümü “Kabaklar” başlığını taşıyor: *“Enes’ten şu rivayet edilir: Allah Resulü’nün kabağı yediğini gördüğümünden beri kabakları sevmekten hiç geri kalmadım!”* Dördüncü cilt, yetmiş yedinci bâbının otuz sekizinci bölümü: *“Ayakkabıyı giymeye sağdan başlanmalıdır”,* otuz dokuzuncu bölüm: *“Ayakkabıyı çıkarmaya soldan başlanmalıdır.”* Altmış sekizinci bölüm: *“Bıyıkları kesmeli mi?”* Yetmiş yedinci bölüm: *“Saçların taranması hakkında.”*

Bunların imanla ve o imanın ilham ettiği amelle ne alakası var?

Benzeri durumlarda, Hadis ilmi adı verilen hadis aktarıcılarının (râvilerin) ve onların zincirinin doğruluğunu tahkik etmek elbette büyük bir emektir, fakat resmî “hadisçilerin” zamanlarını bu işe harcayacaklarına, üzerimize âdeta saldıran yeni sorunları çözmek için Kur’ân’ın günümüze vereceği cevaplar üzerinde kafa yorsalar daha iyi ederler.

İslâm’ın büyük hukukçularından ilki, Ebu Hanife (ö. H. 150, M. 767), hem Kur’ân’ın ruhuna sadık hem de o aynı sadakatle birlikte her daim yaratıcı bu düşünce metodunun örneğini vermiştir.

Muhammed İkbal, Ebu Hanife’nin metodunu şu şekilde özetler:

“Ebu Hanife’nin metodu, belli bir toplumu eğitmek ve onu evrensel bir şeriat’ın inşası için çekirdek olarak kullanmaktan ibarettir. O, bunu yaparken bütün insanlığın sosyal hayatındaki gizli prensipleri gün yüzüne çıkartır ve hemen gözünün önünde bulunan halkın özel alışkanlıklarından ilham alarak, bunları somut durumlara tatbik eder. Şeriat’ın bu tatbikattan doğan değerleri (mesela cinayet cezalarıyla ilgili hükümler), bir bakıma sadece bu halka özgüdür; bunların aynen uygulanması başlı başına bir gaye olmadığından, söz konusu hükümler gelecek kuşaklara harfiyen kabul ettirilemez.”

Böylece o, İkbal’in ifadesiyle, “İslâm hukukunun gelişmeye müsait olduğunu” gösteriyordu.

“Fakat kendi mezheplerinin ruhuna ters bir şekilde, çağımızdaki Hanefilik, kurucusunun veya onun ilk öğrencilerinin

yorumlarını ebedileştirmiştir. Hem de bu, Ebu Hanîfe'nin ilk tenkitçilerinin somut vakalar üzerinde verilmiş hükümleri ebedileştirmelerine çok benzer bir şekilde yapılmıştır. Şâfiî'nin haklı olarak belirttiği gibi, bu mezhebin temel prensibi, yani kıyas, doğru bir şekilde anlaşılıp tatbik edilmek şartıyla, yalnızca İctihad'ın bir başka adıdır. İlâhî metinlerin sınırları içinde kalındığı sürece İctihat kesinlikle serbesttir. Üstelik onun ilke olarak önemi, Kadı Şevkânî'nin bize belirttiği gibi, hukukçuların çoğunluğuna göre, buna Hz. Peygamber'in hayatında bile izin verilmesinde de kendini gösterir. İctihad'ın reddi, kısmen İslâm'daki hukuk düşüncesinin netleşmesinden, kısmen de manevi çöküş dönemlerinin özelliği olarak, büyük düşünürleri putlaştırma yoluna giden düşünce tembelliği yüzünden ortaya çıkmış katıksız bir uydurmadır. Sonraki fıkıhçılardan bazıları bu uydurmaya taraftar olmuşlarsa da, çağdaş İslâm, bu fikrî bağımsızlığı gönüllü terk edişi devam ettirmek zorunda değildir.²¹

Şâfiî (767-820), "icma"ya ağırlık verir. Çünkü o, tıpkı Ebu Hanîfe'nin Mezopotamya'da karşılaştığı gibi, Mısır'da dev bir kültür mirasıyla karşılaşır.

İslâm tarafından getirilen kültür devriminin yayılmasının durduğu, iktidarın özellikle fethedilen alanın korunmasını hedefler olduğu, bunalım içindeki Abbâsî İmparatorluğu'nun kalbinde, daha 9. yüzyılda, İmparator Konstantin zamanında Hıristiyanlığın başına gelene benzer dogmatik bir katılaşma meydana geldi. Halife Mütevekkil (847-861) döneminde, dinî bölünmeler korkusuyla, "İctihat kapısını kapama" çağrıları daha âcil ve ısrarlı hâl arzeder. Çünkü dinle siyasetin

21 Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, s. 185, 186, 191, Maisonneuve Yayınları.

çok karmaşık bir şekilde birbirine bağlı bulunduğu bir sistemde, sosyal düzen tartışma konusu yapılmadan ilâhiyata dokunulamaz.

Zaten her devirde iktidara bağlı aynı ilâhiyatçılar ve hukukçular, İctihadı küçük bir azınlığın yetkisine vermek ve tekelleştirmek, böylece mutlak'ın görevlileri (Allah'ın jandarmaları) gibi davranmak hevesinde olmuşlardır.

Derken İctihat alanı giderek daraldı, çünkü dogmacılık bütün problemlerin halledilmiş olduğuna, dolayısıyla da kendi aklını kullanmanın çok az gerektiğine inanmaya götürür.

Birbiriyle atbaşı giden siyasî despotizmle dinî dogmatizmin aralarında yaptıkları gizli anlaşma yüzünden hemen hemen “İctihat kapısı kapanmış” oldu.

Hicret'ten dört asır sonra, hiçbir zaman resmen ilan edilmeksizin (İslâm'da hiç kimsenin bunu yapma yetkisi yoktur) fiilen gerçekleşen bu “İctihat kapısının kapanışı”, kesinlikle durmadan düşünmeye ve araştırmaya davet eden Kur'ân'dan değil de, dış tesirlerden, en başta da Emevî Hanedanı zamanında Bizans İmparatorluğu'nun, Abbasî Hanedanı sırasında da Pers İmparatorluğu'nun mutlakiyetçi ilkelerinin etkilerinden ileri gelir.

Bu “kapanış”, Abbasi İmparatorluğu'nun çöküşü, dış tehditler (Moğol ve Haçlı istilaları) ve “yıkıcılık”, anarşi gibi iç tehditlerle perçinlenecektir.

Derken “taklid”in, yani eskilerin görüşüne körü körüne bağlılığın karanlık gecesi, İslâm âleminde yayılır. İslâm'ın yaratıcı dönemi, bu lafızcılık yüzünden öldürülür. Yaratıcı hamle artık sadece İslâm dünyasının şu çevre bölgelerinde devam eder: Büyük şairleri, (Attar gibi) sûfileri, ressamları ve Safevî Rönesansıyla İran'da; Mevlâna ile Anadolu'da;

Abbasîler'den yakasını kurtaran Kurtuba Üniversitesi'nin olağanüstü ışıldamasıyla İspanya'da ve bir düşünce devi olan İbn Haldun ile de Mağrip'te (Tunus, Cezayir ve Fas'ta).

Mutezililer Müslümanlara, kendilerini dünya kültürünün tepesine oturtan orijinal bir sentez yapma imkânı vermişlerdi.

Bu fikrî açılım ve araştırma ruhu, İslâm'ı Avrupa, Afrika, Orta ve Yakındoğu'da kültürün bir uyarıcısı ve uyandırıcı yaptı. Mutezililer tenkitçi düşünmenin bir modelini verdiler. Halife el-Mansur tarafından teşvik edilip desteklendiler ve kültürün bütün alanlarındaki ilerlemeye onlar felsefî temel kazandırdılar.

İSLÂM DÜNYASININ İKİNCİ ÇÖKÜŞÜ

(İran'da Safevî Rönesansından,
Hindistan'da Ekber Şah'tan,
Kurtuba'nın ıııldamasından sonra)

Abbasîlerin ilk dönemindeki İslâm kültürünün o büyük yayılışının ardından ikinci çöküş başladı.

Kendi otoritelerinden ve İslâm inancının hür ıııldayışından ötürü kendilerini pek güvende hissetmeyen halifeler, iktidarlarını daha merkezî ve daha otoriter hâle getirmeye kalkıştıkları zaman, o yaratıcı hürriyete son verdiler.

Bütün despotlar gibi istediler ki katı ve kılı kırk yaran bir din anlayışı olsun da onların otoritesine hizmet etsin! Böylece kurulu düzen bozulur korkusuyla her türlü ilerlemeyi durdurdular ve her çeşit yeniliğin önünü kestiler.

Bu korkunç durgunluk ve katılık, İslâm'ın ileriki bütün tarihinin üzerine karabasan gibi basacak ve İslâm'ı eskiye saplanıp kalmaya ve içine kapanmaya mahkûm edecektir. Bunun başlangıç noktasını da Ahmed İbn Hanbel'in tepkisi

oluşturur. Hadislerin alabildiğince artıp çoğalması, “Allah’ın sünneti”nin (yani peygamberlerin katkılarının sürekliliğinin) yaratıcı geleneğinin özgünlüğünü değiştirir.

Kur’ân’ın her sayfasında tavsiye ettiği araştırma, çaba gösterme ve yorumlama ruhuna uygun olarak, küçük Medine Topluluğundan çok farklı toplumlarda İslâm’ın nasıl yaşanacağını ve nasıl yaşatılacağını göstermiş olan Ebu Hanife gibi *yaratıcı büyük hukukçuların geleneği* İslâm dünyasının bu ikinci çöküşüyle birlikte böylece terk edildi. Oysa o büyük fıkıh geleneği, evrenselleşmeye yönelen Müslüman havzasının şartlarının bütün çeşitliğine açılım yapacak bir güçteydi.

İslâm’ın Hanbelî çöküşünün göze çarpan özellikleri şunlardır:

a. İslâm prensiplerini ilk yüzyıllarda ve Ortadoğu’nun sınırlı bir toplumunda yapılmış olan uygulamasına indirgeme eğilimi. Kur’ân’ın mesajını evrenseldi, bu evrensellik bölgecilğe dönüştürüldü (nitekim hadisler, İslâm’ın ilk üç yüzyılı içinde üretildi ve o yüzden tabii olarak tarihsellik damgası taşırılar).

b. Şeriat, yani Allah’ın kanunu, artık çok genel kanunlara dayalı, en farklı toplumlara bile tatbik edilebilir evrensel bir uygulama prensibi değildi. Oysa “sadece Allah hükmeder, mülkün sahibi Allah’tır ve bilen sadece Allah’tır” ilkesi, iktidarın her türlü ilâhî hak iddiasını reddediyordu, her türden servet tahakkümünü reddediyordu, her türlü dogmacılığı ve her çeşit tamamlanmış ve mükemmel bir bilgiye sahip olma iddiasını reddediyordu.

Bundan böyle şeriat; hırsızlık, miras ve kadının yeri ve durumuyla ilgili birkaç ayetin lafzî yorumuna indirgenecektir.

Hâlbuki bunlar o prensiplerin kendilerine uygun bir cevap verdiği belli bir tipteki toplumlara yönelik özel durumlardı.

c. Bazı kurallara lafzen saplanıp kalınması istenerek ve o kuralları bağlamın bütününden ve o kuralları ilham eden ilkelerden koparıp ayırarak, bütün yeni servet şekilleri, özellikle de hırsızlık ve ribâ uygulamasının utanç verici şekilleri (ikinci yüzyıldan itibaren milletlerarası zekâtta büyük ticareti, günümüzde de borsa spekülasyonları ve dış yatırımları) zekâtta kaçırılır (muaf tutulur); “el kesme”, korkunç bir kandırmaca olup çıkar, çünkü bu ceza sadece küçük hırsızlara verilir, en korkunç hırsızların ise cezasız kalmaları sağlanır. İşte, Kur’ân’ın ruhunun bütününe tamamen ters düşülerek, bu şekilde yorumlanan zekât, büyüklerin yüz kızartan servetlerini olduğu gibi bırakır ve yolsuzlukların alabildiğince artmasına imkân verir.

“İslâmî” denilen monarşilerin parçalanmasıyla Gazneliler, Selçuklular, Kürtler, Harezmliler hanedanları ile Hind’deki Ekber Şah’ın Bâbürlüleri ile birlikte Doğu’da, “küçük emirlikler/mülûku’t-tavâif” ile birlikte de Batı’da (Endülüste), düşünce ve sanat, o boğucu otoriter merkeziyetçiliğin baskılarından yakasını kurtarır. Derken İbn Sina’dan Mevlâna’ya Doğu’da ve Ebu’l-Kâsım ez-Zehrâvî’den İbn Arabî’ye kadar da İspanya’da İslâm’ın dehası yeniden çiçeklenir. Böylece ilmî ve teknik araştırmalarda yeni bir atılım, kültür ve sanatlarda yeni bir açılım başlar.

Ne var ki eskiye saplanıp kalan kısır düşüncelilik, “içtihat” korkusu, despot emirlerle uşak ulemanın (iktidarın ve sözde ulemanın yobaz şekilciliğinin suç ortaklığıyla, Hristiyan din

adamlarının ve Hıristiyan krallıkların “konstantincilik²²”ini hatırlatan) gizli antlaşması bir kere daha zafer kazanır.

İslâm ilmi o eskiye saplanıp kalan yobazlıktan ve tenkitçi aklı (Mutezililerin, daha sonra da “İhvân-ı Safâ”nın tenkitçi ruhu ile İslâm’ın yaratıcı ruhunu bütün uyandırma girişimlerini) reddediştten ötürü öldü.

Kültüre yönelişi çok güçlü bir şekilde teşvik eden Kur’ân’da bilimleri araştırılmasını tavsiye eden 750 ve hukuk araştırması yapmayı tavsiye eden de 150 ayetin bulunması manidardır.

Hâlbuki “İslâmî” denilen araştırmalarda, yaklaşık on asırdan beri, araştırmaların yararına değil de, kutsallaştırılmış fıkıh metinlerinin ezberlenmesi ve dogmalaştırılmış kelâmî akidelerin tekrar üstüne tekrarı lehine, bilim dallarından gitgide yüz çevrilmiştir.

Siyasî ve sosyal alanda İslâmî düşüncenin bu yozlaşması, mutlak monarşiyi haklı göstermek için Mâverdi’nin şûrâyı (bilenlere sorup danışmayı, danışma meclisini) halifenin görevleri arasına koymadığı zaman kendini gösterir.

Ruhî alanda ise, iki asır sonra, hukukî çölleşme ve ille de düzeni koruyup kollama kanaati, İbn Teymiye’nin İslâm’ın içselleştirilmesini ve İslâm’ın sevgi boyutlarının en üst temsilcilerinden biri olan İbn Arabî’yi, diğer önemli tasavvuf şairleriyle birlikte, mahkûm etmesi sonucunu doğurur. Müslüman hukukçular gittikçe daha fazla lafızcı olurlar. Dolayısıyla da İslâm tarihinin ilk üç asrına ve Ortadoğu toplumlarına yönelik ve şerhler, şerh üzerine şerhlerle yüz-

22 Teslis (Üçlü Allah inancı) dogması ve Hz. İsa’nın Baba ile “aynı cevherden” olduğu dogmasını zorla kabul ettirerek imparatorluğuna ideolojik bir birlik kazandırmak için 325’te İznik Konsili’ni toplattıran İmparator Konstantin’e gönderme, çev.

yılların tortusuyla fosilleşmiş hüküm ve fetvaları, yapısı ve tarihi ne olursa olsun her topluma uygulama iddiası taşırlar.

Dini içselleştirme gayretine rağmen İbn Teymiye, Mutezilileri susturarak, (belli bir kesimin elinde tutmakla yetinen İbn Teymiye'den farklı olarak) "içtihat kapısının kapanması" konusunda en aktif taraftar olan hem Ahmed ibn Hanbel'in talebesi hem de (1703 doğumlu) Abdülvehhâb'ın öncüsü ve bu hâliyle de bütün tutucuların üstadı ve gözbebeğidir.

Nitekim kendisi, "*Kral Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir*" hadisini (veya bu uydurma hadisi) kabul ediyor ve İmam Mâlik'in ardından ilave ediyordu: "*Zalim bir hükümdarın altmış günlük yönetimi, kanuna bir gecelik olsun karşı gelmekten evlâdır.*"²³

Bütün bunlar, 14. Louis (Lui)'nin mutlak monarşisine ve ilâhî hakkına (krallığın kendisine Allah tarafından verildiği iddiasına) dinî bir teminat kazandırmayı hedefleyen Bossuet (Bosüe)'nin *Kutsal Kitap'tan Alınma Siyaset* adlı eserindeki tezlerini çok güçlü bir şekilde hatırlatır.

Böyle bir anlayışla Kur'ânî şeriatın çok çok uzaklarına düşmüş oluruz.

Kur'ânî şeriatın en temel özelliği, insanın tabiatla ve diğer insanlarla ilişkisini Allah'la olan ilişkisinden asla ayırmaması, ilâhî kaynaklı olmasının da kesinlikle durgunluk ve tutuculuğu gerektirmemesidir. Onun vahyedilmiş niteliği ve ebedî değeri, onun sürekli yaratıcı canlılığını dışlamaz, tam aksine o yaratıcı canlılığı zorunlu kılar.

23 İbn Teymiye, *Es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, s. 173, Kahire, 1952.

Öyleyse önemli olan, onların doğrudan tarihî uygulamalarından hareketle günümüzün sorunlarının çözümünü ele almaya imkân verecek ebedî ilkeleri çıkarıp ortaya koymaktır.

Kur'ân bize her zaman gerçekleştirilmesi gereken *gayeleri* açık ve net ortaya koyar. O *gayelere* erişmenin *vasıtalarını* bulmaksa, her çağın insanlarının sorumluluğu altındadır.

Sadece bir tek ayetten değil, aksine Kur'ân'ın bütün ruhundan hareketle ortaya çıkar Şeriatın şu ilkeleri:

–*Medenî hukuk*: Sözleşme ve karşılıklı rıza (Nisâ, 4/29);

–*Ceza hukuku*: Cezanın ferdî oluşu (En'âm, 6/164; Necm, 53/38) ve kolektif sorumluluk, yani sadece kötülüğü yapan değil, yapmasına göz yuman da sorumludur;

–*Devletler hukuku*: İnsanlığın birliği (Yunus, 10/19) ve bundan kaynaklanan umumun menfaatini her zaman bir milletin menfaatinden daha üstün tutma zorunluluğu.

İlâhî vahiyle insana gösterilen Kur'ân'ın bu temel gayelerinden hareketle bir danışma meclisi (“şûrâ”) oluşturulabilir, böylece de sorumluluk ve yaratıcı girişim ruhuyla, çağımızın beklentilerine cevap verilebilir.

Kur'ân'da 6.236 ayet vardır. Bunlardan sadece 228'i hukukî hükümler taşır. Bunların ise 70'i aile, 70'i medenî kanun, 13'ü yargılama ve yargılama usulü, 10'u anayasa hukuku, 10'u iktisadî ve malî düzen, 25'i milletlerarası ilişkiler ve 30'u ceza kanunu ile ilgilidir²⁴.

Toplamda Kur'ân'ın yüzde 4'ü hukuka ve yüzde 0,7'si cezaya ayrılmışken, Kur'ân'ın hemen hemen tamamı, iman ve ahlâkı, “sırat-ı müstakîmi/dosdoğru yolu”, yani Allah'ın

24 Abdülvehhâb Hallâf'ın şu eserine göre: *Fıkıh Usulü İlmi*, s. 34, 35, yedinci baskı, Kahire, 1956.

iradesini ve de rızasını gerçekleştirmek için peşinde koşulması gereken gayeleri ele alır.

Hâlbuki çağımızın bir Müslüman devleti “şeriatı tatbik etme” iddiasına kalkıştığında, ilk işi, genellikle, bu hükümlerin cezalandırmayla ilgili olanları başta olmak üzere o ilâhî buyrukları az çok harfiyen kanun metni hâline getirmek oluyor. Bunu yaparken de o cezâî hükümleri, bütün Kur’ânî bağlamından koparıp alarak yapıyor. Hayata ve davranışımıza çok geniş bir açıdan bakmayı esas alan Kur’ân’ın bütünlüğü dikkate alınmıyor.

Hiç şüphesiz, sömürgecilik döneminden miras kalan (genellikle de İngilizler veya Fransızlar’dan kalma) bütün kanunlardan radikal bir şekilde kopuş mutlaka gerekiyor, çünkü o kanunlar bir İslâm toplumu için kabul edilebilir olmayan bir dünya ve insan anlayışından hareketle hazırlanmıştır. En azından şu temel sebepten ötürü reddedilmeleri gerekir: O kanunlar, insanın ilâhî boyutunu yok sayarlar ve insan insanın kurdu olduğu ferdiyetçi bir toplumdaki birbirine rakip iştah ve ihtirasları dizginlemekle veya düzenleyip yönlendirmekle yetinirler.

Ne var ki böylesine zarurî bir değiştirme, o kanunların yerine, Allah tarafından, bin sene önceki Arap dünyasının tarihî şartlarına uygun olarak çizilen hedefleri başarmış başka kanunların harfiyen ve bölük pörçük tatbike konulmasıyla gerçekleştirilemez.

İSLÂM DÜNYASININ ÜÇÜNCÜ ÇÖKÜŞÜ

(Cemâleddin Afgânî'den Muhammed İkbal'e
İslâm düşüncesinin “yeniden inşası”
gayretinin ardından) İslâm'a
karşı İslâmcılık

İslâmcılık, İslâm'ın hastalığıdır. Tıpkı yobazlığın bütün dinlerin hastalığı olduğu gibi. Yobazlık, mutlak hakikate sahip olma iddiasıdır. Dolayısıyla da bu hakikati, yakıp yıkarak bile olsa, herkese zorla kabul ettirmenin kendisinin sadece hakkı değil, görevi de olduğuna inanmaktır.

Bu anlamıyla ilk yobazlık, Batı sömürgeciliğidir. Batı, istilalarını ve fetihlerini haklı göstermek için, ilk önce, (Allah tarafından) seçilmiş halk ayrıcalığına sahip olduğu inancını ortaya attı. Yani Batı'nın inancına göre, kendisinin dini, diğer bütün dinlerden üstündü, o yüzden de bütün dünyaya yayılması lâzımdı. Daha sonra sahip olduğu dinin gerilemesiyle birlikte, kendisini dünyanın merkezi ve değerlerin tek yaratıcısı olarak görmeyi sürdürdü. 19. yüzyıldan itibaren,

“modernlik” adını verdiği teknik ve tüccar kültürünü dünyaya dayatma iddiasına girişti.

“Çin kültür devrimi”nden “İslâmcılık” a kadar diğer bütün bağınazlıklar, Batı’nın o sömürgeci yobazlığına karşı tepkilerdir. Yani bağımlılığa karşı kendini savunmak, çağdışı ve mitolojik bile olsa, ithal kültür karşısında kendi kimliğini muhafaza etmek için, “kaynaklara”, geçmişteki uzak bir altın çağa, “geri dönmek” şeklinde gösterilen tepkilerdir.

Batı’nın diğer kültürler arasında *herhangi bir* kültür değil de, *biricik* kültür olduğu iddiasına, bir “İslâmlaştırma” masalıyla karşı konulur. Ve bu “İslâmlaştırma”, “Allah’a teslim oluş”un (İslâm zaten bu demektir) evrensel karakterini unuttur; hegemonyacı, sömürgeci veya emperyalist bir birliği değil de, her kültürün evrensel kültüre katkısıyla ahenkli bir birliği gerçekleştiren hakiki bir kültür evrenselleşmesini aramak yerine (başkalarını) dışlayıcı bir havaya bürünür.

İslâmcılığı, sırf Müslüman âleminde milliyetçi veya sosyalist projelerin başarısızlığından doğmuş, yeni ve her hâlükârda zararlı bir hadiseden ibaretmiş gibi görmek yanlış olur. İslâmcılığı, İran devrimi örneği veya (Körfez savaşı sırasında askıya alınan) Suudi finansmanı gibi (hareketi saptırmada önemli rol oynamış, fakat bu hareketin kaynağı olmayan) dış etkilere bağlamak da doğru olmaz.

İslâmcılığı, 1988 Ekimi’nin toplumsal patlamasından sonra, Milletlerarası Para Fonu’nun (IMF’nin) ekonomik ve siyasî baskılarına karşı, Filipinler’den Venezuela’ya kadar diğer kıtalarda olduğu gibi, sadece bir tepki olarak görmek de hata olur.

Günümüzdeki hareketin derin kaynakları, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. Yani (Sorbonne Üniversitesi'nden 1883'te *Journal des Débats/Tartışmalar Gazetesi*'nindekine kadar Ernest Renan ile manidar bir şekilde ateşli tartışmalar yapmış olan) Afgânî (1836-1897), Muhammed Abdüh (ö. 1905), peşinden Reşid Rıza (ö. 1935) ile Hasan el-Bennâ (ö. 1949), Hindistan'da Muhammed İkbal (ö. 1938), Cezayir'de de Şeyh İbn Badis (ö. 1940) veya Mâlik Bin Nebi (ö. 1973) ile "Nahda/İslâm Rönesansı" hareketinin doğduğu dönemlere kadar uzanır.

Bu akımdan olan düşünürlerin ana tezleri açık ve nettir. Akımın öncüsünün (Afgânî'nin) çabalarından itibaren, temel sorun ortaya konur: Bu temel sorun, hem Osmanlı Devleti'nin siyasî çöküşü ve İslâm hukukun çağdışı bir yorumuyla kendini gösteren ruhen donuklaşmasından hem de o siyasî bölünmüşlüğü ve fikrî düşüşü hızlandıran Batı sömürgeciliğinin yaygınlaşmasından ileri gelmektedir.

Afgânî bir asır boyu devam edecek ve iki asıl eksen üzerinde gelişecek bir araştırmanın yolunu açar:

a. İslâm'ın hem siyasî hem de manevi olan her canlanışı, Kur'ân'ın resmî ulemanın kuru ve kurutucu yorumlarından arınmış yeni bir okumasını gerektirir.

b. "Modernlik" meselesi, insanın *nihai gayeleri* meselesini dışlayan ve akıllı, kendi sömürgeci, askerî, iktisadî ve kültürel kaynağı olan iktidar olma ve servet edinme tekniklerinin *vasıtalarını* arayışa indirgeyen o "modern" denilen Batılı bir ideolojiden hareketle ele alınamaz.

Bir yüzyıl içinde hayli iniş çıkışlar ve sapmalar yaşayacak olan ilk ilham kaynağı işte budur.

İslâm'ın temel ilkesi olan “tevhitten/birlikten”, yani sadece Allah'ın bir oluşunu değil, evrensel insan topluluğu da dâhil bütün varlıkların da birliğinden hareketle, “İslâm'ın esası” der Afgânî, “Batı'nın özürlü (sakat) akılcılığının kendi *vasıtalara* diniyle anlamsızlığa mahkûm ettiği bir dünyada her eyleme *bir gaye vermektir.*”

“Tevhid” (birlik doktrini), yaşayan İslâm'ın tenkitçi düşüncesinin ana ilkesidir ve tenkitçi düşünceye tam anlamıyla katkıda bulunur, dahası bu katkısını, İslâm'ın geleneği katılaştığında dahi yapar. Bu durum, fosilleştiği zaman kendi geleneği için de geçerlidir. Afgânî, Ernest Renan'a cevabında (*Journal des Débats*, 18 Mayıs 1883), 8. yüzyıl ortalarından 13. yüzyıl ortalarına kadar İslâm'ın bilimlere nasıl güçlü bir atılım kazandırdığını ve Müslümanların nasıl Pirenelerden Himalayalara kadar dünyanın öğretmenleri hâline geldiklerini gözler önüne serer.

Tenkitçi akıl (“içtihat”) İslâm âleminde söndüğünde ve bütün despotlarca çok sevilen o şeriatın resmî yorumcularının dogmacılığı hüküm sürmeye başladığında İslâm dünyasının çöküşü başlar.

“İslâmcılık” diye adlandırılması uygun görülen akım, bugün İslâm'ın bir hastalığıdır, çünkü “İslâmcılık”, (bütün peygamber tarafından Allah adına açık, ebedî ve evrensel ahlâk yolu demek olan) *şeriatı*, şeriatın her devirde o devrin sorunlarını çözmek için ilham edebildiği *mevzuatla* karıştırıyor.

Bu hastalık, mesela, yedinci yüzyılın ceza kanununu (hırsızlık için el kesme, zina için kırbaçlama gibi ki “fıkıhçılar” buna Kur'ân'a rağmen ve bir “gelenek” adına recmetmeyi de ilave ederler!) olduğu gibi uygulamak istemekten ibarettir.

Evlenmeye, boşanmaya ve mirasa, yedinci yüzyılın tarihî şartlarına cevap veren medenî hukuku ve kişiler hukukunu tatbik etmek istemekten ibarettir.

Çökmekte olan bir Batı'yı ve onun "hukukunun" iki-yüzlülüklerini reddederken "İslâmcılık" tamamen haklıdır. Sömürgeciliğin bütün uzantılarını ve "pazar ekonomisi tektanrıcılığı" ile "işbirliği" edilmesini reddetmekte de yerden göğe kadar haklıdır. Çünkü ABD ve onun Batılı uşakları o piyasa tektanrıcılığını IMF'nin dayatmaları yoluyla zorla kabul ettirmek istiyor. Ne var ki aynı "İslâmcılık", geleceği inşa etme söz konusu olduğunda tam anlamıyla felç olup kalmaktadır.

Kur'ân'da belirlenip açıklanan ilâhî şeriatı, "fıkıh"la, yani içine iktidarların baskılarıyla zihinleri az çok bulandırılmış hukukçuların yorumlarını da karıştırarak tarih boyunca denenmiş olan insanî uygulamalarla, karıştıran bu "şeriatı tatbik etme" iddiası, bugün İslâm'ın ana hastalığıdır. Batı'nın çöküşünü ve "hukuk"unun riyakârlıklarını reddetmesinde, sömürgeciliğin ve ABD ile ABD'nin Batılı uşaklarının IMF'nin diktalarıyla zorla kabul ettirmek istediği "pazar ekonomisi tektanrıcılığı" ile "işbirlikçilik" in tersine, Kur'ânî şeriat bize hiç yan çizilemeyecek bir araştırmanın, Batı'nın- kenden başka bir "modernliğin" yollarını araştırmanın yönlendirici ilkelerini verir.

Ne var ki, geçmiş dönemlerin büyük hukukçularının (fakihlerinin) kendi dönemlerinin problemlerini halletmek için gerekli gayreti göstererek ("içtihat²⁵ ederek") örneğini verdikleri bu *araştırma*, kendi zamanımızın sorunlarının

25 İçtihat, ceht (çaba gösterme, büyük gayret sarfetme) kökünden türediği için, yazar "gerekli gayreti gösterdiler" ifadesini kullanıyor, çev.

özümüne katkıda bulunmak için her birimizin yapmaktan şahsen sorumlu olduğu bir *araştırmadır*. Her şeyden önce de, “İslâmcıların” reddettikleri kâr, kazanç ve çıkara (pazar ekonomisi tektanrıcılığına) dayalı bir toplumdan (piyasa değeri olmayacak olan) değere dayalı bir topluma geçmek için bunu yapmakla yükümlüyüz.

3

YAŞAYAN İSLÂM

İslâm'ın üç büyük şahlanışının ardından İslâm tarihine damgasını vuran üç büyük çöküşe rağmen, o büyük şahlanışlar daha önce de üç kere daha şu muhteşem dirilişlerle kendini göstermiştir:

a. Emevilerin manevi çöküşünden sonra, ilk şahlanışa imkân veren o güçlü Mutezile hareketi olmuştur. Bu hareket, Hanbelîlerin lafızcı tepkisi ve siyasî iktidarların baskısıyla ortadan kalkmıştır,

b. Uzun bir dogmatik uykunun ardından, Hindistan'da Şair Kebir ve Ekber Şah'a, Anadolu ve İran'da Gazzâlî'den Attâr'a, Mevlâna'ya ve Sühreverdi'ye, İspanya'da İbn Meserre'den İbn Arabî'ye, İslâm âleminin çevre bölgelerinde, İslâm'a yeni bir hayat verilmiştir.

c. Derken, sömürgeciliğin Batılı tahakkümü ve “ülkelerin seçkin tabakasının” işbirlikçiliğiyle, geçmişin körü körüne taklit edilmesine dayanan “Taklit” gecesi İslâm âleminin üzerine çöker.

Yine de, bu üçüncü çöküşe rağmen, bazı insanlar yeni bir diriliş teklif etmek üzere ayağa kalkarlar.

Bu üçüncü rönesansın ilk girişimcilerin işi aşırı derecede zorlu bir işti. Çünkü onlar, 19. yüzyılın ortasında, her ikisi de İslâm'ın katılaşmış donuklaşmasına sebep olan hem sömürgeciliğin maddi ve manevi baskısına hem de Osmanlı Devleti'nin dağılışına karşı mücadele etmek zorundaydılar.

Aradan geçen bir buçuk asırdan sonra, bugün için de bütünle geçerli olmaya devam eden ana düşünce, daha önce de dediğimiz gibi, İslâm'ın hakiki uyanışı, ancak Kur'ân'ın yeni bir okunuşuyla, ulema tarafından asırlardır engellene gelen, capcanlı ve yaşayan bir Kur'ân okunuşuyla gerçekleştirilebilir.

Bir tek örnekle yetinecek olursak, İslâm âleminin en meşhur üniversitelerinden biri olan ve bütün Müslüman dünyasının ulemasını Tunus'a çeken Zeytuniye Üniversitesi'nin resmî programında, 1912'ye kadar, sadece ve sadece (1316'da vefat etmiş) Beydâvî tefsiri ile (biri 1459 ve talebesi olan diğeri de 1505'te hayata gözlerini yummuş) Celâleyn (iki Celâl tarafından yapılmış) tefsirine yer veriliyordu.

Ancak 19. yüzyıldadır ki bir uyanış başladı. "Ümmet"i yeniden inşa ederek ve Batı'nın tekniklerini alıp özümseyerek, İslâm'a ilk yüzyılların yaratıcı kudretini yeniden kazandırmayı hayal eden Selefîyye²⁶ hareketiydi bu.

Cemaleddin Afgânî tarafından gerçekleştirilen, ardından "yüzyılın ıslahatçısı" Muhammed Abduh (1849-1905) ve sonra da Reşid Rıza (v. 1935) tarafından yönetilen bu hareket, "modernleşme" ile "Batılılaştırma" arasındaki (Napolyon'un Mısır'ı istilası belası gibi) bulanıklıktan ötürü sık sık dumura uğramıştır.

26 İslâm'ın yaratıcı kaynaklarına dönüş çağrısı yapan ıslahat hareketi.

“Modernleşme” ile batılılaşma arasındaki bu çelişki, o islahatçılardan bazılarının, çok değer verdikleri en muhafazakâr birtakım “otoritelere” başvurma ile Batı’nın bilimciliğine ve parlamenter rejimine hayranlığı yanyana getirdiklerinde kendini apaçık gösterir. Bu ise hem geçmiş hem de gelecek hakkında yanılmak olur.

Yaşayan dünya ile Kur’ân’ın doğrudan seslenişi arasına, eski yazarların artık geçerliğini yitirmiş yorumlarının ve akıl yürütmelerinin *girmesine* fırsat vermek, geçmiş hakkında yanılmaktır. Çünkü bu, Kitab’ın yaşayan sözünü ölü bir söz hâline getirmektir. Kur’ân’ı bir ölümler kitabına dönüş-türmektir.

“İlk dönemlerin” İslâm’ı, eskilere körü körüne teslimiyete taban tabana zıttır.

Sahte bir geleceğe de yine bir o kadar karşıdır. Çünkü bir Müslüman için modern olmak demek, Batı’nın, yani bizzat batı kelimesinin de işaret ettiği gibi, batmakta olan ülkelerin ne büyüme modellerini taklit etmektir ne de kültür modellerini. Bu medeniyetin iyi yanlarını İslâm’ın insanî ve ilâhî gayelerine dâhil ederek kurtarmamız gerekir, ama o iyi yanları da bugün can çekiyor. Batı medeniyeti, tıpkı Roma medeniyeti gibi, çoktan geçmişin malı olmuştur. İslâm’ın geleceği ise, Batı’nın geçmişinde aranamaz. Bu kafa karışıklığı, siyasî planda, tıpkı Meiji dönemini başlatan Japon imparatorunda olduğu gibi (Mısır Hidivi) Mehmet Ali Paşa’nın yapıp ettikleriyle karşımıza çıkar. İmparator da, Hidiv de hiçbir zaman açık ve net olarak şunun şuuruna varamamışlardır ki: Teknoloji masum değildir ve eğer eleştirel bir bakış açısıyla ve seçmeci bir tavırla yapılmazsa, her “teknoloji transferi”, yerli değerlere yaratıcı güçlerini kaybettirebilen bir büyüme

modeli, bir medeniyet anlayışı ve bir hayat tarzı ithal etmeye sebep olur.

Nitekim bu yenilenme yolunda Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Hasan el-Bennâ, Muhammed İkbal, Şeyh İbn Bâdis ve daha niceleri, bugün dahi bizim çözmekle başbaşa kaldığımız şu esaslı soruyu sordular: Kendi benliğini kaybetmeksizin, çağımızın problemlerine cevap vermek üzere İslâm'ın uyanışı nasıl olmalıdır?

Bugün sadece Müslümanların geleceğinin değil, doğrudan doğruya dünyanın da ayakta kalabilmesinin kendisine bağlı olduğu o uyanış saatine bizler onların eserinin yaratıcı tarzını sürdürerek yaklaşmalı değil miyiz?

Eskilerin dogmatizmlerini ve hakiki bilim anlayışına tam anlamıyla ters düşen modern bilimciliğin kör "yeterliliğini" aşmak gerekiyor.

Şu sorunu göz ardı etmek mümkün değildir: Müslümanlar 10. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar üç asır boyunca, kültürün bütün sahalarında öncü ve yaratıcı olduktan sonra, 15. yüzyılda tarihte İbn Haldun veya günümüzde nükleer fizikte Muhammed Abdüsselam gibi birkaç istisna dışında, büyük ilmî başarıların hiçbirinde niçin pay sahibi olmadılar?

Bu soruya, sorumluları parmakla göstererek cevap vermek gerekiyor. O sorumlularsa, belli başlı karar alma yetkilerini, yani servet, siyaset ve din yetkisini ellerinde bulunduranlardır.

İslâm Konferansı İlim Komisyonu, 1983'te İstanbul'da 10 ile 13 Mayıs tarihlerinde yaptığı ilk toplantıda, Müslüman dünyasında ilmî araştırma yapan bilim adamları ile mühendislerin sayısını 45 bin olarak tahmin ediyordu. Bu rakamı, Japonya'nın 400 bin araştırmacı sayısı ile karşılaştırmak kâfidir.

Bağımlılığa götüren bu zavallılıkta, siyasetin ve paranın efendilerinin sorumluluğu budur işte! Şu hâle bakın: O efendiler, millî gelirin en büyük kısmını, Batı ülkelerden ya “anahtar teslimi” fabrikalar veya lüks tüketim malzemeleri yahut da silahlar ithal etmek için harcıyorlar. O silahlar ki sadece onları satanların işine yarıyor, çünkü onlara çok kârlı pazarlar açıyor... O silahlar ki, onları satanlar, bu silahların sadece diğer Müslümanlarla savaşmak için kullanılacağından emindirler.

Dinî yetkinin efendilerine gelince, onlar, her bir şeyi bildikleri iddiasıyla kendi içlerine kapanmış ve daha da fenası dışarıyla temas kurmaktan ödleri kopmuş bir hâlde oturuyorlar. O hâllerleriyle de, 12. yüzyılın felsefe savaşlarını yapmaya ve Abbasîler döneminde ortaya atılan hukukî meseleleri çözmeye devam ediyorlar. Hâlbuki yaşayan İslâm'ın ne bilimlerle, ne dinlerle ne de başkalarının felsefeleriyle karşılaşmak ve yüzleşmekten korkacak hiçbir şeyi yoktur. Yeter ki o bilimler, o dinler ve o felsefeler hakkıyla bilinsin ve onlara ilâhî mesajdan hareketle güvenle yaklaşıp ele alınabilsin!

Yeter ki Kur'ân'ın, tabiatın kanunlarını düşünmeye ve keşfetmeye (*et-tefekkkür*) ve tabiatın teknik hâkimiyetine (*et-teshîr*) verdiği çok büyük önem asla unutulmasın!

Yaşayan bir İslâm, Kant'tan Gaston Bachelard (Gaston Başlar)'a kadar Batılı büyük adamlarla bağ kurarak, bilimlerin gelişmesi konusunda tenkitçi bir tefekkürle zenginleşmelidir.

Yaşayan bir İslâm, ruhun büyük kâşifleriyle, Hind'in Upa-nişadlarından Çuang Tsö'ye, Kierkegaard'a, Dostoyevski'ye kadar ruhun ilâhî boyutlarını tanımış zatlarla zenginleşmelidir. Gazzâlî'nin *İhyâ'sındaki* (özellikle de *muhabbete ayır-*

dığı bölümde) tavsiyesine göre: “Bilimlerin canlandırılışı²⁷”, derûnîliğin tasavvufî tecrübesini, yani Attâr ve Mevlâna, Sühreverdi ve İbn Arabî’nin gibi, Muhammed İkbal’inki gibi, Meister Eckhart veya Aziz Jean de la Croix (Jan dö la Krua)’ninki gibi bir derûnî tecrübeyi gerektirir.

Bütün insanlığın derûnî ve manevî hayatına bu açılış, İslâm dünyasında bilimlerin yeniden dirilişinin kral yoludur.

İslâm ilâhiyatı, önceki vahiylerin tefsir ve ilâhiyatının en derin katkılarını ne kadar çok özümseyebilirse, o kadar çok zenginleşecektir.

Şeyh Muhammed Abduh, Kur’ân’da defalarca tekrarlanan talimata sadık kalarak, bir İngiliz din adamına şöyle yazıyordu: “Benim için Tevrat, İncil ve Kur’ân birbiriyle uyumlu üç kitap, aralarında sıkı bağlar olan üç tebliğdir; din adamları üçünü de incelerler ve üçüne de saygı gösterirler; böylece ilâhî tebliğ tamamlanır ve Allah’ın hak dini bütün dinler arasında parıldar.” Hazreti Peygamber’in Tevrat’ı okuyan sahabilerinden birine sitem ettiğini ileri süren sözde hadisin uydurma olduğunu Kur’ân’ın bizzat metni ispat eder.

Eski vahiyleri ortadan kaldırmayıp tasdik eden İslâm’ın fakirleşmesine ve onun nihai vahiy olarak ışıldamasının sö-nükleşmesine yol açan işte bu tür uydurma hadislerdir.

Mısır’ın baş müftüsü olan Muhammed Abduh (1845-1905), yukarıdaki ifadesinde, dinî ve siyasî olmak üzere hayatın iki kutbunu, yani hayatın *gayeleri* ile o gayelere eriş-meye elverişli *vasıtaları* araştırmayı birbirine bölünmez biri-şekilde bağlayarak temel meseleyi ortaya koyar.

27 Yazar, Gazzâlî’nin *Din İlimlerinin Diriltilişi* anlamına gelen *İhyâü Ulûmîd-Dîn* kitabına atıfla bu ifadeyi kullanıyor, çev.

“Kaynaklara dönüş”, Muhammed Abduh’un *Tevhid Risâlesi*’nde (s. 15) “*Kitab’ın lafzına sımsıkı sarılıp kalanlar*” diyerek tenkit ettiği müfessirler tarafından üst üste yığılmış rivayetlerin cesur bir eleştirisini yapmayı gerektiriyordu. Şeyh Abduh onlara, Tevrat’ı “*sırtına kitaplar yüklenmiş merkep gibi*” (Cuma, 62/5) taşıyan kimseleri ayıplayan Kur’ân ayetini hatırlatıyordu. Yani Abduh onları, Kitab’ın içeriğini sorgulamayan kimseler olarak görüyordu (s. 109).

Eski müfessirleri tekrarlamak ve körü körüne taklit etmekle yetinen kimselerin *lafızcılığına* veya kendi çağlarının sorunlarını hiç ele almaksızın İslâm’ı mekanik bir ibadet jimnastiğine indirgeyen kimselerin *şekilciliğine* karşı Muhammed Abduh, atalarına körler gibi bağlanıp kaldıkları için sonunda ilâhî vahyi unutan gelenekçi saplantılar içindeki kimselere seslenen Kur’ân’ın şu ayetini sık sık hatırlatıyordu:

*Ama onlara, “Allah’ın indirdiğine uyun!”
denildiğinde bazıları: “Hayır, biz (yalnız)
atalarımızdan gördüğümüz
(inanç ve eylemler)e uyarız!”
diye cevap verirler.
Ya ataları akıllarını hiç kullanmamış
ve hidayetden nasip almamış iseler?*

Bakara, 2/170; Lokman, 31/21; Zuhûr, 43/22, 23

Kendi zamanlarının sorunlarını çözmek için, Allah’ın her daim canlı seslenişine uygun cevap vermek yerine, kendilerini bu şekilde atalarının izlerinin kılavuzluğuna bırakanlar, Şeyh İbn Bâdis tarafından yerden yere vuruluyordu. Nitekim eski tefsirlerin içine saplanıp kalan ve Kur’ân ayetlerini sadece dilbilgisi açısından inceleyen Zeytuniye Üniversitesi’nin 20. yüzyıl başındaki eğitimini kınayıp ayıplarken Şeyh İbn

Bâdis El-Şihâb adlı dergisinde (Şubat 1932, s. 71) şöyle diyordu: “Bu, Kur’ân’a hizmet iddiasıyla bizzat Kur’ân’dan ‘kaçış’ın bir şeklidir.”

İçtihat, uyanışın olmazsa olmaz şartıdır. Çünkü içtihat, asıl olanı öğrenmek, “taklit” gecesinden çıkmaktır; Kur’ân’ın temel bildirisi “tevhid”den hareketle, bilimcilik ve teknokrasi gibi modern müşrikliklere (putperestliklere) karşı mücadeleye atılmaktır. Zira bu modern putperestlikler, “niçin” sorusunu, gaye ve anlam sorusunu boş vererek körü körüne büyümenin ve güç arzusunun hizmetine girmiş bulunuyor. Sonuçta, bilimcilik ve teknokrasi gibi bu modern müşrikliklerle birlikte, bu müşriklikleri haklı göstermeye çalışan devlet, kazanç ve ideolojik sistemlerin müşriklikleri de bizleri gezegen çapında bir intihara sürüklüyor.

Dünyamızın varlığını sürdürmesinin kendisine bağlı olduğu bu problemlere tam anlamıyla İslâmî bir cevap getiremeyen bir “şeriat”, gerek kapitalist, gerekse sosyalist versiyonuyla Batılı büyüme, eğlenme ve kültür modelinin iflâsı karşısında, İslâm’ın, “doğru yol”a uygun, insanî ve ilâhî bir gelecek kurma kabiliyetine sahip olduğunu iddia etmesine izin vermeyecektir.

İşte İçtihat meselesinin asıl hedefi budur.

Şeyh İbn Bâdis ile birlikte Şeyh İbrahimî; Afganî, Muhammed Abduh ve 1935’te vefat eden Reşid Rıza tarafından Mısır’da başlatılan ıslahatçı çabanın Cezayir’deki devam ettiricisi oldu. Bu çaba, hem dinî, hem siyasî hem de kültürel açıdan yenilenmeci bir hareketti.

Muhammed Abduh tarafından yapılan Kur’ân tefsirini övdükten sonra Şeyh İbrahimî şunları ekliyordu:

“Reşid Rıza âlimlere Kur’ân tefsirinin yolunu açmıştır... Kendisinden sonra, bütün İslâm dünyası açısından, Kur’ân’ı tefsir etme üstadlığı, Cezayir’de ve hatta Kuzey Afrika’daki ıslahatçı fikrî dirilişin öncüsü Abdülhamid Bin Bâdis’e geçti.”

Şeyh İbn Bâdis ile birlikte Şeyh İbrahimî, Cezayir’deki gerçek bir “kültür devrimi”nin ruhu oldu. Bu ruh sayesinde de Cezayir halkı, yüz otuz senelik yabancılaştırmanın ardından 1962’de hürriyetine kavuştu ve Arap-İslâm kimliğini yeniden fethetti. Bu kimlik için halk, Emir Abdülkadir’in direniş hareketinden Şeyh Buamama ve El Mukrani isyanlarına, 1954’teki toplu ayaklanmaya ve 1962’deki kurtuluş zaferine kadar mücadelesini hiç ara vermeden sürdürdü.

Diriliş hareketini yürütenlerin yaptığı iş çok büyüktü.

Onlar, hem Türkiye’de Ziya Gökalp’in, birkaç yıl sonra Mustafa Kemal tarafından uygulamaya konulan “modernleşme”yi “Batılılaşma” ile karıştıran, Batı’nın mekanik (otomatik, kafa yormadan, makine gibi) bir taklidiyle İslâm’ın ruhunu kaybettiren fikirlerini hem de kör tutuculuğu reddediyorlardı.

Geçmişin büyük müfessirleri ne kadar saygın zatlar olursa olsun, İslâm’ın yaratıcı düşüncesinin onlarla birlikte durduğuna ve o Ortaçağ geleneğinin zamanımızın problemlerine cevap verebileceğine inanmak vahimdir! Daha da vahimi, Zeytuniye Üniversitesi’nin “resmî tüzüğü”nün bu sakat inancı adeta kutsallaştırmasıydı! O tüzükte açık ve net bir ifadeyle şöyle deniyordu:

“Âlimlerin çağdan çağa aktara geldikleri ve artık tam bir ilim hüviyetini kazanmış olan ilkeleri hiç kimse sorgulayamaz!”

Şeyh İbn Bâdis ile Şeyh İbrahimî şu iki bela ile mücadele etmek zorundaydı: Batı'nın köleler gibi taklidi ile geçmişin kölelervâri taklidi.

Şeyh İbrahimî, Batı kültürünü benimseyenlerin en büyük eksikliğinin “İslâm'ın hakikatleri konusunda tam anlamıyla cahil olmalarıdır!” diyor ve hemen ardından da şunu yazıyordu: “İslâm kültürüne sımsıkı sarıldıkları iddiasında olanların en büyük kusuru ise, yüzyılımızın sorunları ve beklentileri konusunda kapkara cahil oluşlarıdır!”

Nasıl olur da bir Müslüman Hind'in, Çin'in ruhanî tecrübesinden yoksun kalabilir ve Kur'ân kendisine onlara inanmayı emrettiği hâlde (Bakara, 2/4) bütün halkların peygamberlerinin öğretisi konusunda cahil kalabilir?

Kur'ân defalarca tekrarlanmış ve defalarca kaybolmuş ilâhî mesajı düzeltip ilk durumuna getirir: “[Geçmişte vahyedilenlerden] bugüne ulaşan doğru haberleri tasdik eden bu ilâhî kelâmı sana safha safha indiren O'dur. Tevrat'ı ve İncil'i de O indirmişti” (Âl-i İmrân, 3/3, Bakara, 2/41, Fâtır, 35/31, vb.) Hem de sadece “Kitap sahipleri”ninkileri de değil, bütün insanların imanlarının düzelticisidir: “Senden önce de peygamberler gönderdik. Onların kiminden sana bahsettik, kimini de anlatmadık” Mü'min, 40/78 ve Nisâ, 4/164.

Hepsinde ortak olan, çok sıklıkla bozulmuş, fakat en sade hâline tekrar getirilmiş olan şu ilâhî mesajdır: a) Allah'ın birliği (*et-tevhîd billâh*), bu olmasa, kâinat kaosa dönerdi; b) insanlığın birliği, takva dışında hiçbir insan bir diğerinden üstün olamaz; c) Allah'ın bize tabiat hadiselerinden ve tarihî olaylardan peygamberlerin sözlerine kadar “işaretleriyle” (ayetleriyle) gösterip belirttiği hayatın anlamının birliği; d) insanın sorumluluğu ve Allah'ın rızasını esas alarak insanın

dünyayı ve insan toplumlarını dönüştürmek için çaba gösterme yükümlülüğü.

Kur'an'ın dediği üzere Allah bütün halklara aynı mesajı her halkın dilinde ve anlayış seviyesine göre iletmeleri için Peygamberler gönderdiğine göre, mesela Hindistan'ın büyük kutsal metinleri olan Vedalar'da, Upanişadlar'da ve Bhagavad Gita'da (Rabbin Ezgisi'nde) o mesajın elbette izleri vardır.

Bütün eski zaman halklarına özgü çok tanrıci ifadelerle karışmış da olsa, "Veda İlâhîleri"nin o muhteşem şiirinde hayatın, insanın, tabiatın ve Tanrı'nın derin birliğinin anlamı haydi haydi görünür.

Her biri insanın fedakârlıkla, eylemle, bilgiyle veya sevgiyle ilâhî hayatın yüce birliğine katılışının şekillerinden birini ifade eden Tanrı'nın isimlerinin çeşitliliği arasından "Bilgeler yegâne Varlığa birden fazla ad verirler..."²⁸ O Bilgeler, "her şeyde" O'nun "işaretleri"ni görürler. "Her şeyin söyleyen dili vardır."

"Upanişadlar" insana kendi kendine yettiğine ve kendisinin nihai realite olduğuna inanmasının yanılgı olduğunu apaçık gösterir ve onun hayatının ancak Bir'e nispetle bir anlam ve gerçeklik taşıdığını belirtirler. "Svetasvatara Upanişad", şunu öğretir:

"Tanrı, Yegânedir, bütün varlıklarda gizlidir, Şâhittir, Korumandır, şekli ve ikincisi olmayan Mutlaktır" 6/5.

28 Rig Veda, Bölüm 2, okuma 3, ilâhî 7 (Langlois çevirisi, s. 150), Maisonneuve Yayınları, Paris, 1984.

Tıpkı Kur'ân'ın O'nu en mükemmel şekliyle şöyle dile getirdiği gibi:

*O her şeyden öncedir;
kendisinden sonraya hiçbir
şeyin kalmayacağı Son'dur;
varlığı âşikârdır;
gerçek mahiyeti insan için gizlidir.
O her şeyi bilir.*

Hadid, 57/3

Her şey Allah'tan gelir.

Nisa, 4/78

Her şey Allah'a döner.

Bakara, 2/210, vb.

Upanişadlar'a göre Tanrı sadece “var olan her şeyin içinde” değil, aynı zamanda “evrenden daha geniş, var olan her şeyin dışındadır.”²⁹

Böylece Allah'ın aşkınlığı şuuru doğuyordu.

Nihayet “Bhagavad Gita”, Vedalar bilgeliğinin tümünü özetleyerek, insan için önemli olan şu temel meseleyi gündeme getirir: İlâhî irade nedir? Bu iradeye boyun eğen insanın vazifesi nedir? Derken Arjuna'nın sorularına peygamberlere has şu yüce cevap gelir: “Senin vazifen çaba göstermektir... Bütün arzularını aşarak, bağlarından serbest kalarak giden ve artık ‘bu benimdir’ ve ‘ben’ demeyen insan, evet, o insan huzura erer. Bu günün işini yap! Çünkü hareket, tembellikten üstün-

29 İşa Upanişad, 1/5.

dür.” Bu öğreti, “Allah’ın Halifesi” olarak insana yüklenen sorumluluklarla ilgili Kur’ân öğretisiyle örtüşmüyor mu?

Bütün bunları kesinlikle, Hinduizm ile İslâm arasında bir farkın olmadığı kuruntusunu vermek için değil, fakat sadece bütün kutsal mesajların aynı Allah’tan geldiğini ve aynı öğretilerin taşıyıcıları olduklarını dikkatlere sunmak için hatırlattım. “*Yükselen her şey bir noktada birleşir*” diye yazan Fransız Cizvit bilgini Rahip Teilhard de Chardin (Teyar dö Şarden)’in dediği gibi...

İşin başından itibaren her muhatap karşısındakinden öğreneceği bir şey olduğuna kanaat getirirse, o zaman aralarında hakiki bir diyalog olur.

Düşünüyorum da, mesela, Hinduların “advaita’sı/ikisizliği” ile Müslümanların “tevhid”i aralarındaki köklü farklılıkları ne görmezden gelerek ne de küçümseyerek, Vedaların “advaita”sı üzerinde derin ve samimi bir tefekkür (Rahip Montchanin/Monşanen Veda advaitası ile Hristiyanlığın Tanrı anlayışı arasındaki ilişkiler konusunda bunu harikulâde bir şekilde yaptı), birlik/tevhid konusundaki karşılıklı anlayışlarımızı zenginleştirecek ve gerçek bir Hindu ile gerçek bir Müslümanın karşılıklı “advaita” ve “tevhid” anlayışlarından kaynaklanan tutumlarındaki sahih benzerlikleri ve de farklılıkları ortaya çıkaracaktır.

Bu diyalog, Batı’nın pozitivist ve bireyci hayat tarzlarından, düşüncesinden ve bunların intihara götüren sonuçlarından kurtulma çarelerinin ortak bir arayışına götürebilecektir.

Bütün büyük dinler için de aynı durum söz konusudur. Maksat, seçmecilik³⁰ değil, aksine başkalarının dinini daha

30 Eklektizm, her dinin (veya her felsefenin) en iyi yanlarını seçip alma, çev.

derinlemesine bilerek, insanın kendi dininin özgünlüğünün daha derin bilincine varabilmesidir. Hind'in ve Çin'in, Zerdüş'tün ve Kitabı Mukaddes'in metinlerini, Afrika'nın ve eski Amerika'nın büyük dinî geleneklerini bilen bir Müslüman, Kur'ânî vahyin mükemmelliğini ve (başkalarının dinini bilmediği veya hor gördüğü için "kendi kendine yeterlik" ve çocuksu bir galibiyet havasıyla yalnızca kendi dininin biricik olduğuna inanmak yerine) onu biricik yapan şeyleri daha iyi kavramakla kalmaz, fakat aynı zamanda başka bir dinden gelmiş insanlarla hem seviyeli, hem atak hem de gönülleri fethedici bir diyalog kurabilir.

Çünkü bu diyalog, eğer "başkasına" daha başta onun kendisinde hakikat olarak taşıdığı şeylerin hepsini kabul ederek yaklaşılır ve hemen ardından da, onunla birlikte daha yüce bir inanca, onunkini bu inancın öğelerinden biri olarak dâhil ederek yükselmek istenirse, işte ancak o zaman başarılı ve yararlı olabilir.

Soğuk bir tavırla kendi içine kapanma zaaf alametidir. İlk dönemlerin fetihçi İslâm'ı bu endişeyi taşııyordu. Nitekim kendi kimliğinden hiçbir şey kaybetmeksizin Bizans'ın, Roma'nın ve Greklerin, Pers'in ve Hindistan'ın bütün büyük kültürlerine açılmış ve ısıltısıyla binlerce Hristiyanı, Yahudiyi ve Zerdüş dininden insanı hidayete erdirmişti.

Bugün dirilişin yolu işte budur.

Sözde "fakihler", *şeriatı* bütün dinler ve bütün bilgeliklerdeki ortak ilâhî kanun olarak görüp de savunmak yerine, onu iktidarlar için bir *meşrulaştırma aracı* ve halklar için de bir teslimiyet *ideolojisi* yaptıkları zaman İslâm dünyasının

çöküşleri başladı. Bu durum, İslâm'ın günümüze kadar sürüp gelen yıpratıcı hastalığı oldu. Dinî konularda yenileşme (*bidat*), iktidarın ideolojik dayanağını oluşturan “dogmaları” tartışma konusu hâline getirir korkusuyla, hükümdarlar her ilmî araştırmaya kuşkuyla bakar oldular. Çünkü ilmî araştırmalarla gerçekleştirilecek buluş ve keşifler, o dogmalarla ilgili bir şüpheyi yol açabilirdi.

Böylece onlar, ilk dönemler İslâm'ının yaratıcı coşkusunu, yani Müslümanların ilimlere Allah'ın hikmetinin araştırılması olarak baktıkları zamanki yaratıcı atılımını durdurdular.

KUR'ÂN'IN TARİH İÇİNDE OKUNUŞU

Gazzâlî bu nefessiz bırakılmayı protesto ederek şöyle di-yordu:

“İslâm'ın müdafaasının matematiğın reddedilmesinden geçtiğini düşünmek dine karşı işlenmiş affedilmez bir suçtur!”

Hedef alınan sadece matematik değildi, bundan da hareketle hedef astronomi idi. Çünkü lafızcı (Kur'ân'ın lafzına sınıksı bağı) din âlimleri, bilimlerin dünyanın yaratılışı veya biyolojinin insanın oluşumu konusunda hakkında yenilikler getirmesinden korkuyorlardı.

O dogmatikler, Kur'ân'ın her çağın bilimsel buluşlarıyla ters düşen hiçbir şey içermediğı fikrinden hareketle, şu dar düşünceli sonuca varıyorlardı: Kur'ân, bir ansiklopedi gibi, bilinebilen bütün bilgileri içinde barındırır ve şayet Kur'ân ve hadisler ezbere bilinirse bütün sorunlara verilecek cevaplara ve getirilecek çözümlere sahip olunur.

Kur'ân'ı bütün beşerî bilgiyi içeren bir ansiklopedi gibi okumak, hem saçmadır hem de Kur'ân'a hürmetsizliktir!

Hürmetsizliktir, çünkü sürekli değişen bilimsel teorilerin ötesinde, Kur'ân'ın ebedî mesajı, bize paleontolojinin dünyanın yaratılışı, embriyolojinin de insanın oluşum hakkında verdiği bilgilerden çok daha önemli bir şey kazandırır.

Şeyh Muhammed Abduh, (*Tevhid Risalesi'*nde), *Peygamberlerin Rolü* adını taşıyan bölümde güçlü ifadelerle şöyle diyordu:

“Peygamberlerin rolü, öğretmenlerin veya tatbikî güzel sanatlar hocalarının rolüne benzemez. Nitekim onlar bize tarih dersi vermemişler... Çeşitli bilimlerin konusu olan hususları da öğretmemişlerdir... Çünkü bütün bunlar maddi hayatı temin için gerekli vasıtalar arasında yer alırlar..

Peygamberlerin sözleri arasında, yıldızların durumuna veya dünyanın şekline vs... dair işaretler bulunur... Fakat bunların tek gayesi vardır, o da, dikkatimizi ilâhî hikmetin tecellilerine çekmek veya zihnimizi bu hikmetin sırlarını deşmeye ve onun harikalarını hayranlıkla seyretmeye sevk etmektir.”

Bu tarihîlik (bir hükmün belli bir tarihî âna özgü olması) örneğini Kur'ân'ın kendisi verir: Yeni durumlara cevap vermek için bir ayet neshedilir, yani bir diğeriyle hükmü kaldırılır:

*Biz yürürlükten kaldırdığımız
veya unutturduğumuz her hangi bir mesajı
mutlaka daha iyisi veya benzeri ile değiştiririz.*

Namazda bile böyle bir değişiklik meydana gelebilir. En tipik örnek, “kıble”nin, namazda yönelinecek yönün değişmesi meselesidir. Hz. Muhammed tarafından Medine’de 622 yılında inşa edilmiş olan ilk camide, “kıble” Kudüs’tü. Sonra bir vahiy geldi bunu değiştirmeyi emretti, sebebini de izah etti (bkz. Bakara, 2/142’den 150’ye kadar olan ayetler).

Yahudi cemaatiyle ilişkilerin bozulmasına bağlı bu *tarihî* değişikliğin ötesinde, burada da anlam ve hedef aynı kalmaktadır: Önemli olan, kıblenin değiştirilmesiyle, hem İbrahimî imanın birliğine hem de “Ümmet”in, yani İslâm toplumunun birliğine dikkat çekmektir.

Her iki durumda da, bütün Müslümanlar uzayın aynı noktasına yönelmekteler ve her iki durumda da, Hz. İbrahim’in “davranışı”nın bir yüce makamı söz konusudur: Yani burası ister Kudüs olsun, isterse Kâbe’siyle Mekke. Bizzat Kur’ân, *anlama* (yani Allah’a ibadete) nispetle *olgunun* (yerin ve yönün) izâflığı üzerinde durur: “Doğu da batı da Allah’ındır. Her nereye yönelirseniz, Allah’ın rızası oradadır” (Bakara, 2/115) ya da: “Ama eğer tehlikede iseniz, yürürken ve binek (üzerin) de (namazınızı eda edin)!” (Bakara, 2/239).

Her türden softalığa ve her çeşitten şekilciliğe karşı da Allah bizi şöyle uyarır: “Gerçekte erdemlilik, yüzünü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir” (Bakara, 2/177). Allah sadece kuru ibadetçiliğe karşı imanın içselleştirilmesine çağrı yapmakla kalmaz, başkalarına davranışla da kendini gösteren imana da çağırır: “Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcadıkça, asla iyiliğe eremezsiniz” (Âl-i İmrân, 3/92).

Taberî gibi ilk Kur’ân müfessirleri ve ilk “hadis” kitapları yazarları, hangi ayetin hangi tarihî bir sebebe bağlı, hatta bazen de Hz. Peygamber’in hayatındaki hangi en küçük

hadiseyle ilgili olarak “inmiş” olduğunu hatırlatmaya her zaman büyük özen göstermişlerdir.

Her zaman söz konusu olan, Hz. Peygamber’in ümmeti için ortaya koyduğu bir soruya Allah’ın somut bir cevabıdır.

Bu “tarihîlik”, mesajın evrensel ve ebedî değerinden hiçbir şey eksiltmez: Mekke’nin dinî toplumu içinde, Medine’nin bölünmez şekildeki dinî ve siyasî toplumu içinde olduğu gibi, Allah’ın bu müdahalelerinin her biri, bütün milletler ve bütün zamanlar için geçerli bir eylem prensibi içerir. Fakat bu, o ülkenin ve o devrin somut şartlarına bağlı, kendine özgü bir biçimdir.

Mesela Kur’ân kölelere karşı bir davranıştan bahsederken, “*Mümin bir köle, hür olan müşrik bir erkekten daha hayırlıdır*” (Bakara, 2/221) der. Köleliğin mevcut olduğu bir toplumda “inmiş” olan bu ayet, köleliğin artık mevcut olmadığı bir toplumda değerini kaybeder mi? Hayır.

Bu ayet zorunlu olarak tarihî biçimini kaybeder, fakat sonsuz uyarı gücünü bütünüyle muhafaza eder. Yani, bir insanın “değeri”, mevki veya servetine değil, dindarlığına ve faziletlerine bağlıdır.

Bu demektir ki Kur’ân’ın okunması daima harfiyen olmaz.

Eylem prensibinin kendine özgü bir dilde ve vahyin indiği çağdaki özel şartlarda ifade edildiği her seferinde önemli olan, ölü belgenin yaşayan prensibini çıkarmaktır.

Bir diğer deyişle, İslâm kanununu, yani şeriatı uygulamak için, *tümdengelim* metoduyla yetinmeyip, *kıyaslama* yoluyla da akıl yürütülebilir.

Hız. Peygamber'in yönettiğı cemiyetten tamamıyla farklı bir toplumda, bu prensiplerin Hız. Muhammed tarafından örnek tatbikatı bir model (Hız. Peygamber'in "Sünneti"ni) oluşturur. Bu modelin, farklı bir toplumda bir maya/bir tohum olması için, ebedî prensibin yeni şartlara tatbiki konusunda bilgisiz ve kör bir taklit değil de, bu prensibi "yeni" durumlara uygulamak üzere, kıyas yoluyla yapılacak bir akıl yürütmeyi gerektirir.

Çağımızda ve eskiden görülmemiş yeni sorunlar karşısında, Kur'ânî şeriata uygun bir çözüm bulup ortaya koyma sorumluluğı ve çabasından bizi hiç kimse men de edemez, muaf da tutamaz.

İslâm kanunu (şeriat), Roma hukukunun tamamen zıttıdır.

Roma hukuku (kaynağını Roma toplumunun bilkuvve ve bilfiil/düşünce ve eylem münasebetlerinden almasına rağmen), gelecekteki eylemler için sonsuz çerçeveler öngörerek, soyut konularda kanunlar koyduğu izlenimi vermek ister.

Ramazan orucu konusunda Kur'ân, "*Şafakta beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyin, için! Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin!*" (Bakara, 2/187) buyruğunu verdiği zaman, açıktır ki bu emir, coğrafi durumu bakımından gece ile gündüz sürelerinin pek farklı olmadığı bir halka yöneliktir.

Gecesi altı ay sürebilen Eskimolara bu ayeti harfiyen tatbiki kalkışmak ölüm anlamına gelir.

Verdiğimiz bu örnek, Kur'ân'ın lafzına körü körüne bağlanmayan her türlü "yorumu/tefsiri" reddetmek bahanesiyle,

coğrafyayı veya tarihi kaale almayan mutlak bir harfi harfine uygulamanın imkânsızlığını sergileyen sadece uç bir örnektir.

Yegâne mesaj, ebedî mesaj, her halka o halkın dilini konuşan –yani o halkın anlayış düzeyine göre– peygamberler tarafından aktarılmıştır, ne var ki mesajın şeklinin bu “tarihîliği”, onun mutlak değeriyle hiçbir şekilde çelişmez ve zarar vermez.

Kur’ân’ın çok sayıdaki ayeti için de aynı durum söz konusudur. Allah ve Elçisi, seslendikleri halkların durumlarını ve bilinç düzeylerini dikkate alır. Dikkate alınır ki, mevcut düzeni tek bir darbeyle yıkma yoluna gidilmeksizin mesaj halkın içine işlesin! O yüzden de *şeriatın* mutlak taleplerini tamamen karşılamasalar bile, onların örf ve âdetlerinin bir kısmı kabul edilir.

Öyleyse bizler, her hukukî hüküm hakkında, o hükmün konulduğu zamanda güdülen gayenin ne olduğunu ve “*her an yeni bir iş ve eylemin olduğu*” (Rahman, 55/29) bir dünyada o hükmün konulmasını gerekli kılan tarihî şartları merak edip araştırmak zorundayız.

Kur’ân’ın bu “tarihîliği”, hiçbir yerde kadınlarla ilgili ayetlerdeki kadar apaçık görülmez.

Kur’ân, mesajının duyulması için, halklara onların diliyle ve anlayışları düzeyinde seslenir. Evrensel mesajını 7. yüzyılın Araplarına ilan eder. Yani, Ortadoğu’nun “ataerkil” geleneğinden olan bir topluluğa... Kadının esas itibariyle erkekten aşağı görülmesini kutsal bir inanç gibi benimseyen, İbrânîler soyunun temsilcisi bir halka... Aziz Pavlus’un aşırı derecede kadın düşmanı Hristiyanlığının anlayışındaki bir kavme...

Kısacası, erkeğin hâkimiyetine³¹ bağlı kabileci geleneği içinde hayatını sürdüren Arap Yarımadası'nın Araplarına...

Bu halkın dilinde ve dört bin yıllık o ataerkil geleneğin anlayışında bu mesajın tutunması için, şu bin yıllık postulatı kabul etmek gerekir: "Erkekler kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler" (Bakara, 2/228). O postulatı haklı çıkarmaksızın şunu da: "Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler" (Nisâ, 4/34). Hatta kadın, eşini aldatma konusundaki basit bir şüpheden dolayı dövülebilir (Nisâ, 4/34). O devirdeki o halkın lisanıyla, o halkın geleneğine ve mümkün olan anlama düzeyine göre hitap edildiği için, söz gelişi, bir tek erkeğin şahitliğini denkleştirsin diye iki kadının şahitliğinin gerektiği (Bakara, 2/282) veya bir savaşta galip gelen erkeğin kadın esirler üzerinde haklarının olduğu (Nisâ, 4/24) yahut da erkeğin kadınından bir tarla gibi yararlanabileceği (Bakara, 2/223) kabul edilecektir.

Belli bir dönemin ve belli bir toplumun halklarına özgü o lisandan (ve o âdetten) hareketle Kur'ân, ilk önce o geleneğin hasar ve zararlarını kısıtlar: Çocukları öldürmeyi³² veya İslâm öncesinin kız çocuklarını öldürmek (Nahl, 16/59; Tekvir, 81/8-9) şeklindeki Arap geleneğini devam ettirmeyi yasaklar.

Çok kadınla evlenmeye müsaade edilmiş, fakat fiilen pek uygulanamayacak tarzda düzenlenmiştir (Nisâ, 4/3). Batı'nın bu konudaki burun kıvrması tam anlamıyla ikiyüzlülüktür.

31 "Karinin sana hükmetmesine izin verme!" denilir Yahudi geleneğinde (Sirak, 30/20). Hristiyan geleneğinde "Kadının reisi erkektir" der Aziz Pavlus (1. Korintliler, 11/3). Buna açıklık da getirir: "Kadınlar her durumda kocalarına bağımlı olsunlar!" (Efeslilere Mektup, 5/24). Ortadoğu'nun bu geleneğini devam ettiren Kur'ân, bunu açıkça söyler: "Bu kitap ötekilerini tasdik eder." Ahkâf, 46/12

32 Bu barbarlığın bir misali Tevrat'ın Mısır'dan Çıkış bölümünde (11/5) sadece İsrailoğulları bağışlanarak "Tahtında oturan Firavun'un ilk çocuğundan, deşirmendeki kadın kölenin ilk çocuğuna kadar... bütün ilk doğanlar ölecek."

Mesela soralım: Batı'da tek bir kadınla yetinen erkek sayısının oranı nedir? Peki, bir erkeğe bir metresten çocuk sahibi olmasına ve hemen ardından da hiçbir cezalandırılma korkusu olmaksızın onu terk etmesine izin vermek, erkeğe (bilhas-sa da karısının bütün ihtiyaçlarını karşılamak gibi) katı ve ciddi sorumluluklar isteyen bir evliliği şart koştuktan daha ikiyüzlü ve üstelik de daha ahlâksız bir tutum değil midir?

Kur'ân'ın çok kadınla evlilik konusundaki bu sınırlandırmasını tarihî ve dinî bağlamı içinde daha iyi değerlendirebilmek için, çok kadınla evliliğin Eski Ahit'te hiçbir sınırlama olmaksızın kabul edildiğini hatırlatmakta yarar var. Nitekim (Eski Ahit'e/Eski Antlaşma'ya göre) Hz. Davud'un haremi vardır, Hz. Süleyman'ın ise 300 cariyesi bir yana, 700 hanımı bulunmaktadır (1. Krallar, 11/1-3). Charlemagne (Şarlman) döneminde (Kur'ân'ın vahyinden yaklaşık iki asır sonra) papazlar çok kadınla evliyidiler. Din adamlarına iffet yemini (hiçbir kadınla ilişki kurmama sözü) ancak Papa 7. Greguar zamanında (1020-1085) dayatılmıştır.

Kadına boşanma hakkının daha Hz. Peygamber zamanından itibaren verildiğini hatırlatalım mı? Hz. Muhammed'in bir hanımı Ümeyme (İbnetü'l-Cevn) boşanmak isteyince, Hz. Peygamber kabul etti ve kendisine armağan bile verdi (Buhârî, 68/3). Hâlbuki Batı'da kadının boşanma hakkı, kendi malını kullanma hakkıyla birlikte ancak 20. yüzyılda tanındı.

Arap toplumunda ailenin ve ebeveynin bakımıyla ilgili bütün yükümlülükler ve bugün "sosyal sigorta" diyebileceğimiz bütün işlemler, kocanın sorumluluğunda olduğu göz önünde bulundurularak, mirasta erkek çocuğun payı kız çocuğunun iki katı olarak belirlenmiştir (Nisâ, 4/11).

Bütün bunlar belli tarihî şartlara bağlıdır ve o şartlar için de “Allah’ın kanunu budur” (Nisâ, 4/13). Bu kanun, İslâm öncesi, Yahudi, Hristiyan, Grek veya Roma toplumuna nispetle hayli büyük bir ilerlemeyi gösterir.

O kanunda bugün pek çok İslâm ülkesinde yürürlükte olan gerçek anlamdaki kadın “dışlamacılığı”, ayrımcılığını haklı gösterebilecek hiçbir şey yoktur. Aksine bu ayrımcılık, bir tür Ortadoğu *geleneginden* kaynaklanmaktadır, asla ve kat’a İslâm’dan değil. Hz. Peygamber ve “Râşid Halifeler” denilen ilk dört halife zamanında, bir iş ve yükümlülük taksimi yapılsa da, kadınlar hiçbir sosyal faaliyetten men edilmemişlerdi. Hatta savaşta bile onlar sadece hemşire (Buharî, 56/67-78) değil, asker de idiler (Buharî, 56/62-63, 65). Ticarî işleri yönetiyorlardı (Buharî, 11/40). Halife Hz. Ömer, Medine pazarı için genel denetimci olarak bir kadını atamıştı. Hz. Peygamber’in eşi Hz. Âişe din dersleri veriyordu. Halife Hz. Ömer, hutbe okuduğu sırada bir kadın tarafından sözünün kesilmesinden dolayı incinmiyor, aksine haklı tenkidinden ötürü kendisine teşekkür ediyordu.

Kur’ân’ın geçersiz saydığı bütün o ayrımcılıklar, bir ülkenin veya bir dönemin tarihine ait ayrımcılıklardır. Erkek olsun kadın olsun Allah’ın sadece iyilik yapanlar ile kötülük yapanlar arasında ayırım yaptığını Kur’ân sekiz defa hatırlatır (Âl-i İmrân, 3/95; Nisâ, 4/124; Ra’d, 13/23; İsrâ, 17/40; Mü’min, 40/40; Zuhrûf, 43/16; Ferih, 48/6; Hadid, 57/18).

Tarihin bütün iniş çıkışlarının ötesinde, erkekle kadın arasındaki her türlü hiyerarşiyi ortadan kaldıran ve onların yalnızca “eşitlik” veya “tamamlayıcılık”larını değil, “yaratılış/fitrî birliktelik”lerini de kuran –çünkü “Nisâ/Kadınlar” suresinin birinci ayetinde “Sizi tek bir canlıdan yaratan

Rabbiniz” denilir– ezeli ve ebedi ilke işte böyle vurgulanır. Tek bir varlık ikiye bölünmüştür, saygınlıkta eşit ve sadece görevleri açısından farklıdırlar.

Kadınlara karşı ayrımcılık ve erkeğe bağımlılıkları bir Ortadoğu geleneğidir. Mesela Aziz Pavlus’un (İncillerin sonunda yer alan) Mektupları buna şahitlik eder:

“Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sessiz olsun!” (1. Timoteos, 2/12)

“Tam uysallık içinde olsun!” (2/11)

“Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın!” (1. Korintliler, 14/34; 1. Timoteos, 2/12)

“Kadın başını açarsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtün!” (1. Korintliler, 11/6)

Kadınların peçe takması kesinlikle dinî bir mecburiyet değildir. Bu, Hz. Peygamber’in peygamberliğinden çok önceki yüzyılların Ortadoğu’suna has bir gelenektir. O yüzden Kur’ân, o sıralar kimsenin itiraz etmediği bu âdetten söz etmez. Kadınların giyimiyle ilgili Kur’ân’da sadece üç ayet vardır. Sadece Allah Resulü’nün hanımlarını ilgilendiren 33. surenin (Ahzâb) 53. ve aynı surenin “mümin kadınlara” örtünmeyi öğütleyen 59. ayeti:

Ey Peygamber!

Eşlerine, kızlarına ve (öteki) bütün

mümin kadınlara (toplum içine çıktıklarında)

dış kıyafetlerini üzerlerine almalarını söyle!

Bu, onların (temiz kadınlar olarak) tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini sağlar.

Ve 24. surenin (Nur) 31. ayeti:

*İnanan kadınlara söyle, onlar da gözlerini
bakılması yasak olandan çevirsinler;
iffetlerini korusunlar;
(örfen) görünmesinde sakınca olmayan
yerleri dışında, cazibe ve güzelliklerini
açığa vurmasınlar ve bunun için,
başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar.*

Üç durumda da, (tutulmadığında hiçbir ceza öngörülme-
yen) bu tavsiye, bütün vücudun kapatılmasıyla ilgili değildir.
Ayet, göğsü açık bırakan cahiliye âdetine karşı ar ve edebe
davet eder. Nitekim bir Buharî hadisi bunu doğrular:

“Hz. Âişe demiştir ki: Allah ilk muhacir kadınlara rahmet
eylesin, ‘Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar!’ ayeti indiği
zaman geniş örtülerini yırtıp bununla başörtüsü yapmışlardı.”
Buharî, cilt 3, başlık 45, bölüm 12.

Kur’ân’ın bize Medine Topluluğu ile ilgili örneğini ver-
diği gibi, bu aşkın/müteâl gayeleri gerçekleştirmenin tarihî
çarelerini her an için bulup ortaya çıkarmak bizim sorum-
luluğumuzdur.

(Gayeler ile vasıtalar arasındaki) bu net Kur’ânî ayırım,
her türlü lafızcılığı reddeder ve bizi bu örnekler üzerinde
düşünmeye davet eder. Yoksa, Kur’ân’da da yer alan tarihî
şartların ve zaman aşımalarının bütün dönemlere körü körüne
uygulanmasına değil...

Önemli olan, Kur’ân’ın hem 5.800 ayette temel şeriatı
hem de belli bir tarihî dönemde, mesela köleliğin olduğu bir
toplumda, o temel şeriatın (200 ayette) uygulama örneklerini
içerdiğini asla akıldan çıkarmamaktır.

İslâm'ın geleceği açısından en büyük ve öldürücü hata, ebedî ilâhî kanun demek olan şeriatı yedinci yüzyılın "fıkhi" (yasası) ile karıştırmaktır.

Şeriatı uygulamak demek, bu karıştırmamanın tam zıttıdır. Yani, şeriatın (tek sahip Allah'tır, tek hüküm veren Allah'tır, tek bilen Allah'tır şeklindeki) mutlak prensiplerinden hareketle bir 21. yüzyıl "fıkhi" ortaya koymaktır. Ve bu, sadece bütün Müslümanların değil, fakat Kur'an'ın da buyurduğu üzere, peygamberlerin, yani aynı Allah'ın bütün elçilerinin mesajını almış olan bütün iman sahiplerinin ortak sorumluluğudur.

O ebedî ilâhî şeriatın ruhuna gerçekten sadık yol ve yöntem, büyük İslâm hukukçularının yaptığı tarzda işe koyulmaktır. İslâm cihan devleti hâline geldiğinde onlar, yeni durumlarla baş edebilmek için ilâhî sözleri (Allah'ın kelâmı olan Kur'an ayetlerini) yorumlamaya "icthâat etmeye" gayret ettiler. Dolayısıyla, tekrar edelim ki önemli olan, o ayetlerin dünkü tarihî uygulamalarına bakarak bugünün problemlerinin çözümünü ele almaya imkân verecek ebedî prensipleri bulup çıkarmaktır.

Kur'an bize ebedî değerleri açıklar Kur'an o ebedî değerleri bize, belirli tarihî problemlere getirdiği özel cevaplarla öğretir.

İlâhî vahyin bu tarihî özelliği, yani belli bir toplumun sorunlarına, o toplumun tarihinin çok belirli bir ânında, getirdiği cevapların tarihî niteliği, Kur'an'da açık ve net olarak görülür:

*Her çağa özgü vahyî bir mesaj vardır:
Allah (önceki mesajlarından) dilediğini
yürürlükten kaldırır,
dilediğini bırakır, pekiştirir,*

çünkü vahyin kaynağı O'nun katındadır.

Ra'd, 13/38, 39

Kur'ân bize (Nahl, 16/80), "Allah, size, evlerinizden oturulacak bir yer yaptı. Size hayvan derilerinden, göç gününüzde ve ikamet gününüzde kolayca kullanacağınız hafif evler sağladı. Yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar giyilecek, dönecek eşya ve geçimlik yaptı" diye seslendiği zaman, açıktır ki tarihin belli bir ânında, bir göçebe toplumuna uyarıda bulunurken, onlara şu *ebedî gerçeği* hatırlatmaktadır:

Promete, Firavun veya Faust gibi insanın kendi kendine "yetme" iddiasına ve kibirlenmesine karşı Allah'ın varlığı ve merhameti *gerçeğini*...

Her türlü yeterliğe ve kibre karşı Allah'ın her an ve her yerde hazır ve nazır olduğunun bir hatırlatılmasıdır bu, yani, piramitleri diktirenlerden nükleer başlıklar yaptıranlara veya gökdelenler dikenlere kadar bütün kibirli kurucular için *ebedî değeri* olan bir uyarıdır bu!

Kur'ân (Mâide, 5/6), namazdan önce temizlenmeyi tavsiye ederken, "Su bulamamışsanız, temiz toprakla *teyemmüm* yapın. Yüzlerinizi ve ellerinizi toprakla *meşhedin!*" dediğinde, Eskimolara değil de, çöl sakinlerine seslendiği açıktır.

Her biriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik.

Mâide, 5/48

Kur'ân, bunların mahallî tecrübelerinden hareketle *ebedî* bir mesaj verir: Mesela sembolik abdest alışı, bir arınma ibadetinin lüzumunu işaretler. Namazla birlikte bu arınış gündelik hayatımızda bir durak oluşturur. Gaye, o anki meşguliyetlerimizin zihnimize yapıştırdığı her türlü kir ve pastan temizlenip kendimize gelmektir.

Evet, o sembolik abdest, her hareketimize anlamını yeniden verme ve bu hareketi bütün yaratılmışların saf kaynağına yeniden bağlama eylemidir. Yani Allah'ın aşkınlığının/ yüceliğinin o saf kaynağıyla tekrar bağ kurma hareketidir.

111. sure olan Tebbet suresinde, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın şahsî düşmanları olan amcası Ebu Leheb ile karısından adlarıyla bahsedilip cehennemın alevlerine yaslanacakları bildirilirken, Kur'ân, belli bir tarihe son derecede yerleşmiş değil midir?

Biz bu sureden sadece kabilenin tarihi içinde yer alan bir hadiseyi mi öğrenip kalacağız?

Yoksa bu sureden, insanî gaye gütmeyen servet yığma anlamını ve bugünün uluslararası şirketlerinde ve millî şirketlerde görülen körü körüne büyümeyi mi anlamak zorundayız?

İslâm'ı şeytanlaştırma iradesinin tipik bir örneği (ki bu şeytanlaştırma günümüze kadar asırlardan beri hep yapıla gelmiştir), "cihat" kelimesinin "kutsal savaş" diye tercüme edilmesidir. Hâlbuki "kutsal savaş" kavramı, Yahudi-Hristiyan geleneğinin özel bir buluşudur. Mesela Hristiyanlar "Haçlı Seferlerine" kutsallık kazandırmışlardır, tıpkı Yahudilerin Eski Ahit'teki adı geçen Yeşu'nun "kutsal imhalarına" ("herem") kutsallık atfetmeleri gibi.

Cihadı o şekilde bir saldırganlık savaşının eşanlamlısı yapmak, şiddetin İslâm'ın özünde yattığına ve saldırganlığın dinî bir görev olduğuna insanları kasıtlı olarak inandırma niyetini gösterir.

İslâm tarihi boyunca bazı fanatik hareketlerin "cihadın" bir saldırı ve fetih savaşı olduğunu iddia edegeldikleri doğ-

rudur. Fakat bu, Kur'ânî talimatın ihlalidir ve o talimatın asla uygulanışı değildir. Ayın şekilde "Haçlı Seferlerinin" veya "Engizisyonun", Hz. İsa'nın örneğine veya mesajına bağlanamayacağı gibi...

Arapçada "cihat", Allah yolunda "gayret" anlamına gelir. Allah'ın yolu ise asla zorlamanın yolu değildir. Kur'ân çok açık ve net bir şekilde şöyle ilan eder: *Dinde zorlama yoktur*, Bakara, 2/256.

En yüce ve en sadık İslâm geleneği, nefsimize, yani topluluğu tahrip eden bencilce eğilimlerimize karşı mücadele demek olan "büyük cihat" ile "küçük cihat" arasında bir ayırım yapar. "Küçük cihat" da dışa dönük bir "gayret" ve fedakârlığı gerektirir. Bu dışa dönük "gayret" dini yaymak için (Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu gibi zor kullanılarak yapılamaz) değil, fakat onu savunmak için, Allah'ın hidayeti üzere yaşamak isteyenlere karşı yapılan her türlü baskıya direnmek için yapılır. Mesela General Bourmont (Burmon)'un 1830'da çıkarma yapan askerî birliklerinin saldırı ve istilasına karşı veya General Bugeaud (Büjo)'nun ordusunun zulümlerine karşı Emir Abdülkadir el-Cezâiri'nin direnişi sahil bir "cihat" tı, tıpkı Filistin'in Haçlıların işgalinden kurtarıldığı savaşta Selâhaddin-i Eyyûbî'ninki gibi...

Bir ayeti bağlamından kopararak art niyetle ileri süren kimselere karşı bu konuda Kur'ân hiçbir şüpheye yer bırakmayacak açıklık ve netliktedir (Bakara, 2/190, 214, 246; Nisa, 4/90; Tevbe, 9/13, vb.)

Bu tavır, durum ve şartlara bağlı değildir. Aksine İslâm inancının temel prensibi gereği öyledir.

Allah'ın birliğini doğrulayıp benimsemek, bir durum tespiti değil, bir eylemdir. "Tevhid", basit bir *olgu*, yani bir

tek Allah'ın var olduğu hükmü değildir. Bir taahhüttür, ilhamını hayatımızın bütününden alan bir davranış prensibidir. En önemsiz ve en gündelik bile olsa her davranış, dünyayı canlı bir birliğe dönüştürecek evrensel topluluğun ortaya çıkması için, yeryüzünde Allah'ın bu hikmetini gerçekleştirmek görevi taşır.

Önemli olan Allah'ın birliğine “inanmak” değildir. Asıl önemlisi, bu düzensiz dünyada, “Allah yolunda” mücadele ederek, o imanının şahitliğini yapmak ve ispatlamaktır. Hem de her düzeyde... Yani iktisattan ahlâka ve siyasete, bilimden sanatlara kadar her bir alanda...

Batı dillerine savaş sever mânâsına gelecek şekilde “kutsal savaş” diye son derece kötü bir tercümesi yapılan “cihad”ın tam anlamı işte budur. Aslında “Allah yolunda çabanın/ cihad”ın çok daha genel bir anlamı vardır, o da, derûnî hayatımızın birliği ve kendimize hâkimiyeti sağlayabilmek için bütün çabalarımızın/bütün cihadımızın hedefini öncelikle kendimize yöneltmektir. Ardından da çabamızı, mücadeleyi ve çatışmayı bir yana bırakmaksızın dışımızdaki sosyal hayatın her alanına yöneltmektir: İslâm'ı *yaymak* için değil, fakat onu her türlü saldırıya karşı *savunmak* için...

Mesela Kur'ân'ın bir ayetinin “Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin!” (Mâide, 5/38) ayetinin harfi harfine tatbikine, “Şeriat”ın çok önemli bir özelliği olarak bakılıyor.

Hız. Peygamber'in Medine'de, tarihî şartları içinde numune teşkil edebilecek tarzda ele aldığı asıl problem, “ceza hukuku”nu öyle bir sosyal adalet bağlamı içinde yazmaktır ki, orada artık hırsızlığın, dolayısıyla da konuyla ilgili müeyyidenin yeri olmasın!

Bu o kadar doğrudur ki, Hz. Peygamber'in en yakın sahâbîlerinden biri olan Hz. Ömer halife olduğu zaman, iktidarın sosyal adaleti hâkim kılmasının mümkün olmadığı kıtlık döneminde el kesme cezasının uygulanamayacağını düşünmüştür.

Aynı anlayışa bağlı olarak en-Nesâî ile Ebu Dâvud şu hadisi rivayet ederler:

Abbâd bin Şurahbil anlattı: Baba tarafından dedem ve ninemle Medine'ye geldim. Bir buğday tarlasına girdim. Birkaç başak koparıp onların tanelerini çıkardım. Tarla sahibi geldi. Elbiselerimi aldı ve beni dövdü. Peygamber'e gidip kendisini şikayet ettim. Peygamber onu getirtti. Peygamber ona, "Niçin böyle davrandın?" diye sordu. O da, "Ey Allah'ın Resulü, bu adam benim tarlama girdi, başakları kopardı ve onların tanelerini ayırdı" cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "O cahildi, sen onu eğitmedin! O açtı, sen onu doyurmadın! Elbiselerini geri ver!" Daha sonra Allah'ın Elçisi bana bir ölçek buğday verdirdi.

Bu örnekler, hırsızın elini keserek Şeriatı uyguladığını iddia etmenin, işe sonundan başlamak olduğunu kavramamıza yardım etmelidir. İlâhî kanuna boyun eğmeye gayret eden bir toplumun ilk vazifesi, hırsızlığa iten sosyal şartları, yani bütün sosyal adaletsizlik ve sefalet şekillerini ortadan kaldırmak olmalıdır.

Eğer işe cezalandırmayla başlanırsa, en yoksul olanlar en fazla zarar görürler. Onların elleri kesilecek olursa, çalışma yoluyla onların topluma tekrar normal olarak katılmaları imkânsız hâle gelir. Bu kesin aşığılama ve dışlama, en çaresiz-

lerin belini bükerek, bu arada, “istifçiler” (Hümeze, 104/2) eşitsizlik yoluyla toplumu bölme işlerini sürdürmeye devam ederler.

Sosyal adaleti hâkim kılmadan, bir müeyyide sistemini tatbik kalkışmak kadar hiçbir şey, Kur’ân’ın ruhuna daha ters düşemez!

Kur’ân bu noktada oldukça açıktır. Kur’ân, “*Mal biriktiren ve onu sayıp duran*” (Hümeze, 104/2; Tevbe, 9/34) kimseyi kesinlikle mahkûm eder. Ona cehennem azabını uygun görür.

Kur’ân ve Sünnet, servetlerin yeniden dağıtılmasını düzenler.

Kur’ân, zekât kurumunu ortaya koyar.

Zekât, keyfe bağlı bir sadaka değildir. Gelir üzerinden değil, fakat servet üzerinden alınan zorunlu bir vergidir.

Sünnet, bu vergiyi genel olarak, yatırıma konulmamış para için yüzde 2,5 olarak belirler (sadece üretim araçları bu vergiden muaftır).

Basit bir hesap gösterir ki, bu yüzdeyle bir servet 40 sene, yani bir nesil içinde tamamen ortadan kalkmış olur. Öyle ki hiç kimse, sadece anne babasından miras kalan servetle asalak bir şekilde yaşayamaz.

Bu hükümlerin tavizsiz olarak tatbik edildikleri bir ülkede, Allah kanunu, hakiki şeriat o zaman ekonomik ve sosyal planda, egemen olmaya başlayacaktır. Hırsız da artık sadece bir hasta olarak çıkacaktır karşımıza. Çünkü hırsızlığa sevkedecek hiçbir “ihtiyaç” kalmayacaktır ortada.

Hiz. Peygamber’in bir hadisine göre:

İçinde aç bir insanın bulunduğu her topluluktan Allah koruma ve esirgemesini çeker.

Şurası apaçık bir gerçektir ki Hz. Peygamber için olduğu kadar Hz. Ömer ibn Hattab için de sosyal adalet, mülkün savunulmasından çok daha yüce bir İslâmî değerdir.

Tarih boyunca ve günümüze kadar, iktidar ve servet sahiplerinin, hırsızın *elini* kesmek gerektiğini söyleyen ayeti, 111. surenin (Tebbet suresinin) ayeti kadar sıklıkla dile getirmemeleri manidardır! Hâlbuki serveti yığıp biriktirenin *iki elinin* kesilmesinden (kurumasından) bahseden bu ayet de o ayetle aynı lafzî anlama sahiptir!

Eski işgalciler tarafından dayatılmış Avrupa hukukundan kopmak ve hakiki bir İslâmî kimliğe yeniden kavuşmak için şeriatı uygulamak gibi son derece haklı ve meşru bir talep, servet ve iktidar sahipleri tarafından sık sık çarpıtılıp saptırılıyor.

Başkalarının sırtından geçinen insanların gösterişli lüksünün cazibesi ve sefalet yüzünden kimsenin hırsızlığa sürüklenmeyeceği bir sosyal adaleti gerçekleştirmeden şeriat uygulamasına cezalandırmalarla başlamak, işe sonundan başlamak demek olur. Dahası, harfiyen uygulamaya girişmek bahanesiyle de böyle bir uygulama, Kur'ân ruhuna ihanet olur. Nitekim biz Hz. Peygamber ile Hz. Ömer'in şeriatı nasıl yürürlüğe koyduklarını gösterdik. Onlar bu uygulamayı, ihtiyaç yüzünden o yola başvuran hırsız değil de, onu doyurmayan, giydirmeyen ve eğitmeyen zengini cezalandırdılar.

Hırsızlık, "ribâ" ve servet yığma, Medine Topluluğu zamanındakinden çok daha karmaşık ve çok daha farklı şekiller aldığı için, günümüzdeki karikatürvari şeriat uygulamaları çok vahim bir hâl arz ediyor.

Ticaret veya borsa spekülasyonu gibi bir tür kumarla ve modern kumar çeşitleriyle edinilen servetler var ki toplu-

luğun emeğinden çalınarak yapılan bu hırsızlığı kapitalist sistemin normal işleyişi meşrulaştırıyor. Aslında böylesi servetler çok büyük çapta bir hırsızlıktır.

Hırsız teşhis etmenin kolay olduğu bir topluma göre düzenlenmiş bir ahlâkî talimatı, o tür kriterlerle sadece küçük hırsızın teşhis ve tespit edilebileceği bizim toplumumuz gibi bir toplumda harfiyen uygulamak, Batı toplumu gibi “ribâ” temeli üzerine kurulmuş bir toplum tarafından meşrulaştırılmış hırsızlığa ortak olmak ve sadece en çaresizleri ezmektir.

Şeriatı tatbik etmek demek, Kur’ân’ın bütününe genel veya özel hayatın her ânına tatbik etmek demektir. Yani her eylemi, Hayy (Dipdiri) Allah’ın gözetim ve denetimi altında yaptığının bilincinde olmaktır. Çünkü ister ticarî işlemler, ister özel münasebetler veya siyasî faaliyetler söz konusu olsun, o Hayy olan Allah asla aldatılamaz, kandırılmaz!

Şeriatı uygulamak demek, el kesmek demek değildir, tam aksine devletler için olduğu kadar fertler için de günün 24 saati Allah’ın şeffaflığında, O’nun görüp denetlemesi altında yaşamak demektir. Bu anlayış ve bu ruhla İslâm, kendisinin şu sade ilkelerinden hareketle, kurtuluş ilâhiyatçılarına katkıda bulunabilir:

Kur’ân’ın okuması lafzî/harfiyen olamaz. Aslolan, eylem ilkesi (şeriat), vahyedildiği dönemin özgün dilinde ve özel şartlarında kendisini ifade ettiği her seferinde, geçerliliği kalmamış kanundan geçerli ve yaşayan ilkeyi çekip çıkarmasını bilmektir.

Gerek Kur’ân, gerekse Sünnet soyut konulara hükümler getirmemişlerdi. Onlar, daha az karmaşık bir toplumun sorunlarına ilâhî, fakat her zaman tarihî ve somut cevaplar sunmuşlardı.

Hicret'in ikinci yüzyılından itibaren sorunlar baş gösterdi. Medine topluluğundan bambaşka bir topluluk içinde, yani çok zengin bir kültürle ve karmaşık bir ekonomik yapılanmayla merkezîleşmiş büyük monarşilerle haşır neşir olmuş İran'da yaşayan büyük hukukçu Ebu Hanife (ö. Hicrî 150), yepyeni tarihî şartlar içinde İslâm'ın ilk ilhamına nasıl sadık kalınabileceğini gösterdi.

Bir yandan Kur'ân ve Sünnetin ilkelerini ve asıl maksadını hakkıyla riayet ederek, diğer yandan da her halka özgü (ister eski vahiyler, isterse alışa geldikleri haklar olsun) gelenekleri dikkate alarak, kamu yararını da gözeterek, belli sonuçlara varmak, kıyas yoluyla akıl yürütmek gerekiyordu.

Kur'ân'ın bu tarihîliğinin örnekleri çoğaltılabilir. Mesela Hristiyanlar arasında Hz. Meryem'in Teslis'in üçüncü şahsı olduğu reddedildiğinde, bu "Meryem'e tapınma" çok net olarak tarihlendirilmiştir. Çünkü (Hristiyan ilâhiyatçısı ve Kilise Babası) Origenes tarafından, Collyridiens (Koliridyenler)'deki ve Hz. Meryem'i Kutsal Ruh/Ruhu'l-Kudüs ile mezceden Ophites (Ofitler)'deki bu "sapkınlık" *Sapkınlığa Karşı* 9/13 ve *Yuhanna Şerhi* 2/6 eserleriyle ağır bir şekilde tenkit edilmişti.

Demek ki bu tartışma tarihin belli bir ânına aitti ve günümüzde onun hiçbir geçerli sebebi yoktur. Bu, Hz. Muhammed zamanındaki Müslümanların Hristiyanlık konusundaki bilgileriyle örtüşüyordu. O yüzden de bu mesaj onların anlayışına göre ifade edilmişti.

Kur'ân'ın tarihîliği, ebedî mesajın vahyinin özel bir halka tarihinin belli bir ânında, onların anlayabilecekleri bir ifade tarzıyla sunulmuş olmasından da kaynaklanmaktadır.

*Kendilerine apaçık anlatabilsin diye,
her peygamberi kendi halkının diliyle gönderdik.*

İbrahim, 14/4

Her çağa özgü vahyî bir Mesaj vardır.

Ra'd, 13/38

İslâm Peygamberi için de aynı durum söz konusudur. Allah'ın mesajını Arapça olarak iletmiştir (Tâhâ, 20/113), fakat bu, bütün insanlara ve bütün zamanlara hitap eden bir mesajdır. Mekke veya Medine'de inen her sure ve her ayet somut bir soruna verilen ilâhî bir cevaptır ve bu vahyi bir tarihin, bir kültürün, bir halkın hayatının bir ânıyla ilişkilendirmek o vahyin ilâhî niteliğini asla tartışma konusu yapmak demek değildir:

*And olsun ki Biz Kur'ân'da insanlara
her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık.*

İsrâ, 17/89 ve Zümer, 39/27

ve

Ey inananlar, siz kendinizden sorumlusunuz!

Mâide, 5/105

Kur'ânî vahyin dili sadece sembolik değil, aynı zamanda da tarihîdir.

KUR'ÂN'IN MİSALLERİNİN VE SEMBOLLERİNİN OKUNUŞU

Okunuşunun anahtarlarını ve hem sözün (ayetin) anlamıyla hem de ilâhî prensiplerin yeni sorunlara uygulanışıyla ilgili yorumlanışının (“tefsirinin”) ilkelerini, bizzat Kur’ân’ın kendisi verir.

Kur’ân’da buyrulur:

Allah hak ile bâtılı bir benzetme ile anlatır.

Ra’d, 13/17

Bir başka ayette:

*Allah, öğüt alsınlar diye insanlara
böyle benzetmeler yapar/misaller verir.*

İbrahim, 14/25

Bir diğesinde de:

*Size kendinizden bir misal verdi...
İşte biz, aklını kullanan bir toplum için
ayetleri böyle açıklıyoruz.*

Rum, 30/28

Bu durum birçok kere tekrarlanır ve açıklanır

(Bakara, 2/266; İbrahim, 14/25; vb.).

Kısacası:

*Onun bir kısım ayetleri muhkemdir.
Mânâsı açıktır. Bu ayetler kitabın esasıdır.
Diğer bir kısım ayetleri de müteâbihtir.
Anlaşılması güçtür...
Hepsi de Allah'ın katındandır.*

Âl-i İmrân, 3/7

Bu sembolizm Allah'ın aşkınlığından/yüceliğinden kaynaklanır.

Şerhlerin/yorumların on asırlık dogmacılığıyla iskelete döndürülmüş, harfiyen/yüzeysel okumanın sapmalarından kurtulabilmek için vazgeçilmez bir şarttır bu: Bir anlamı açıklığa kavuşturmak için verilen *misal* ile, bir soruya doğrudan cevap olarak sunulmuş *tarihî* sözü birbirine karıştırmamak...

Kur'ân'da açıklanır: "Gözler O'nu görmez" (En'âm, 6/103). Allah, algılanabilir her türlü duyumun ötesinde, O'nu kavradığını iddia edecek her tarifi veya her kavramın dışındadır.

Şu hâlde, ilâhî olan/ulûhiyetle ilgili hususlar söz konusu olduğunda, her türlü insanî söz, onu ancak hep uzak *benzerlikler*, hep yetersiz *istiareler*, hep esrarlı ve anlamı belirsiz *sembollerle* "tarif edilebilir".

Kur'ân'ın en derin müfessirlerinden biri olan Zemahşerî, cennetin içinden ırmaklar akan bir bahçe olarak anıldığı Ra'd suresinin 35. ayetini tefsir ederken, bunun bir *benzetme*/bir *misal* olduğunu yazar. Zemahşerî'ye göre, bizim tecrübeyle bildiğimiz bir şeyden yola çıkılarak, algılayabileceğimiz şeylerin ötesindeki gerçekler böyle benzetmeler yoluyla tarif edilmekte, tanıtılmaktadır.

Zemahşerî böylece, her çeşit ilâhiyatın ve her çeşit tefsirin ana prensibini ortaya koyar: İlâhî olan/ulûhiyet, ne algılanabilir ne tasavvur edilebilir, fakat en fazla "tarif edilebilir".

Allah hiçbir şeyle tanımlanamayacağı, hiçbir şeyle kıyaslanamayacağı, zaman ve mekân koordinatlarından hareketle, eşyalar gibi, belirli bir yer veya zamana yerleştirilemeyeceği için, insanların pratik veya "bilimsel" diliyle tam olarak ifade edilemez.

Her ilâhiyat/her tanrıbilim sadece şâirâne olabilir: Bize Allah'ı ve O'nun her şeyde varlığını "hatırlatmak" için ispatlama değil, çağrışım yaptırabilir, yâd ettirebilir.

Vahiy, Allah'ın tarihe ve insanların hayatına âniden girivermesidir. Allah ile insan arasındaki ilişkinin bir şeklidir. Allah'tan insana doğru bir harekettir. Tıpkı namazın insandan Allah'a doğru bir hareket olması gibi...

İşte bu vahiy, aşılmazı, yani aşkınlığı/yüceliği aşmak için aynı kanuna uygun olarak gerçekleşir. İnsanın ulûhiyetten/ilâhî olandan ancak istiare yoluyla bahsedebilmesi gibi, Allah da insana ancak benzetmeler/misaller, "işaretler" aracılığıyla seslenir.

İnsan bu "işaretler"i çözmek ve anlamakla yükümlüdür. Bu "işaret" bir olay, bir tabiat hadisesi, bir insan veya vahiy

Kitabı'nın bir ayeti olabilir. Bunların hepsi de Allah'ın bizimle konuştuğu dildir.

Her ne zaman biz Kur'ân'dan bir parçayı apayrı olarak sırf dış, yani lafzî anlamıyla ele alır, Allah'ın aşkınlığını hesaba katmaz, bir sembol, bir istiare veya bir benzetmenin söz konusu olabileceğini unutursak, Kur'ân kelâmına hiçbir şekilde sadık kalmış olamayız. Biz ona sadece kendi insan zekâmızın eksikliklerini yüklemiş oluruz.

Şeyh Muhammed Abduh, *Tevhid Risâlesi*'nde bu konuda şu notu düşer (s. 7):

"Kur'ân Allah'a, önceki dinlerin belirlemiş oldukları sıfatlardan daha fazla soyutlamaya yakın/gerçekte karşılığı olmayan sıfatlar vermiştir. Bununla beraber insanın sıfatları arasında, Allah'ın sıfatlarıyla aynı adı taşıyan ve bazen aynı takımında olanları da vardır: Kudret, hürriyet, işitme, görme gibi... Kur'ân Allah'a, bir tahta oturmak, yüz ve elleri olmak gibi insanlarınkilere benzeyen nitelikler bile verir..."

Akıl, mantikî bir imkânsızlığı kabul etmekle yükümlü değildir... Fakat vahiy yoluyla verilen haberde, görünüşte birbirini tutmaz/çelişkili bir şey varsa, akıl dış/zâhirî anlamın doğru olmadığına hükmetmelidir."

"Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir" (Fetih, 48/10) ayetini okuduğumuzda, Allah'ın elleri olduğunu mu düşüneceğiz? Yoksa O'nun Rahman ve Rahîm olduğunu bilerek O'nu seven ve affeden bir elin sıcaklığı, yahut da bizi doğru yola çekip götüren bir elin sertliği gibi mi algılayacağız?

Aynı şekilde, “Biz insana şahdamarından daha yakınız!” (Kaf, 50/16) ayetini okuduğumuz zaman, Allah’ı bir mekâna mı yerleştireceğiz? Yoksa Allah’ın her şeyde varlığını bulup, sanki bizler O’nun korunun sadece bir kıvılcımı imişiz gibi kendi özümüzde dahi hazır olduğunu mu hissedeceğiz?

Kur’ân’ın bu okunuşunun en parlak misali, 17. sure İsrâ “Mirâc/Gece Yolculuğu” örneğidir. O 111 ayette, dünyanın, insanın ve tarihlerinin ne olduğunun tam bir açıklaması yapılır. Allah tarafından, eşyanın hakikatının toplu bir görünümlü, yani Peygamberlerin mesajlarıyla dönem dönem aydınlatılmış bütün insanlık destanı ve bu mesajların yegâne kaynağı Hz. Peygamber’e apaçık gösterilmiştir. İnsanların dünyanın düzensizliklerine karşı mücadelesinin anlamının perdeleri açılmış ve nihai zafer “müjdesi”nin haberi “yeniden yaratış” (İsrâ, 17/49) şeklindeki diriliş olarak verilmiştir. Ayrıca Allah Hz. Musa’ya buyurduğu On Emir gibi, Hz. Muhammed’e de on iki emri vahyetmiştir.

Kur’ân’ın ilk suresi olan Açılış, yani “Fatiha” suresi ve 112. sure olan İhlâs suresi dışında, Allah’ın birliği ve Allah tarafından yaratılan kâinatın birliği, insanın bu toplu görüntü içindeki yeri ve anlamı üzerinde mesajı bu kadar yoğunlaştıran başka bir sure yoktur. Çünkü söz konusu olan yüce bir “görüntü”dür, tıpkı bizzat Kur’ân ayetinde denildiği gibi: “Sana gösterdiğimiz o görüntü” (İsrâ, 17/60). Halk muhayyilesinin, şairlerin ve İran’daki Herat Okulu başta olmak üzere minyatörcülerin gitgide daha fazla ayrıntılar ekleyerek tasvir ettiği hârikulâde bir ruhî yüceliş ve ilâhî bir kabulle donanmış, şimşek hızıyla bir yer değiştirme mucizesinin hakiki bir kreşendo³³ hâlinde bir manevi yükselişidir o.

33 Müzikte, çalgıların seslerinin git gide yükselmesi, çev.

Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (c. 1, s. 134) kitabında, bize bu tasvirleri “turistik bir hikâye gibi” değil de, ruhî bir tecrübe olarak okumamızı tavsiye eder.

Dante’nin Hristiyan dünya görüşünü ifade eden gerçek bir şiir “külliyyatı” yazmak istediğinde, kendisinin *İlâhî Komedyâ*’sında o “Gece Yolculuğu”nu kopya etmesi manidardır. Dante bu “Gece Yolculuğu”nu, kendi eserinden seksen seneden daha fazla bir süre önce yazılmış ve Latinceye tercüme edilmiş Muhyiddin İbn Arabî’nin *Kitâb’ül-İsrâ* (Gece Yolculuğu Kitabı) yoluyla öğrenebilmişti.

Fizikî bir yer değiştirme “mucizesi” değil de ruhî bir tecrübe olması, sadece bu surenin bir “görüntü” olarak adlandırdığı ayetinden kaynaklanmaz, bütün Kur’ân’dan kaynaklanır. Çünkü Kur’ân, Allah Elçisi’nin ilâhî görevini ispatlamak için başka herhangi bir mucizevî “işareti” dışlar ve Hz. Peygamber’in hayatında sadece bir tek mucize olduğunu ilan eder ki o da Kur’ân’ın kendisidir. İnanmak için mucizeler isteyenlere Kur’ân şöyle cevap verir:

*Onlar, hâlâ, neden ona Rabbinden
hiç mucizevî işaretler indirilmiyor,
diye soruyorlar... Hayret!
Bu ilâhî kelâmı kendilerine iletmen için
sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu?*

Ankebût, 29/50, 51

Allah’ın zamandan da, mekândan da münezzeh olduğunu tekrarlamaya gerek var mı?

Şayet fotoğraflı bir röportaj bu yolculuğun fiziken (bedenen) yapıldığını ispatlayıp gözler önüne serseydi, o Mirac’ın ruhî anlamına ne eklemiş olurdu ki? Belki alaycı bir tonla

“Allah’ı görmüş, nasılmış?... Sidret’ül-müntehânın yanında, bir hünnap ağacının ötesinde miymiş?” diyen Mekke’nin imansız alıklarını tatmin ederdi. Hâlbuki Kur’ân “Hiçbir beşerî göz ve tasavvur O’nu kuşatamaz” (En’âm, 6/10) der ve zaten Hz. Âişe de Hz. Peygamber’in kendisinin, Kur’ân’da bahsedilen (Necm, 53/14) hünnap/sidre ağacıyla sınırlandırılmış olan yerde, insanlarla dolaysız, doğrudan konuşmayan Allah’ı değil de, Cebrail’i görmüş olduğuna bizzat şahitlik etmektedir. Allah “nurun alâ nur/ışık üzeri ışık” olduğu ve aydınlattığı nesneler dışında kendisi bizzat görülmeksizin, her şeyin kendisiyle aydınlandığı ışık olduğu için, O görülemez.

Rivayetlerin bize naklettiği o Sahabilerin şahitliğine baş-vurmak bir şey ifade etmez. O anlatılanlardan şüphe duymaya da hiçbir sebep yok. Nitekim İsrâ ve Mirâc kendisine sorulduğunda Muâviye İbn Süfyân şu cevabı veriyordu: “O Allah’tan gelmiş gerçek bir görüntüdür.” Peki, bu görüntü eğer rüyada gelmiş olsaydı, büyüklüğünden ne kaybederdi? Hz. Muhammed’e ilk vahiy Hira’da, düşte³⁴ inmemiş miydi? Hz. İbrahim oğlunu kurban etme emrini rüyada almamış mıydı? (Saffât, 37/102).

Öyleyse, Hz. Âişe’nin şahitliğini nakleden şu tür hadis-lere müracaat etmeye de hâcet yok: “Allah Resulü’nün bedeni yatağından asla ayrılmadı. Allah onu ruhen seyahat ettirdi.” (Hz. Âişe o sırada bu olayın görgü şahidi olamayacak kadar küçüktü, fakat daha sonra Hz. Peygamber’in eşi olduğunda, Allah Elçisi’nin hayatının doruk noktalarından biri olan bu görüntüyü kendisine sık sık sorabilmiştir.) Ya da o gece

34 Bu ilk vahiy, İbn İshak’a göre, geçireceği şokun etkisini azaltmak için Peygamber Efendimiz mağarada uyurken gelmişti. Daha sonraki vahiyler, tam bir uyanıklık hâlindeyken gerçekleşmiştir, çev.

evinde uyuduğu, uyanıp da sabah namazını kıldıktan sonra bu görüntüyü kendisine anlattığı Ebu Tâlib'in kızı, Hz. Peygamber'in yeğeni Hind'in şahitliğine başvurmak da bir o kadar gereksizdir.

Şu temel sebepten ötürü gereksizdir: Allah'ı yerde veya gökte bir yerlerde aramaya gitmenin fikri bile, Kur'ân'ın bize zaman ve mekânın insanbiçimci çerçevelerinden tamamen uzak olan Allah hakkında açıkladığı bütün şu şeylere ters düşer: O ne doğudadır ne de batıda, O *"her yerde hazır ve nazırdır"* (Bakara, 2/115); bize bizden daha yakındır (Kaf, 50/16); insanî buluşma ve görüşmelerin hepsinde hazırdır (Mücâdele, 58/7): *"Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir"* (Hadid, 57/4). Hangi mantıksızlıkla bir Müslüman kalkıp da Allah'ı her yerden başka yerde arayabilecektir?

Yorumun reddi, yani lafzî tekrar, mesajı anlaşılmaz hâle getirir.

Çelişki ancak sırf lafza bağlı kalınmak istendiğinde ortaya çıkabilir. O zaman bilimin ve tekniğin bütün keşiflerinin vahyolunmuş kitapta önceden var olduğuna inandırmayı denemek için insan, en berbat entellektüel cambazlıklar yapak zorunda kalır.

Bu dar görüşlü lafızcılığa sadece bir örnek vermekle yetinecek olursak: Kur'ân'ın embriyonun³⁵ oluşumu konusundaki ayetlerinin yorumlanışını gösterebiliriz. Diğer bütün dinleri ve başka kültürleri bilmedikleri için kendi dinlerinin en iyi olduğuna inanan kimi insanlar gibi, bazı âlimler o ayetlerden öyle çarpıcı ve öyle kusursuz bilimsel bilgiler sezinlediklerini iddia ediyorlar ki o bilgiler Kur'ân'ın

35 Embriyo, döllenmiş yumurtanın ana rahminde cenin hâline gelmeden önceki dönemi, çev.

her şeyi bilen bir Allah tarafından harfiyen dikte ettirilmiş olduğunu ispatlıyormuş!

Aslında o pırıl pırıl “oluşum” bize şiir diliyle hayatımızın şu bütün anlamını öğretir: Her şeyden önce bizler “yaratılmışız”, yani bizler kendi kendimize “yeterli” olamayız; yaratılanların bütünü ve birliği içinde yerimizi almaya mecburuz. Çünkü topraktan doğduk, üstelik de topraktan öyle tesadüfen veya zorunlu olarak doğmadık. Zira biz o balçık-tan çekilip çıkarıldık ve güzelliğin armağanını aldık, sadece biçimsiz olmamanın değil, aksine ahenkli, anlamlı ve güzel bir hayata davet edilme armağanını da aldık; bu nitelik, ta-biattaki bütün diğer varlıklara da verildi. Fakat biz çok kutsal bir “emanet” aldık: Yaradan bize Kendi ruhundan üfledi.

Bu aşkın/ilâhî boyut, bu hürriyet imtiyazı sadece insana bahşedildi.

Kendisinden doğan sorumlulukla birlikte kaderimiz bize bu şekilde açıklandıktan sonra, Kur’ân’da insanın kökeni hakkında bir paleontoloji kitabı veya insanın doğumu hakkında bir embriyoloji kitabı aramak gerekli midir?

Embriyonun oluşum ve gelişiminin hatırlatıldığı, istisnasız, 17 ayette de, anatomik veya genetik bir tanımlamanın söz konusu olmadığı apaçıktır. Fakat manevi/rûhî hayat için çok daha gerekli olan bir şey şu hatırlatmalar söz konusudur o ayetlerde: Kendisinin kökeninin ne olduğunu bilip kibirlenmeye kalkışmasın... Kâinata düzen veren Yüce Yaradan’a, *“hayat veren ve öldüren”* (Mümin, 40/68) Allah’a bağımlı olduğunu bilsin... İnsan *“neden yaratıldığının bilincinde olsun”* (Târik, 86/5) ... *“Yeryüzünde küstahça büyüklük taslamasın”* (Ahkâf, 46/20) ... *“Kendisini bir damla spermden Yaratan’a karşı nankör”* (Kehf, 18/37) olmasın...

Allah'ın yarattıkları arasında insanın yerini, hayatının anlamını, Yaratıcısına yapması gereken hamd ve şükürü açıklayan bu muhteşem vahyi, Aristo'nun on asır önceki *Hayvanların Üreyişi Kitabı*'nda öğrettikleriyle aynı seviyede, üremenin nasıl olduğunu anlatan biyoloji metinlerine indirgemek, asıl mesajı genetik veya embriyoloji dersi vermek değil, tam aksine bize insanın nihai gayelerini göstermek olan Kur'ân'a düpedüz saygısızlıktır.

Bu tarzda “aklederek” (daha doğrusu “akılsızlık ederek”), Hinduların Kutsal Veda İlâhîleri'nde de kuantum fiziğinin bir “müjdesini” bulabiliriz. Nitekim o harikulâde şiirde şöyle denilir:

*Ve hayat bitkisi yükseldi Okyanus'tan,
Altın embriyonun doğduğu o verimli sudan
Tıpkı süttten tereyağı topağının oluşması gibi.*

Yukarıdaki türden bir müfessir şöyle diyecektir: Bu, modern fiziğin bir müjdesidir. Çünkü modern fiziğe göre atom, bütün diğerlerinden bir boşlukla ayrılmış bir parçacık değildir, “tıpkı süttün içindeki tereyağı topağı gibi”, ancak “alanın” tek bir noktada yoğunlaşmasıdır!

Kur'ân bize “Yapabilerseniz, haydi göklerin ve yerin hududundan geçin! Fakat siz ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz” (Rahmân, 55/33) derken, Kur'ân'da uzay keşiflerinin müjdesini aramaya gerek var mı?

Söz konusu olan, insanı evrendeki hak ettiği yere oturtmak ve onun “kendine yeterli” iddiasını çürütmektir.

Dünyanın yaratılışıyla ilgili teoriler için de aynı şey söz konusudur. Kur'ân, mesajını yönelttiği halkın anlayışı içinde ebedî hakikati bize açıklar. Allah'ın kâinatı altı günde (A'râf, 7/54) veya iki günde (Fussilet, 41/9) yarattığını okuduğumuzda,

biz Kur'ân'ı, tıpkı Galile'yi yargılayan hâkimlerin Kitab-ı Mukaddes'i okudukları tarzda, bir jeoloji kitabı söz konusuy-muş gibi mi okumalıyız? Yoksa o olağanüstü benzetmeden sadece Allah'ın mutlak Yaratıcı olduğunu, O'nda yaratma *eylemi* ile yaratılmış *varlık*ın aynı şey demek olduğunu mu anlamamız gerekir? Çünkü O, "bir şeyin olmasını istediğin-de, ona sadece ol der ve o hemen olur" (Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47; En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsin, 36/82; Mü'min, 40/68). *Varlık* sadece görülebilir olmuş *eylemdir*. Eylemlerimizin her birini kaynağıyla mezcetmeyi öğrenelim. Bu yaratış, bir gözenin (pınarın) fışkırması gibi, devamlıdır, (Yâsin, 36/81; Rahmân, 55/29). Geçen yüzyılda (19. yüzyılda) çapsız Hristiyan ilâhiyatçıların yaptığı gibi, günlerin süresini uzatarak, hatta Allah'ın bir gününün insanların elli bin yılı uzunluğunda olduğunu söyleyen Kur'ân'ın falan ayetini (Meâric, 70/4) delil göstererek işin içinden çıkmaya mı çalışalım? Ama bu bizi jeolojiyle uzlaştırmaz, fakat sadece bizi bir lafızcılığın içine hapsederek şu asıl olanı gözümüzden kaçırır: Saatçilerin, astronomların ve jeologların gün ve senelerinin ötesindeki, onların hepsini de kendi gülünç boyutları içinde ölçmeye ve değerlendirmeye kalkan bizim beşerî zamanlarımızın ötele-rindeki ebediyet gününün gerçek sonsuzluğunun ne demek olduğunu ("sonsuzluk günü"nü, Kaf, 50/32).

Yegâne mesaj, ebedî mesaj, her halka o halkın dilini ko-nuşan –yani o halkın anlayış düzeyine göre– peygamber-ler tarafından aktarılmıştır, ne var ki mesajın şeklinin bu "tarihîliği", onun mutlak değeriyle hiçbir şekilde çelişmez ve zarar vermez.

Kâinatın altı günde yaratıldığını söylemek, *zaman dışı olan* Allah'ın hem anlık hem de devamlı yaratmasıyla hiçbir şekilde çelişmez. Buradaki benzetme, *zaman içinde* yaşayan, yani projesi emeğinden *önce gelen* ve adım adım gelişip ger-

çekleşen bir insanın dilinde yapılmıştır. Taştan bir ev inşa etmek için aylarca çalışması gereken bir adama, yerin ve dağların, denizin ve fırtınaların, göğün ve yıldızlarının altı günde yaratıldığını söylemek, ona kendisinin beşerî emeğiyle kıyas kabul etmez bir Yaratıcıyı anlatan muhteşem bir metaforudur. Halka ve tarihe uygun böyle bir benzetme, bütün benzetmelerin ötesindeki bir hakikatin böylece ileticisi olur.

Yorumlamayı ret, yani lafzî tekrar, mesajı anlaşılmaz hâle getirir, eylemi de felç eder. Anlaşılmaz hâle getirir, çünkü aynı metin içinde hem çelişki olduğu (–altı günde yaratış ve “ol der olur”–) hem de bilime ters düştüğü izlenimi uyandırır.

Oysa aynı hakikatin, halkın diliyle veya metafizik olarak, farklı ifadeleri arasında hiçbir çelişki yoktur.

Mesajın yorumlanmasının reddi, insanî ilişkileri, tarihin aşılması bir döneminde dondurarak, bizim eylemimizi de felce uğrattır.

Kalıcı olan ve olmayan ilmî teorilerin de ötesinde, Kur’ân’ın bize öğrettiği, bir dünya görüşü, bir dünya anlayışı vardır ki her ilmî teori, ortaya yeni çıkan her gerçeklik, bu görüşün yaratıcı bir açılımını getirir: Dünyanın –her şeyin ilk sebebi ve son gayesi olan Yaradan’ın tek oluşundan gelen– birliği; tabiatın tüm olayları ile bir, yani bölümsüz olan bu dünyadaki bütün insanların kaderlerinin birbirlerine bağlı oluşları; tabiatın düzeni ve bu birlikte ve içinde hiçbir şeyin rastlantı olmadığı, her şeyin bir anlam taşıdığı bu bağlılıkta bizim hayatımızın anlamı; durup dinlenmeden yeni bir şeylerin fışkırması, uyumsuzlukların ötesinde uyumu işaret eden, bizi güzellik demek olan o uyumun, kaderlerin evrensel dayanışması olan o bağımlılığın, “Allah” dediğimiz zaman dile getirdiğimiz o birliğin ve o anlamın zaferine katılmaya çağıran bir dünyanın devam edip giden yaratılışı...

4

İSLÂM GELECEĞİMİZDE YERİNİ NASIL ALABİLİR?

ŞERİATİ UYGULAMAK NE DEMEKTİR?

Günümüzde (Batılıların “Müslüman yobazlığı” adını verdikleri) “İslâmcılık” tarafından ortaya çıkarılan en önemli sorun, şeriatın gerçek anlamı konusunda esaslı bir karışıklıktan kaynaklanmaktadır.

İngiliz veya Fransız kökenli bütün kanun ve yönetmeliklerin yerine şeriatinkileri uygulamak, her türden İslâmcı hareketin ortak parolasıdır. O kanunlar konulurken sömürgeciler, boyun eğdirdiği halkların kimliğini hiç kaale almamışlardı. O yüzden de koydukları kanunlar, her şeyin alınıp satıldığı bir sistemde iktidar ve servetin ticârî açıdan artırılması dışında, hayatın hiçbir anlamı üzerine dayandırılmış değillerdi.

Batılılar için “şeriatı uygulamak”, hırsızın elini kesmek ve kadınları tepeden tırnağa siyah çarşafı kapatmak demektir.

Ne var ki ne İslâmcılar ne de Batılılar şu en öncelikli soruyu hiç sormuyorlar: Şeriat ne demektir?

“İslâmcılar”, Kur’ân’ın istediği hususlarla bir geleneğin istediği hususları birbirinden ayırmaya çalışmıyorlar. Şeriatta

sadece “demokrasi” adını verdikleri şeyin zıttını ve inkârını gören Batılılar da, o “demokrasiyi” maske vazifesi gördüğü piyasa tektanrıcılığından ayırma yoluna gitmiyorlar.

KUR'ÂN'DAKİ ŞERİAT, BÜTÜN DİNLERİN VE BİLGELİKLERİN ORTAK “YOLU”DUR

“Şeriat” kelimesi Kur’ân’da (Câsiye, 45/18) sadece bir kere kullanılır, diğer üç ayette ise aynı kökten gelen kelimeler görülür: Fiil olarak “şeraa” (Şûrâ, 42/13) ve isim olarak “şir’a” (Mâide, 5/48).

Bu durum tam bir tarif yapma imkânı verir.

Bu “yol” (şeriat) neden ibarettir?

Şûrâ, 42/13’te bize bu açık ve kesin bir şekilde açıklanır:

*O, din esasları olarak,
Nuh’a emrettiğini (burada “şeraa” fiili kullanılıyor)
-ve sana vahiy aracılığıyla öğrettiğimizi
ve aynı zamanda İbrahim’e, Musa’ya
ve İsa’ya emrettiğimizi- sizin için uygun gördü.
(Sahih) dine sağlam bir şekilde sarılın
ve o konuda bütünlüğünüzü bozmayın!*

Şu hâlde tamamen açık ve nettir ki:

Bu yol (şeriat), Allah'ın (bütün halklara ve onların her birinin diliyle) elçilerini gönderdiği bütün halkların ortak yoludur.

Buna karşılık, mesela hırsızlık ve cezası, kadının durumu, evlenme veya mirasla ilgili kanunî düzenlemeler, Yahudilerin Tevrat'ında, Hıristiyanların İncil'inde veya Kur'ân'da farklı farklıdır.

O hâlde şeriat (Allah'a gitmek için ilâhî kanun), o yasamaları (fıkıh) içeremez. Çünkü bu yasamalar, bütün dinlere özgü ortak şeriattan tamamen farklı olarak, Allah tarafından bir peygamberin gönderildiği çağa ve topluma bağlı olarak dinlerin her birine göre farklılık gösterir. Nitekim Kur'ân'da bu durum açıkça belirtilir:

Her çağa özgü vahyî bir mesaj vardır.

Ra'd, 13/39

Şu ayetlerle de açıktır:

*Hiçbir topluluk yoktur ki içlerinden
bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun!*

Fâtır, 35/24 ve Nahl, 16/36

Hız. Musa'nın ve Tevrat'ın, Hız. İsa ve İncil'in mesajlarının "hidayet ve nur içerdikleri" hatırlatıldıktan sonra (Mâide, 5/44 ve 46), Kur'ân ilave eder:

*Sizden her biriniz için bir yol (şeriat)
ve bir program (minhâc) belirledik"*

Mâide, 5/48

Bu iki ayetin ışığında, *yolun*, yani *şeriatın* evrensel bir değere sahip olduğu açıktır. Çünkü bu “yol”, özellikle bütün Kitap sahiplerinin ortak yoludur. Bu “yol” bize ilâhî gayeleri öğretip gösterir. Buna karşılık “program” veya “yöntem” ise, tarihin her döneminde ilâhî değerleri anlayıp kavramaya imkân veren vasıtalaradır.

Şayet,

–*Allah ile ilişkilerle ilgili ebedî prensipler*
ile

–Bu prensiplerden hareketle *insanların* her dönemde kendi *sosyal ilişkilerini* düzenledikleri özel kanunlar arasında bu ayırım yapılmazsa, Kur’ân’ın karikatürümsü, çarpıtılmış bir şekli ortaya konulur.

Allah’a dinî ve ahlâkî yöneliş demek olan şeriat ile “programlar” veya “yöntemler” (Allah bu “programlar” veya “yöntemleri” kendi toplumlarının ve kendi zamanlarının somut şartlarına göre uygulamaya geçirilmeleri sorumluluğunu her zaman insana bırakmıştır) arasındaki bu ayırım, şeriat kelimesinin anlamıyla çok güzel vurgulanır. Çünkü şeriat, kaynağa götüren yol demektir ki bu ifade, “Allah’a götüren yol” demenin muhteşem bir şekilde dile getirilişidir.

Gerçekten de şeriat üç vahyedilmiş Kitap’ta da mevcuttur ve aynıdır.

Kur’ân mülkün tek sahibinin Allah olduğunu defalarca hatırlatır: “Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ındır” (Bakara, 2/116 ve 284; Âl-i İmrân, 3/109, vb.).

Tıpkı Tesniye’de (Yasanın Tekrarı’nda) denildiği gibi: “Gökler de, göklerin gökleri de, yeryüzü ve içindeki her şey Tanrınız Rab’bindir” (10/14).

İncil’de de (Pavlus, 1. Korintliler, 10/26) denildiği gibi: *“Yeryüzü ve içindeki her şey Rab’bindir.”*

“Sadece Allah hükmeder” ve “Sadece Allah bilir” gerçeği de üç Kitap’ta aynıdır.

Bu ilâhî gayeleri gerçekleştirmenin tarihî imkân ve yollarını her an (Kur’ân’ın Medine topluluğu için bize birer örneğini gösterdiği gibi) bulup ortaya koymak bizim sorumluluğumuzdur.

Bu net Kur’ânî ayırım, her türlü lafızcılığı dışlar ve bizi Kur’ân’da yer alan tarihî reçeteleri bütün zamanlara körü körüne tatbik etmeye değil, o örnekler üzerinde derinlemesine düşünmeye davet eder.

Bir yasama hükmünü Kur’ân’da yazılı olduğu bahanesiyle harfiyen tatbik etmek istemek, Allah’ın ebedî kanununu, yani (bütün din ve bilgeliklerin ortak bir “değişmez”i olan) şeriatı, ebedî kanunun yedinci yüzyıldaki Ortadoğu’ya mahsus, o ülkelere ve o döneme özgü tarihî bir uygulama olan yasamasıyla karıştırmaktır. Elbette her ikisi de Kur’ân’da yer alıyor, fakat ikisini ve –Kur’ân’ın bizi durmadan çağırdığı o “tefekürü” reddederek– onları körü körüne uygulamayı birbirine karıştırmak, bizi yaşayan mesajın, yaşayan ve ebediyen güncel olan Kur’ân’ın, hayy (diri, yaşayan) Allah’ın tanıklığını yapamaz hâle getirir.

İlâhî kanun, yani şeriat, bütün iman sahiplerini birleştirir. Yedinci yüzyılın ve o dönem Arabistan’ının bir yasamasını yirminci (yirmi birinci) yüzyılın insanlarına dayatmaya kalkışmaksa, Kur’ân aleyhinde sahte ve itici bir görüntü veren bir bölme ve ayrıştırma gayretkeşliğidir. İslâm’a karşı işlenen bir cinayettir.

Hakiki bir “şeriat uygulamasının”, o kolaycı ve dar düşünceli lafızcılıkla uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur.

Hakiki bir “şeriat uygulaması”, Kur’ân’ın her hükmünün arkasında, onun konuluş sebebini, o hükmü ilham eden ve gerektiren prensibi ve uygulamaya konulduğu tarihî şartları araştırıp bulmayı gerektirir. Özellikle ve daha da önemlisi, bu uygulama girişimlerinin her birinin Kur’ânî vahyin bütünlüğü dikkate alınarak gerçekleştirilmesini gerektirir. Çünkü şeriat, Allah’ın vahyedilmiş iradesiyle Kur’ân’ın bütünü tarafından yapılması emredilen eylemlerimizin her biridir, yoksa falan ayeti, ona anlam kazandıran Kur’ânî ve tarihî bütünlüğünden kopararak lafzî bir okuma yapmak değildir.

Ancak o zaman şeriat, her çağda, toplumun gelişmesinin ve hayatının bir mayası olabilir.

Batı medeniyetinin temellerinin çöktüğü bir dönemde bu görevi üstlenmek için her zamankinden daha gerekli, daha vazgeçilemez olan Allah’ın kanununa, şeriata, on iki yüzyıl önce canlılığını yitirdiği, yaşamaz olduğu gözüyle bakılamaz. Yaşamak derken insanlığın evrensel ölçüde yaşadıklarının her aşamasında insanların edimlerine ilham vermesini söylemek istiyorum. İşte o zaman şeriat (ilâhî kanun), Doğu’dan Batı’ya, bütün insanlığı bir bütün hâlinde ele alıp “*Bütün insanlar tek bir topluluktur*” (Bakara, 2/213), bize nasıl yaşayacağımızı söyleyebilecektir.

Ne var ki Kur’ân çoğunlukla ölülerin gözleriyle okunuyor!

Kur’ân’ın ebedî vahyinden hareketle kendi çağlarının problemlerini çözme dehasını göstermiş insanların (öleli şu kadar yüzyıl olmuş o büyük hukukçularının) gözleriyle okunuyor!

Bizler, kendi çağımızın sorunlarını onların *form  leriyle* yetinerek değil, fakat onların *y  netmelerinden* ilham alarak   z  me kavuşturabiliriz.

Kaynaklara dönmek demek, gözlerini geçmişe dikip hep geçmişe bakarak, geleceğe geri geri giderek girmek değil, aksine yaşayan kaynağı ve İşl  m'ın ilk y  zyıllarının yaratıcı dinamizmini bulmak demektir.

şeriat, gidilip bulanık ve kokuşmuş su alınacak durgun bir su birikintisi/bir gölet değildir! O zaman bu, yeni susuzlukları yalanlamak olacaktır.

şeriat, ışıldayarak g  r  l g  r  l akan ve güçlü dalgalarıyla kıyılarını döverken oraları verimlileştiren, ışıltılar sa  arak akan güzelim bir nehirdir.

“İSLÂM’IN PETROLLE KARARTILMASI”

Şeriatın
iktidarın hizmetinde
tersyüz edilerek saptırılması

Gerçek şeriat bir önceki bölümün son satırlarında anlattığımız gibi olması gerekirken, geçmişte Emevîlerin ve bütün despot rejimlerin yaptığı gibi, bugün de Suudi Arabistan’ın finanse ettiği ve dünyaya yaydığı şeriatın karikatürümsü ve çarpık görüntüsü, İslâm’ın “karartılması³⁶” dır.

Şeriatı tersyüz etmek ve saptırmak, o krallar açısından hanedanı devam ettirebilmek için bir zorunluluktur. Çünkü Kur’ân’ın tarif ettiği şekilde tersyüz edilmemiş ve saptırılmamış şeriat; hâkimiyetin, servetin ve bilginin bütün kokuşmuşluklarını yasaklar.

36 Yazar, Suudi Arabistan’ın petrolden elde ettiği geliri kullanarak İslâm’ın ısıltısını kararttığını ifade etmek için, bu tutumu petrol sızıntısıyüzünden zaman zaman bazı denizlerin kararıp kalmasına benzetiyor ve bizim verdiğimiz anlama uygun bir terim, yani “petrol kirliliği” tabirini kullanıyor, çev.

Kur'ânî şeriatın dediği gibi, şayet “mülkün yegâne sahibi Allah” ise, onların bütün servetleri göreceleştirilmiş olur, yani onlar o servetin sadece sorumlu idarecidirler ve o yüzden de onu ABD, İsviçre veya vergi cennetlerine yatıramazlar, dünyanın bütün gazinealarında çarçur edemezler, İspanya'nın Marbella'sında veya Fransa'nın Côte d'Azur (Kot Dazür)'ünde şahsî kullanımları için gösterişe yönelik ve sefahate dönük saraylar dikemezler.

Onların yaptıklarının tam aksine, ister “ribâ”, yani emeksiz para kazanmayla, isterse “zekât” ile (yani servet üzerinden alınan dinî vergi) ilgili olsun, Kur'ân'ın bütün iktisadî hükümleri, servet birikimin bir kutupta, sefaletin de öteki kutupta olmasını engellemeyi hedefleyen hükümlerdir.

Kur'ânî şeriatın dediği gibi, şayet “hükmeden sadece Allah” ise, mutlak monarşi ve onların uşakları durumundaki derebeylikler yasaktır! Yani, şahsî gelirleri ile petrol getirisinin paylaşımındaki devlet kredilerini birbirine karıştırmaları, onları (devâsâ görünüşleri, kendilerinin boş gururlarını okşamanın ötesinde, sadece çok uluslu şirketlerin yatırımlarına yarayan) göz alıcı yapılara saçıp savurmaları, bütün kıtalarda en gerici “yobazlıkları” finanse ederek kendilerine “müşteriler” edinmeleri, onların tahakkümünü teslimiyetle kabul etmeleri için İslâm'ı halkların “afyonu” yapmaları yasaktır!

Kur'ânî şeriatın dediği gibi, şayet “yegâne bilen Allah” ise, bütün dogmacılıklar berhava oluyor demektir. Dogmacıların “içtihat” (kutsal metinleri yorumlama) kapısını kapatma, Şeriatın ve dogmanın ne dediğini bilmeyi ancak köleleşmiş ulemanın hakkı olarak görme ve mutlak hakikatin sadece onların ellerinde olduğunu savunma gibi iddialar çöpe atılıyor demektir.

Bu dinî düşüncenin “Hanbelî” kapanışı, Kur’ân’ın istediği ve beklediği şeylerin çok uzağında bir tutumdur. Çünkü Kur’ân düşünme konusunda her Müslümanı sorumlu tutar ve her bir Müslümanı Hz. Peygamber tarafından açıklanan ilâhî eylemin “örnekleri” üzerinde durmadan “tefekür etmeye” davet eder.

Suudi Arabistan’ın, kitlelerin boyun eğmesini garanti altına almak için, bir “tahakküm ilâhiyatının” ve en gerici yobazlığın dayanağı olarak “vahhâbî” doktrinini sahiplenmesi de, Kur’ânî şeriatın ışığı altında dağılıp paramparça olur.

Ne yazık ki, yaptırdığı camilerle ve tepeden inme tayin ettiği imamlarla Suudi Arabistan’ın, çarpık bir şeriat anlayışıyla, bütün dünyaya habire yaydığı şey, haramlar ve cezalandırmalardır. Serveti, hatta en haram yollarla edinilmiş serveti bile korumak için hırsızın kesilen eli, zenginlerin ve iktidar sahiplerinin hoşlandığı türden bir şeriat uygulamasının açık ve net bir simgesidir.

Kesilen el gibi tamiri imkânsız bir cezanın, Kur’ân’ın “Rahman ve Rahîm” (çok acıyan ve çok merhamet eden) Allah anlayışıyla bağdaşmadığı “*Hırsızlık eden erkek ve kadının elini kesin!*” (Mâide, 5/38) ayetini, Kur’ân’ın bütününü, Kur’ânî ruhundan koparıp ayırmak, o ayetin hemen ardından gelen şu ayeti (Mâide, 5/38) görmezden gelmek demektir: “*Bu suçu işledikten sonra tövbe edip kendisini ıslah edene gelince, hiç şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok acıyandır.*”

Oysa Kur’ân bu noktada, yani servet yığma konusunda, çok açık ve nettir. Kur’ân “*Mal biriktiren ve onu sayıp duran*” (Hümeze, 104/2; Tevbe, 9/34) kimseyi şiddetle kınar ve onun cehennem azabıyla cezalandırılacağını hatırlatır.

Bu ilâhî buyrukların hakkıyla ve titizlikle tatbik edildiği bir memlekette, iktisadî ve sosyal alanda, *Allah'ın kanunu*, yani *hakiki şeriat* gerçek anlamda egemen olmaya başlayıp yürürlüğe girer. Öyle bir ülkede hırsız, artık *hasta bir kimse* olarak görülür, çünkü bundan böyle onu *hırsızlığa sürükleyebilecek* hiçbir “ihtiyacı” söz konusu değildir.

İşte size Suudi yobazlığının sahtekâr ve yalancılığının çarpıcı ve rezil bir başka örneği: Kral Fahd kendisini, kutsiyetini durmadan çiğnediği “kutsal yerlerin koruyucusu”³⁷ ilan etti.

Mekke’ye giden yol üzerinde, “Müslüman” olmayan kimse-
nin şehre girişinin yasak olduğunu yazan bir uyarı levhası var (aslında böyle bir yasak, Necran Hristiyanlarının Medine’deki kendi camiinde ayin yapmalarına izin veren Hz. Peygamber’in ortadaki örneğinin tam tersi bir tutumdur).

Ne acıdır ki dindar bir Hristiyan Suudilerin Mekke’sinde dua edemezken, 1979’da rejime başkaldıranlar Kâbe’nin bulunduğu alanda siper aldıklarında Kral, âsileri oradan kovup atmak için Yüzbaşı Barril (Baril)’in uzmanlaşmış Fransız jandarmalarına başvurdu.

Ağustos 1987’de Suudi polisi ve ordusu İranlı hacıların bir gösterisini durduramayıp da katliam yaptığı zaman, hemen ertesi günü Alman General Ulrich Wegener (Ülrich

37 Kâbe’nin bulunduğu Mekke ile Efendimiz aleyhisselâmin kabrinin bulunduğu Medine’ye “Haremeyn”, yani “saygı gösterilmesi gereken iki mübarek yer” adı verilir. Osmanlı Padişahları “Hâdimü’l-Haremeyn”, yani Haremeyn’in Hizmetkârı unvanını alırken Suudi krallar önce koruyucusu unvanını aldılar, daha sonra Osmanlı edebine dönerek, onlar da hizmetkârı unvanını kullanmaya başladılar. Fakat unvanlarını değiştirmelerinin davranışlarını değiştirmelerinde hiçbir etkisi olmadığı için Garaudy’nin kınadığı davranışı hâlâ sürdürüyorlar, çev.

Vejenar), Suudi Muhafız Birliği'nin eğitim subayı olarak görevlendirildi.

İngiltere tarafından 1961'de Kuveyt'i Irak'tan ayırmak için yapılan sömürgeci savaşını, Amerikan yöneticiler, Körfez'de, 1990'da yeniden başlattıkları zaman, Kudüs'ün işgaline karşı tıpkı Amerika gibi hiçbir yaptırım teklifinde bulunmamış olan Suudi monarşisi, (bir kilisenin veya bir tapınağın inşasının yasak olduğu) o "kutsal toprağa" devasa bir ABD donanmasını, tam da orada, bir Arap halkına karşı katliam düzenlesin diye (parasını da ödeyerek) davet eder.

1994'te, diktatörlüğü protesto eden yüzlerce üniversiteli ve din adamı hapsedildikten sonra, ırkçı ve Müslüman karşıtı siyasetin ustası durumundaki Fransız İçişleri Bakanı, Kasım 1994'te, Suudi mevkidaşıyla görüşüp ona halk hareketini bastırma bilgi ve tekniklerini aktarıp öğretsin diye davet edilir.

"Demokrasi" dersleri vermeye her zaman hazır Batılılar, petrole ve sermayeye sahipler diye, el kesenlere yardımcı olmakta tereddüt etmez ve kendi piyasa tektanrıcılıklarını terör yoluyla dayatma konusunda da onların hemen yardımına koşarlar.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki milyarlarca dolarlık yatırımları ve dünyanın bütün Müslüman topluluklarının içine sızmış paralı görevlileriyle Suudi Arabistan, İslâm'ın zıttı olan şeylerin ve İslâm'ın en azılı düşmanı olan piyasa tektanrıcılığının en ikiyüzlü müttefiki olup çıkmıştır.

İslâm'ı "Suudileşmekten kurtarmak", bugün bütün ülkelerin Müslümanlarının en temel görevlerinden biridir. Şeriata gerçek çehresini yeniden kazandırmak için bunun mutlaka yapılması gerekir, çünkü şeriati tatbik etmek demek, günün

yirmi dört saatini Allah'ın gözetim ve denetimi altında yaşamak (bu bilinci taşımak) demektir.

İşte ancak o zaman Müslümanlar, “piyasa tektanrıcılığına” karşı hayata tekrar bir anlam kazandırmaya ve hem insanî hem de ilâhî yüzlü bir 21. yüzyıl inşa etmeye katkıda bulunabileceklerdir.

Nitekim dünyanın bütün din ve bilgeliklerinde aynı umut yeşeriyor. İkinci Vatikan Konsili, ardından da Latin Amerika'da, 1970'te, Medellin Piskoposlar Konferansıyla Hristiyanlar önlerinde yeni bir iman ufkunun açıldığını gördüler. Derken Hz. İsa örnek alınarak “temel topluluklar” ortaya çıktı. Bu hareketin öncelikli tercihi mazlumlar ve mağdurlar oldu. Peşinden “kurtuluş ilâhiyatları” doğdu. Böylece ilâhiyat, liberal meslek olmaktan, yani devletlerin ve tahakkümlerin evrensel ahengini rahatsız etmeyen Allah hakkında bir söylem olmaktan kurtuldu.

Geçmişî taklit edip durmaktan kurtulmak, “taklit” yüzyıllarıyla bağıni koparmak için İslâm'ın da bir “kurtuluş ilâhiyatına” ihtiyacı var. Tıpkı Hristiyanların kiliselerini, monarşik ve emperyal düzene dönüşmesini engellemek için Vatikan'dan bağımsızlaştırmak için o tür ilâhiyata ihtiyaçları olduğu gibi... Hem Müslümanların hem de Hristiyanların, her türlü tahakkümün bahanesi olan o seçilmiş halk şeklindeki kabile efsanesinden kurtulmak için buna ihtiyaçları vardır.

Amerikalı yöneticiler ile onların Batılı uşaklarına göre, iyi ve kötü Müslümanlar vardır: İyiler, onların politikasına hizmet eden ve IMF'nin diktalarını kabul edenlerdir. Kötü Müslümanlar ise, bu diktaları reddedenlerdir.

Bütün yobazlıklar da bundan daha iyi semirtilemezdi. Zira siyaset fahişelik, doğru davranışın kriteri ise, şeref ve

en basitinden insan haysiyetini koruma kaygısı da, bir ret cephesinin oluşturulmasını zorunlu kılar. İsterse bu ret cephesi, dinin en çağdışı yorumlarına dayandırılmış olsun... Evet, piyasa tektanrıcılığının özünde yatan insanın böylesine amansızca inkârına karşı, öyle bir ret cephesinin oluşturulması gerekir.

Fransız İçişleri Bakanı 1994'te, Lyon'da (parası Suudi Arabistan tarafından ödenen) bir caminin açılışında "*Fransa'da şeriat asla uygulanmayacak!*" dediği zaman, kendisi şeriatın Suudi ve bağınaz sürümünü kabul etmekle kalmıyor, şeriatın Kur'ânî anlamının da üstünü örtüyordu. Çünkü Kur'ânî şeriat, İbrahimî (Yahudi, Hristiyan, Müslüman) imanın ve (Allah'a başvurmasalar bile) dünyanın bütün bilgeliklerinin temel taşıdır. Şeriat, tam anlamıyla insanî her topluluğun kaynağıdır. Öyle bir toplulukta hiç kimse kendisinin bireysel çıkarlarını veya kendi kısmî topluluğunun menfaatlerini her şeyin merkezi ve ölçüsü olarak görmez.

Yobazlığa karşı mücadele etmek demek, başkasından kendisi olmayı bırakmasını gerektiren bir "entegrasyon" için mücadele etmek demek değildir. Tam aksine, olabildiğince kendisi olmasını ve kendisinin katkısıyla, kendisinin özel tecrübesiyle ülke ve hayat anlayışını zenginleştirmeye katkıda bulunmasını istemektir. Böyle bir anlayış ülkeye ve hayata bir anlam kazandırır. Bu anlamsa her birinin dilinde hem beşerî hem de ilâhîdir. Hz. İsa ona, eski peygamberlerin mesajlarını daha da içselleştirerek "İlâhî Hükümrânlık" adını verir. Kur'ân ise onu "yol" (şeriat) olarak belirler. Kur'ân ayrıca bu yolun Hz. İsa veya Hz. Muhammed'in kadar Hz. İbrahim'in de yolu olduğunu belirtir.

İslâm'a ilk gençliğini ve ilk atılımını tekrar kazandırmak için, İslâm'ın beşiği olan yerin İslâm'ın mezarı hâline geldiğinin farkına varılması gerekir.

Burada yobazlığın küresel kaynağı olarak sadece Suudi Arabistan'ı ele aldık, çünkü bu ülkenin zenginliğiyle ve süper güç ABD'nin kendisine verdiği destek ve himayeyle, diğerlerine nispetle, en güçlüsüdür. Bu hâliyle de, diğer bütün ülkelerin yobazlığının asıl sebebidir. Diğer ülkeler dediklerimiz, onun ya "müşterisi" ya da kendi kokuşmuş rejimlerinden halk kitlelerini şiddetle uzaklaştırmak isteyen ülkelerdir. O yüzden de onlar, kendi çapları nispetinde, daha az imkân ve daha cılız desteklerle, daha fazla yobazlığa sürüklenmektedir.

(Selman Rüşdî olayının gösterdiği gibi) İran'ın durumu budur.

Fakat burada asıl önemli olan, Amerika Birleşik Devletlerinin imparatorlukvâri gücünün egemen olduğu bir dünyada (Suudi Arabistan ve İran'la birlikte diğer yobazlık kaynağı ülkelerden) her birinin çapını ve payını gözden kaçırmamaktır.

Başkan Reagan, kendisinin dünya egemenliği politikası ve Sovyetler Birliği'nin ardından ortaya çıkan yeni Şeytan olan İslâm ülkelerindeki halk hareketlerini ezip bastırma açısından Suudi Arabistan'ın marifetlerini takdir etmesini biliyor ve şöyle diyordu: "*Biz Suudi Arabistan'ın yeni bir İran olmasına asla izin vermeyeceğiz.*"³⁸

38 Yani İran'da halkın Şah'ı devirdiği gibi, Suudi Arabistan'da da halkın Suudi Krallığı'nı ortadan kaldırmasına müsaade etmeyeceğiz, çev.

BÜTÜN YOBAZLIKLARA KARŞI ZORUNLU İKİ DÖNÜŞÜM

İslâm'ın her rönesansı,
Kur'ân'ın yeni bir okumasıyla başlar.
Batı'nın her rönesansı,
piyasa tektanrıcılığının reddiyle başlar.

Yobazlıklarla yeterince ve tam anlamıyla mücadele etmek için, mutlaka çifte bir dönüşümün olması gerekiyor.

Bu (dönüşüm), bir ütopya değil. Fakat insanlığın hayatta kalmasının olmazsa olmaz şartıdır.

Kur'ân'da şöyle denilir: *“Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden Allah onların durumunu değiştirmez”* (Ra'd, 13/11). Kendilerinden başka her şeyi değiştirmek isteyen sayısız devrimciler için şamar gibi bir mesaj!

Batı'da bizler artık “modernliği”, kör bir tekniğin hizmetçisi olmuş bir bilimin ve sınır tanımaz bir piyasanın zaferiyle karıştıramayız ve karıştırmamamız lazım. Söz konusu olan,

Batı'nın Descartes (Dekart)'tan beri "akıl" denilen şeyi nasıl kavradığı, ondan ne anladığıdır.

Çünkü Batı'da "akıl" diye adlandırmaya alışageldiğimiz şey, "pozitivist" bir akıldır, yani asıl boyutundan koparılmış, sakat bir akıldır. Çünkü bu akıl artık *gayeler* meselesini sorgulamaz, sadece *vasıtalara* meselesi üzerinde durur. O yüzden de bizler, isterse canice olsun herhangi bir gayeye erişmenin devâsâ *vasıtalarına* sahip bulunuyoruz. Bizler faydacılığı (pragmatizmi), eylem felsefesiyle karıştırdık. Çünkü sadece *nasıl* sorusunu soruyor ve *niçin* sorusunu asla sormuyoruz.

Tuttuğumuz bu yolda, bilim *bilimciliğe*, teknik *teknokrasiye*, siyaset de *makyavelizme* dönüşüyor.

Bilimcilik, batıl bir itikat şeklidir, daha doğrusu totaliter bir yobazlıktır. Çünkü bilimcilik şu çok katı ve kesin iddiaya dayanır: "Bilim" bütün problemleri çözebilir; bilimin ölçemediği, deneyemediği ve tahmin edemediği şeyin varlığından söz edilemez! Basite indirgeyici bu pozitivism, hayatın aşk, sanatçı yaratış ve iman gibi en yüce boyutlarını yok sayar.

Teknokrasi, *gayeler* meselesini asla kaale almayan teknik için tekniğin bir uyurgezerlik şeklidir. Şu çok katı ve kesin iddiaya dayanır: Teknik yönden mümkün olabilen her şey, arzu edilir ve gereklidir. İşte bu "akıl", nükleer silah ve "yıldızlar savaşı" da dâhil, en berbat akılsızlıkları doğurur. Bu bir *vasıtalara* dinidir.

Makyavelizm, insanî topluluğun *gayeleri* üzerinde bir tefekkür ve peşinden de o *gayelere* erişmek için *vasıtaları* seferber etmek değil de, iktidara erişme tekniği olarak tarif edilen bir siyaset hayvanlığı, bir siyaset canavarlığıdır.

Sakat ve pozitivist aklın bu “sapmaları”, *vasıtaların* yokluğu yüzünden değil de, *gayelerin* olmayışından ötürü dünyayı ölüme sürüklüyor.

Bu sürüklenişin önünü almak için, ilk dönem İslâm'ının dinamizmine yeniden kavuşması için İslâm âlemini uzun “uyku³⁹”sundan uyandırmak, Müslümanların ilk ve en önemli görevidir. Öyle görülüyor ki bu din, günümüz dünyasında kalabalıkları harekete geçirebilecek yegâne ve eşsiz dindir.

Sömürgecilik zamanındaki gibi pasif ve aşağılanmış *nesne* değil de, tarihin yeniden etkin *öznesi* olmaları için sadece Müslümanların önündeki bir umut değildir bu, aynı zamanda pozitivism ve bireycilikle paramparça olmuş, *niçin* sorusunu sormaktan, hayata, ölüme ve tarihe bir anlam vermekten aciz hâle gelmiş bizim medeniyetlerimiz için de bir umuttur. Çünkü bizim medeniyetlerimiz, kendi kendilerini imha etmeye götüren büyüme için büyüme ve kudret için kudret sapmalarının ağına düşmüştür. Söz konusu olan, geleceğe yönelik umuttur ve dünyanın ayakta kalmasıdır.

Bugün şayet “açık” bir İslâm, Jaurès (Jores)'in ifadesiyle, ataların ocağına sadık kalmanın o ocağın külünü değil, alemini aktarmak olduğunu ve bir ırmağın ancak denize doğru akarak kaynağına sadık kaldığını hatırlayarak, geçmişin içinde donup kalmaz da, zamanımızın problemlerini Medine topluluğunun ruhu ve anlayışı içinde çözmesini bilirse, işte o zaman, pozitivist bilimcilik ve Batılı bireycilikle artık felç olmamış, aksine Medine Toplumu'nun temel değerleri olan

39 Burada yazar “dormition” ifadesini kullanıyor ki Hristiyanlara göre Hz. Meryem daha sonra göğe yükselmek üzere kısa bir uyku hâli yaşamıştı. İşte onun ölmesi demek olan bu uyku hâli bu kelimeyle dile getirilir. Yazar İslâm âleminin de böylesi geçici bir uykuda bulunduğunu ve uyanıp tekrar şahlanacağını ima etmek için bu kelimeyi özellikle seçip kullanıyor, çev.

aşkınlık ve topluluk (Allah'a yürekten bağlanma ve insanları yürekten sevmek) değerleriyle verimli hâle gelmiş, sadece Müslümanlar için değil, fakat evrensel bir çapta bir toplum perspektifi gerçekleştirilebilir.

İçinde insanın, her insanın şahsî ve siyasî hayatının her eyleminin Allah'ın varlığının ve fiilinin damgasını taşıdığı bu hakiki, ilk ve tam topluluk şekli, bizzat yapısında insanın aşkın boyutunun görmezden gelinmediği ve her bir insanın diğer bütün insanların geleceğinden kendisinin şahsen sorumlu olduğunu samimiyetle hissettiği bu topluluk, evet böylesi bir toplum, Batı medeniyetinin can çekişmekte olduğu şu iki hastalığı alt etme ruhunu kendisinde taşır: a) Gaye yokluğundan ötürü umutsuzluğa sürükleyen *pozitivizm*, b) herkesi herkese karşı savaşa ve "terör dengelerine" sürükleyen *bireycilik*.

Bundan böyle asıl mesele, bizim toplumlarımızın geleceğinde İslâm'ın "pozitivizme karşı aşkınlık, bireyciliğe karşı topluluk" şeklindeki bu bütünleyiciliğidir.

Bu topluluk, Müslüman "Ümmet", idealleştirilemez, çünkü bugün kendisi en hasta topluluklar arasındadır. En başta bölünmüşlüğü yüzünden... Fakat daha çok da kimliğini unutması yüzünden...

Ayrıca da *evrenselliğini*, yani son vahiy olarak görülmesini sağlayan bütün önceki mesajları şu kendinde toplama gücünü unutması yüzünden... Bugün kimlik, tam aksine, çoğunlukla kendi orijinalliğini vurgulamak için aranır olmuştur. Sanki İslâm, belli bir devirde ve belli bir halkın içinde doğmuş, sadece diğer dinler arasında bir dinmiş gibi... Sanki İslâm, davası ve gayesi gereği, ilk insanla, aşkınlığı ilk dile getirmesiyle birlikte doğan, bütün peygamberleri, bütün

halkların bütün peygamberlerini kabul ve tasdik eden, eski kültürleri özümsemesini ve onlara Allah'ı "tekrar hatırlatarak" onları canlandırmasını bilen ilk ve olağanüstü *tek* din değilmiş gibi...

İslâm'ın dinamizmi, Greklerin (görülüp hissedilen oluşumun sadece İdeanın ebedî hareketsizliğinin zahirdeki hareketi olduğu) *varlık* felsefesinin tersine, kendi yaratma anlayışıyla, bir *eylem* felsefesinin, yani durmadan yaratıcı fişkırışın yolunu açmıştır. İslâm kendisinde şu "hareket" ve yenilenme "ilkesi"ni taşır ki bu ilkeyle Kur'ân mesajı, her Müslümanı, her devirde, durmadan değişim ve dönüşüm hâlinde olan bir dünyanın sürekli yeni problemlerine yeni çözümler bulmak için gerekli çabayı göstermeye çağırır.

Bu değişim ve dönüşüm, her şeyden önce, Muhammed Abduh'un da anlayıp kavradığı gibi, devâsâ bir eğitim ve öğretim çabası gerektirir. Mısır'ın Baş Müftüsü Abduh, Ezher Üniversitesini aynı şeyleri tekrarlayıp duran bir geleneğe dayalı o dogmatik uykusundan uyandırıp ayağa kaldırmak için tepeden tırnağa yenileştirmeyi dener.

Onun ardından Cezayir'de âlimler birliği, özellikle de Şeyh ibn Bâdis'in vefatından sonra Şeyh İbrahimî, "Kur'ân Okulları" bin sene öncesinin geleneklerini aynen devam ettirip gitmek gibi uğursuz bir yolu izlemekten artık vazgeçsinler, bizi insanın nihai gayeleri üzerinde tefekküre davet eden kutsal metinlerin ışığında gerçeğe ve geleneğe yönelsinler diye elinden geleni yaptı. Kur'ân'ın İslâm'ın ilk dönemlerinde, o büyük uyanış çağlarında yaptığı gibi onların uyanmaları için olanca gücüyle gayret sarfetti.

Bugün hakiki bir diyalog, yani kibarca bile olsa dinî çatışmaya meydan vermeyen, başkasını kendi dinine döndürmek gibi gizli bir gaye taşımayan ve kullandığı yöntemlerde başkasının eksikliklerine karşı babacan ve lûtuflû bir “hoşgörüyü” yer vermeyen bir diyalog nasıl kurulup devam ettirilebilir?

Hakiki bir diyalog ancak, kardeşçe görüşme yapacak kimselerin her birinde, daha insanî ve bu insanlığa anlam veren Allah’a daha yakın olma duygusu içinde kendi inânışında eksik olanın mütevazıca farkındalığından hareketle mümkündür. O zaman diyalogun gayesi, sadece basit bir hoşgörü olmaz, tam aksine karşılıklı verimlilik (manevi beslenme) olur.

Böyle bir diyalog çalkantılı zamanlarda elbette zordur. Yine de, bugünün gizli yürütülen Haçlı Seferleriyle az çok benzerlik taşıyan o Haçlı Seferlerinin en civcivli döneminde bile bunun örnekleri yok değildir.

Ortak anlam arayışı içinde Birliğin ve Evrenselliğin mesajını yeniden yaşatmak, hayaller çölünde bir serap oluşturmak değildir.

İSLÂM İLE HAKİKİ BİR DİYALOĞUN ÖNCÜLERİ

Ramon Llull
Le Cardinal de Cues

Endülüslü sûfilerden, özellikle de İbn Arabî'den ilhamla aşkın bir felsefesini yazan Hıristiyan keşiş Ramon Llull (Ramon Llul), Haçlı Seferlerinin en ateşli döneminde yaşadı. Doğum yılı olan 1233, Engizisyonun Dominiken tarikatı rahiplerine emanet edildiği yıldır.

İmparator II. Frederik'in Kudüs'ü barışçı bir şekilde bırakmasından memnun olmayan Papa 9. Greguar 1237'de altıncı Haçlı Seferini başlattığında o dört yaşındaydı. Katharlara (farklı bir Hıristiyan mezhebinden olanlar) yapılan son Haçlı Seferinde Montségur (Monsegür) şehri yanıp yakılırken 12 yaşındaydı. 1244'te Frenk ordusunun bozguna uğratıldığı ve Kudüs Selâhaddin Eyyubî tarafından geri alındığında 11 yaşındaydı. Kral Saint Louis (Sen Lui) Müslümanlar tarafından esir alındığında 17 yaşındaydı. Papa Urbain (Ürben)

sekizince Haçlı Seferini başlattığında 30 yaşındaydı. Papa 4. Nicolas (Nikola) fetih işinden vazgeçtiğinde 58 yaşındaydı.

Tahmin edilebilir o bozgunları beklemeden 1270 yılında, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman üç topluluğun birlikte yaşadığı Mayorka'da Arapça olarak *Tanrıtanımaz ile Üç Bilgenin Kitabı* adlı eserini yazdı. Kitapta bir tanrıtanımaza, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman üç bilge tarafından “insan yalnız değildir ve dünyanın bir anlamı vardır” şeklindeki aynı mesaj verilerek kendisinin umutsuzluktan nasıl kurtarıldığı anlatılır.

“Birinci kitapta Allah'ın var olduğu, ilk ağacın çiçeklerinin onda olduğu ve bir dirilişin olacağı ispatlanır.⁴⁰”

Ardından üç bilge imanlarını, “otorite yoluyla”, yani kendi dinlerinin kutsal metinlerine dayanarak değil de, Allah'ın varlığının “delillerini / işaretlerini / ayetlerini” O'nun ağaçlarından ve o ağaçların çiçeklerinden okuyarak “ispatlayıcı ifade ve kesin kanıtlarla⁴¹” açıklayıp takdim ederler.

Llull bize şöyle der:

“Her biri (Yahudi, Hristiyan, Müslüman), diğerlerini onurlandırmak ve söze başlama şerefini karşısındakine vermek istiyordu.⁴²”

Llull, her biri kendi Şeriatının üstün olduğunu ispatlamak isteyen üç bilgenin konuşmalarını takdire şayan bir objektiflikle anlatır. İnançsızlığı ikna edip, ona hayatın anlam ve sevincini yeniden kazandırınca, o kişinin “ibadetinin asaletine...” tam anlamıyla “hayran kalırlar”.

40 Ramon Llull, Seçme Metinler, s. 97, Aubier-Montaigne Yayınları, Paris, 1967.

41 Age, s. 101.

42 Age, s. 103.

Kendilerini “suçlu⁴³” hissediyor ve onun “bu üç Şeriatın hangisini seçeceğini⁴⁴” bilmeyi bile reddediyorlardı, zira onlar imanlarının derin birliğinin ve bölünmelerinin günahının farkındaydılar.

Bilgelerin her biri konuşur ve Llull bize artık konuşanın Yahudi mi, Hristiyan mı, yoksa Müslüman mı olduğunu söylemez, çünkü üçü de aynı ifadeleri kullanırlar:

“İnsanlar kendi dinlerine, ebeveynleri ve atalarının kendileri için seçtikleri inanca öylesine kökten bağlanırlar ki, onları ondan söküp almak imkânsızdır.⁴⁵”

“Her biri diğerlerinden onun Şeriatına karşı ağızdan hakarete varan bir söz çıkmışsa affını diledi. Ve birbirlerini affettiler.⁴⁶”

Nihayetinde bu üç bilge, İbn Hazm’ın Karşılaştırmalı Dinler Tarihi’nden İbn Arabî’nin Peygamberlerin Bilgelikleri’ne (Fusûs’l-Hikem) kadar üç kültürün Endülüs’teki birlikteliğinin en kıymetli mirasını oluşturan şu ortak sonuca varır:

“Ormanda yaşadığımız bu maceradan faydalı bir netice çıkarmamız gerek. Akıl Hanım’ın bize verdiği ilkelere uygun olarak, günde bir kere beş ağaç metodunu, on çiçek şartından hareketle aramızda tartışalım. Üçümüz de tek bir iman ve tek bir şeriata sahip oluncaya kadar bu şekilde tartışacağız. Çok daha çabuk bir uzlaşmaya varabilmek için de birbirimize saygı göstermeyi ve birbirimizin hizmetinde bulunmayı taahhüt edeceğiz. Ne dersiniz? Zira insanların tek bir inançta birleşmesini

43 Age, s. 125.

44 Age, s. 126.

45 Age, s. 127.

46 Age, s. 128.

engelleyen; savaş, ıstırap, kötü niyet, insanların haysiyetiyle oynama ve karşısındakine zarar vermedir.

Diğer ikisi bu tekliften memnun oldu. Tartışma yer ve saatini, ayrıca birbirlerine saygı gösterme, hizmet etme ve tartışma konusunda neler yapacaklarını belirlediler. Aynı inançta bir araya gelir gelmez de Allah'ın adını birlikte bütün dünyada hamd ve şükranla yâd etmeye karar verdiler. Onlardan her biri kendi evine çekildi ve vaat ettiği söze sadık kaldı.⁴⁷

İki asırdan daha bir zaman sonra, fakat yine çok dağdağlı bir dönemde, Le Cardinal de Cues (Küz'lü Kardinal), 1453'te, tam Türklerin İstanbul'a girdikleri sırada kaleme aldığı *Din Barışı* kitabında, dinlerin evrensel bir toplantısını hayal ediyordu.

Yeni bir Haçlı Seferine çıkılması için çağrı yapıldığı sırada, Hristiyanlarla Hristiyan olmayanlar arasında daha kalıcı, daha insanî, yani daha ilâhî bir çözüm düşlüyordu.

Hristiyanlarla Müslümanlar arasında ortak olan şeylerden hareketle bir diyalog başlatmak için, 1462'de, *Kur'ân'ın Elenmesi* adıyla Kur'ân'ın tenkitçi bir yorumunu yazacak olan Kardinal, 28 Aralık 1454 tarihli bir mektubunda Kayserya Başpiskoposu Jean de Ségovie (Segovialı Jan)'ı Kur'ân tefsirine giriştiği için tebrik eder.

Sonsuzluk üzerinde (bilhassa *Bilgiç Cehalet* ve *Zıtların Rastlaşması* eserlerinde) derinlemesine kafa yoran Kardinal, her diyalogun lûtufluk bir "hoşgörüyü" değil de, karşılıklı bir

fikrî beslenmeye dayanması ilkesinden hareket eder: “Farklı milletlere peygamberler gönderdin...” zira “hiçbir yaratık senin sonsuzluğunun kavramını kavrayamaz.” (Böl, 1. s. 32, 33)

“Rabbin halkına merhameti vardır. Bütün dinî farklılıkların, bütün insanların rızasıyla, uyum içinde, tek bir din hâline getirilmesi O’nun hoşuna gider.” (Böl. 3)

Hristiyan, Hindu, Müslüman, Tatar veya Pers bütün katılımcılara seslenirken “Kelâm/Söz”⁴⁸ onlara şöyle der: “Sizlerin her yerde fıtrat dini olarak bulacağınız din, başka bir din değil, aksine aynı biricik dindir!” (Böl. 4). “Şu hâlde sadece tek bir din ve tek bir ibadet vardır. Ayinlerdeki farklılığa rağmen onlar baştan beri aynadırlar.” (Böl. 6)

İşte bu mücadele, Amerika’nın “temel toplulukları” ile asıl yerlilerinin, Afrikalı kurtuluş ilâhiyatçılarının, Avrupa’nın Hristiyanları ile hümanistlerinin ve onların Müslüman kardeşlerinin bugün yürütmekte olduğu mücadeledir.

Aynı trajediler, (zengin yoksul diye ikiye) parçalanmış dünyanın trajedisi ile (insanın bu dünyadaki varlık sebebini kaale almayan) anlamsızlığın trajedisi içimizi yakıyor.

Din ve inancımızı ahyon değil de, tarihin yönlendiricisi yaptığı için, aynı kurtuluş ilâhiyatı bizleri birleştiriyor.

Bir Hristiyan olan Sébastien Kappen (Sebastiyan Kappön), çağrısını Hindistan’dan yapıyor. Hindistan’daki kast sistemini ve bazılarının diğer bazıları üzerinde hegemonya kurmasını ilk reddetme ve evrensel sevginin hayatın ebedî ka-

48 Buradaki “Kelâm”dan veya “Söz”den kasıt, Hristiyanlara göre ete kemiğe bürünerek Hz. İsa olarak görünmüş olan Allah’tır. Nitekim Yuhanna İncili’nin 1. bölümünün 1 ve 14. cümlelerinde şöyle denilir: “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı. Söz, insan olup aramızda yaşadı. O’nun yüceliğini Baba’dan gelen, lûtûf ve gerçekte dolu biricik Oğul’un yüceliğini gördük”, çev.

nunu olduğunu ilk vaaz eden kişi olan Buda'yı yâd ederek Hz. İsa'nın yeniden canlanan mesajına bağlı Hıristiyanları *"ellerini Hinduların, Müslümanların ve her dinden veya hiçbir dinden hümanistlerin ellerine uzatmaya"* davet ediyor.

Kur'ân'ın bildirdiği, aralarında Mevlâna, İbn Arabî veya Kebir'in de olduğu sûfilerin de aşkla ve şevkle hayata geçirdikleri gibi, ezeli ve ebedî sadece bir tek din vardır. Çeşitli kültürlerle bağlı olarak ortaya çıkan çok sayıda din, işte bu tek dinden doğmuştur.

Günümüzde sık sık "inanç veya iman krizi" adı verilen şey, içlerinde bu inancın yaşandığı kültürlerin krizidir.

Malraux (Malro) *"21. yüzyıl ya dine dönecek ya da yok olacak"* dediği zaman, yerden göğe kadar haklıydı, zira dünyanın, sakinlerinden her biri için bir anlamı varsa, dahası dünya Bir ve Bütünse, ancak o zaman varlığını sürdürebilir.

Bu dinî talep, belli başlı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm, Hinduizm gibi) bütün dinlerin sınırlarını aşan bir taleptir. Şayet biz bunu başaramaz, bu talebi karşılayamazsak, (dünyada varsıl ve yoksul şeklinde görülen) kırılmadan ve (hayata verilmesi gereken) anlam yoksunluğundan ötürü, gezegenimiz ölüme sürüklenecektir. Kökenimiz ne olursa olsun o ölüm bizi de beklemektedir.

SONUÇ

Hayata bir anlam veren
başka bir “modernliğe” doğru

Bütün yeryüzünün manevi ve maddi işgalcisi bu piyasa tektanrıcılığı ile iman sahibi insanların, yani hayatın insanî veya ilâhî bir anlamı olduğu inancını koruyan bütün herkesin ona karşı gösterdiği dağınık ve düzensiz direnişler arasında yaşamakta olduğumuz şu din savaşı, dünyanın bizzat bekasını tehlikeye sokuyor.

Sömürgecilik sonrasının silahlarıyla, yani dünyanın geri kalanına her iki günde bir Hiroşima’ya mal olduğunu daha önce gösterdiğimiz mesela *Uluslararası Para Fonu (IMF)* gibi silahlarıyla ve stokları (ve bu stokların ateşleme fitili vazifesi görebilecek dağılımıyla) kendisine bir milyon Hiroşima tehdidini savurma imkânı verdiği için, hegemonyasını devam ettirmesini sağlayan askerî silahlarıyla birlikte Batı’nın çöküşü, hayata bir anlam vermekten ve hayatın birliğini kabul

etmekten aciz kalmasından dolayı, bizi gezegenimiz çapında bir intihara sürükleyebilir⁴⁹.

Bu sürükleniş, kör pazarı ve bu pazarın hizmetindeki teknikleriyle ne bizzat Batı tarafından, ne Batı'nın iktidarı-na bağımlı kiliselerinin vaazlarıyla ne de idarecileri Batı'yla işbirliği eden ve kendi para ve kudret putlarına tapan bir İslâm'la durdurulabilir.

Anlamdan yoksun Batı dünyasına ve onun genel valile-rinin (yani Batı uşağı idarecilerinin) yolsuzluklarına karşı haklı olarak isyan bayrağı açan Müslüman halklar, sırf piyasa değerlerine bağlı bir toplumda değil de, hakiki değerlere göre düzenlenmiş bir toplumda yaşamının özlemini çekiyorlar. Allah'ın yoluna (şeriata) göre yaşamak istiyorlar. Ne var ki iktidara tamamen bağımlı, çağın gerçekleri ve korkunç tehli-keleri konusunda cahil din önderleri, bu haklı öfkeyi folklorik yönlemlere ve geçmişe hasrete, haram ve yasaklara, çağdışı örf ve âdetlere yönlendirerek saptırıyorlar. Yönlendirdikleri o konularsa, Müslüman halkların idarecilerini ve Batılıları hiç mi hiç rahatsız etmemesi bir yana, bu yalanlarıyla Batılıların İslâm'a karşı asırlardır besledikleri önyargılarını ve kinlerini körüklemekten başka bir şeye yaramıyor.

49 Garaudy'nin genellikle nasıl cümle kurduğunu ve kendisini tercüme etmenin ne kadar zor olduğunu göstermek için bu cümleyi bütünüyle bu şekilde aynen tercüme ettik. Bu cümle epeyce serbestlik göze alınırsa, şöyle birçok cümleye bölünebilir:

"Batı çökme yolunda. Kendisinin ekonomik silahları var. Mesela *Uluslararası Para Fonu*yla (IMF) her iki günde bir tane Hiroşima yıkımına yol açabilir. Askeri silahları var. Dört bir yana dağılmış bu silahlar felaketleri fişekleyebilir. Bunların stokları da bir değil, bir milyon Hiroşima'ya yol açabilir. Yine de Batı çökme yolunda ve bizleri dünya çapında intihara sürükleyebilir, çünkü hayata bir anlam veremiyor, hayatın birliğini tanımlıyor." Çev.

Müslüman âleminde olduğu kadar, Hristiyan dünyasında da, ayinlerin ve ibadetlerin farklılığına rağmen esasında yegâne olan dini ve iman adına, insanî yüzlü, yani ilâhî veçheli bir 21. yüzyıl oluşturmak için güçlerini birleştirme özlemiyle kavrulan çok sayıda insan var.

O insanlar, Batı'nın şu temel ve köklü yalanının farkındalar: Batı o yapay birlik ve anlamını ancak, kendisinde taşıdığı vahşi ve amansız anlamsızlığı unutturacak bir düşman yaratarak ve o düşmanı şeytanlaştırarak sağlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılışından beri, bu rolü oynayabilecek olan artık komünizm değildir. Yeni bir şeytanın bulunması gerekiyordu. Bu şeytanın sadece Doğu'dan (Sovyetler'den) gelen o tehdidin yerini almakla kalmaması, Güney'den gelecek bir tehdidin de öncü birliği olarak görülmesi gerekiyordu ve o şeytan İslâm oldu.

Böylece Batı sürdürdüğü Haçlı Seferlerini bu bahaneyle haklı gösteriyor.

Sonuç olarak, İslâm'ın geleceği meselesi, şu çok basit ve çok açık değerlendirmeye ortaya konabilir: İslâm geleceğe, ya bakışlarını geçmişe çevirmiş hâlde, yani Emevîler ve Abbasîler zamanında geliştirilen hukukî, fikhî meseleler hakkındaki şerhleri ve şerhlerin şerhlerini geveleyip durarak, geri geri giderek girecek... Yahut da İslâm, dünyayı evrensel bir intihara sürüklemeyen yeni bir büyüme modeli meselesini çözmeye muktedir olduğunu gösterecektir. Böylelikle de, İslâm, Bizans ve Pers imparatorluklarının çökmesiyle ortaya çıkan problemleri, Hicret'in 1. yüzyılında, nasıl çözüp

ihtişamla yükselmişse, çağımızın meselelerini de çözüme kavuşturarak yeniden şahlanacaktır.

Şimdinin ve geleceğin bütün meselelerinin halledilmiş olduğuna ve günümüzün meselelerine cevap verebilmek için geçmişin formüllerini ezbere bilmenin yeteceğine gururlu bir şekilde inanmak, Kur'ân'ın dinamik dünya görüşüyle asla bağdaşmaz!

İnsanın kendi kendine “yeterliliği” iddiası, aşkınlığın (yani Allah'a bağımlı olmanın) zıttıdır. Bu “yeterlilik” iddiası, binlerce insanın, çökmekte olan Batı medeniyetinin şu yeni “Cahiliye Döneminde”, (tek sahip Allah, tek hüküm veren Allah ve tek bilen Allah şeklindeki) hakiki şeriatın, hayatlarının bir anlamı olduğuna ve sadece ilâhî yolun (şeriatın) onları orman kanunundan, en güçlüler hayatta kalır kanunundan, tek kelimeyle kaos kanunundan kurtararak kendilerine bir anlam verebileceğini düşünen herkesi birleştirebileceğini görmesini engelliyor.

Fakat bu “temel şeriat” eğer geçmiş asırların “fıkhi” ile karıştırılacak olursa, işte o zaman (bırakın birleştirmeyi) ayrılıklar baş gösterir, ayırımların ve bölünmelerin yolu açılır. İslâm tecrit edilip, kendi köşesine hapsedilir. Binlerce erkek ve kadın da umutsuzluklar içinde bırakılır.

Şeriat kendi asıl gerçeği içinde yeniden ortaya konabilirse, işte ancak o zaman İslâm şu bizim yüzyılımızda da tıpkı Hicret'in birinci yüzyılındaki gibi cihana yayılabilmesine elverişli şartlara kavuşabilir.

Bugün İslâm'ın geleceği, başka zamanlarda onun ihtişamını ve parıldayışını sağlamış olan bütün boyutlarıyla yeniden açılım ve atılımı için gösterilecek şu gayretlere bağlıdır:

Evrenselci boyutu: Bu boyut, Ortadoğu'nun ve geçmişinin şu veya bu geleneğiyle sınırlandırılmaksızın, bütün kültürlerle açılmakla ve Doğu ile Batı'nın, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi vahyedilmiş dinler ile uzaktaki Pers, Hind ve Çin'in bilgeliklerinin zenginleştirici birlikteliğini yeniden kurmakla gerçekleştirilebilir.

Derûnîlik ve aşk boyutu: Bu boyut, Endülüs'te İbn Meserre'den İbn Arabî'ye büyük sûfiler, Hindistan'da da İslâm'ın doruk noktasında olduğu sıralarda Bîrûnî, Kebir veya Ekber Şah gibiler, İslâm'ın ruhunu kurutan şekilcilikler, ruhsuz ibadet anlayışlarına ve lafızcılıklara karşı savundukları boyuttur.

Sosyal boyutu: İslâm'ın bu boyutu, çıkar çatışmalarının orman kanunu anlayışı ile zenginliğin toplumun bir kutbunda, yoksulluğun diğer kutbunda kümelenmesini kesinlikle reddeden boyutudur.

Tenkitçi boyutu: Bu tenkit, kendilerinin sahih İslâm'ın koruyucuları olduklarını iddia ederek ve kendilerini Allah'ın jandarmaları gibi görerek, lafızda kalıp meselenin ruhuna inemeyen, önemsiz şeylerle uğraşıp duran "hukukçuların" çabalarına karşı yapılması gereken bir tenkittir. Çok yakınlarda aramızdan ayrılan Pakistanlı Müslüman Muhammed İkbal, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası* eserinde, İslâm'ın en vahim hastalığı olan "kutsal metinleri ölümlerin gözleriyle okumak" hastalığından bu dini ancak ve ancak tenkitçi düşüncenin koruyup kurtarabileceğini gözler önüne sermiştir.

Bizim gelecekle ilgili bu beklentilerimizi, “Neredeymiş sizin idealleştirdiğiniz bu İslâm? Şunu dünya haritasında bir göstersenize!” diyerek alaya almak kolaydır.

Buna verilecek cevapsa oldukça basit: Hiçbir yerde, sadece bir kitapta ve milyonlarca erkeğin ve kadının gönlünde... Tıpkı hıristiyanlık gibi, o da hiçbir toplumda ete kemiğe bürünmüş değil... Sadece bir kitapta ve milyonlarca erkek ve kadının kalbinde yaşamakta...

(İslâm elbette bir veya pek çok toplumda ete kemiğe bürünecek ve kendini gösterecektir) yeter ki insan, ortak geleceğimizin oluşturulması ve inşasında yaşayan taş⁵⁰ olmak için, o diri gönüllerden ve o canlı kalplerden birisi olmayı yürekten istesin!

50 Biz müslümanlar için bu “yaşayan taş” terimi pek bir anlam taşımazken, hıristiyanlar açısından çok şey ifade eder. Yazar bununla İncil’deki bir cümleye göndermede bulunuyor. Hz. İsa, Matta İncili’nin 16. bölümünün 18. cümlesinde Havari Petrus’a (ki Fransızlar Petrus’a Pierre (Piyer) derler, anlamı da “taş”tır) şöyle seslenir: “*Sen Petrus’sun (Pierre’sin, Taş’sın) ve ben kilisemi bu taşın üzerine kuracağım.*” İncil’deki bu ifade, manevi değerlerin gelecekte güçlü bir şekilde yaşatılıp devam ettirilmesi açısından atılacak temelin ve yükseltilecek yapının sağlıklı olmasına özen gösterilmesi gerektiğinin mesajını verir, çev.

TÜRKÇEDE GARAUDY

1. *Jean-Paul Sartre ve Marksizm*, Çev. Selâhattin Hilâv, Sosyal Yay., İstanbul, 1962.
2. *Sosyalizm ve İslâmiyet*, Çev. Doğan Avcıoğlu, E. Tüfekçi, Yön Yay., İstanbul, 1965.
3. *Gerçekçilik Açısından Kafka*, Çev. Mehmet Doğan, Hür Yay., İstanbul, 1965.
4. *Gerçekçilik Açısından Picasso*, Çev. Mehmet Doğan, Hür Yay., İstanbul, 1966.
5. *Gerçekçilik Açısından Saint-John Perse*, Çev. Mehmet Doğan-Said Maden, May Yay., İstanbul, 1967.
6. *Yirminci Yüzyılda Marksizm*, Çev. Galip Aydın, Habora Kitabevi, İstanbul, 1968.
7. *Doğmayan Hürriyet*, Çev. Aydil Balta, E Yay., İstanbul, 1969.
8. *Karl Marx'ın Fikir Dünyası*, Çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar, İstanbul, 1969.
9. *Sosyalizmin Büyük Dönemeci*, Çev. İ. Banguoğlu-K.Yargıcı, Milliyet Yay., İstanbul, 1970.
10. *Marks İçin Anahtar*, Çev. A. Taner Kışlalı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
11. *Sosyalizm ve Ahlak*, Çev. Selâhattin Hilâv, Süreç Yay., İstanbul, 1976.
12. *Kıyısız Bir Gerçekçilik Üzerine*, Çev. Mehmet Doğan, Aydın Yayınevi, İzmir, 1982.
13. *Siyonizm Dosyası*, Çev. Nezih Uzel, Pınar Yay., İstanbul, 1983.
14. *Sosyalizm ve İslâm*, Çev. M. Şehsuvar, Genç Sanat Yayınları, Ankara, 1983.
15. *Yaşayanlara Çağrı*, Çev. Cemal Aydın-Nuri Aydoğmuş, Pınar Yay., İstanbul, 1986.
16. *Aforozdan Diyaloga*, Çev. Prof. Dr. Sadık Kılıç, Birey Yay., İstanbul, 1986.

17. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2016.
18. *Picasso-Saint John Perse-Kafka*, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yay., İstanbul, 1991.
19. *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
20. *İsrail Mitler ve Terör*, Çev. Cemal Aydın, Pınar Yay., İstanbul, 1996.
21. *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
22. *Amerikan Efsanesi*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
23. *Hatıralar, Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2005.
24. *Şâhitlerim*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2006.
25. *Kafka*, Çev. Mehmet Sert, Yirmi Dört Yayınları, 2007.
26. *Batı Terörü*, Çev. Ayşe Meral, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008.
27. *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
28. *Medeniyetler Diyalogu*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2011.
29. *Yaşanmış Şiir Don Kışot*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2012.
30. *İslâm'ın Aynası Camiler*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2013.
31. *20. Yüzyılın Biyografisi*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2015.
32. *Çöküşün Öncüsü ABD*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
33. *Yobazlıklar*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2016.
34. *İslâm'ın Vâdettikleri*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2016.
35. *Endülüste İslam*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
36. *Geleceğimizde İslam Var*, Çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
37. *İsrail Sorunu*, Çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 2017.

Roger Garaudy bu kitabında özetle şöyle sesleniyor: İslâm, bir yüzyıl içinde Atlas Okyanusu'ndan Çin Denizi'ne, İspanya ve Portekiz'den Malezya ve Endonezya'ya şimşek hızıyla yayılmıştı. İnsanlık gece kelebekleri gibi İslâm'ın ışıltısına koşmuştu. Avrupa karanlıklar içinde yüzerken, İslâm asırlarca dünyayı aydınlatmıştı. Ne oldu da o ışıltılı İslâm sönükleşti? Canlılığını niçin yitirdi? Neden çöktü? Avrupa'nın ve Amerika'nın yalancı parıltısına artık kanmayalım! Aslında onlar ürkütücü bir hızla çöküyorlar! Bütün Batı âlemi ve onun güdümündeki dünya hızla uçuruma, daha doğrusu toplu bir intihara gidiyor! O yüzden de günümüz insanlığı, İslâm'a dünün insanlığından çok daha fazla muhtaç! Bütün bir dünya insanlığının yok oluşa doğru bu gidişini ancak İslâm durdurabilir! Bu kurtarıcı rolü üstlenebilmesi içinse, İslâm'ın yeniden ışıldaması gerekiyor.

Bu eserde sadece müslümanları ve İslâm âlemini değil, bütün yeryüzü insanlığını çok yakından ilgilendiren en hayati sorunlar ele alınıyor.

FELSEFE

₺18

ISBN: 978-605-08-2864-1

9 786050 828641

timas.com.tr

timasayingrubu